

ХАРКІВСЬКИЙ РЕГІОНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ ДЕРЖАВНОГО
УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ДЕРЖАВНОГО
УПРАВЛІННЯ ПРИ ПРЕЗИДЕНТОВІ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

СЕРЬОГІНА-БЕРЕСТОВСЬКА Оксана Вікторівна

УДК 351.364

ДИСЕРТАЦІЯ

**ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ
СІЛЬСЬКОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ**

25.00.02 – механізми державного управління

Державне управління

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ О.В. Серьогіна-Берестовська

Науковий керівник: ДЄГТЯР Андрій Олегович, д.держ.упр., професор,
Заслужений діяч науки і техніки України

Харків – 2019

АНОТАЦІЯ

Серьогіна-Берестовська О.В. Державне регулювання розвитку сільської соціальної інфраструктури. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління за спеціальністю 25.00.02 – механізми державного управління. – Національний університет цивільного захисту України. – Харків, 2019.

У дисертації обґрунтовано теоретичні та практичні положення реалізації державного регулювання розвитку сільської соціальної інфраструктури.

Доведено, що соціальна інфраструктура села має свої специфічні особливості. До них віднесено такі: менша розвиненість і оснащеність матеріально-технічними засобами у порівнянні з аналогічною структурою міста; невеликий обсяг послуг, що надаються; тісна залежність від економічного стану місцевих суб'єктів господарювання.

Запропоновано уточнююче визначення «сільської соціальної інфраструктури», під якою розуміється система галузей, розташованих на певній території, які виконують різні соціальні функції, що створюють умови для ефективного функціонування людини і виробництва, соціальні умови відтворення працівників і гармонійного розвитку членів їх сім'ї. Ця система покликана виробляти суспільні економічні блага, які споживаються на основі принципу рівного доступу до них усіх членів суспільства незалежно від їх соціального статусу та доходів.

Систематизовано наявне різноманіття факторів та умов розвитку сільської соціальної інфраструктури.

Опрацьовано наукові підходи до формування та розвитку комплексного механізму державного регулювання розвитку сільської

соціальної інфраструктури. Аргументовано, що комплексний механізм включає в себе систему економічних важелів. З їх допомогою здійснюється вплив на розвиток сільської соціальної інфраструктури в усіх галузях і забезпечуються соціальні умови їхнього розвитку. Запропоновано класифікацію структурних елементів комплексного механізму державного регулювання розвитку сільської соціальної інфраструктури

Визначено, що у світі функціонують дві концептуальні моделі державної підтримки розвитку локальних просторових систем сільського типу. У першій моделі умови і механізми державної підтримки закріплені в рамках єдиного законодавчого акту. Ця модель притаманна, зокрема країнам-членам Європейського союзу (далі – ЄС), Канаді, Туреччині. У другій моделі існують різні програми, реалізація яких може відбуватися незалежно один від одного. Дана модель притаманна США, Мексиці, Новій Зеландії.

Доведено, що метою політики розвитку сільських територій ЄС є боротьба з бідністю та підвищення рівня життя їх населення. Основними інструментами є не тільки перерозподіл бюджетних коштів, а й пошук альтернативних джерел фінансування та підтримка місцевих ініціатив. Програми розвитку сільських територій в ЄС характеризуються комплексним підходом і спрямовані на підвищення активності в усіх сферах діяльності сільських територій. Соціальне облаштування сільських територій відбувається переважно через механізми самофінансування та самозайнятості.

У сільській місцевості мешкає третина населення України. За даними Державної служби статистики України в період з 1989-2018 рр. кількість жителів села зменшилась із 16,4 млн осіб до 13 млн осіб. Зменшення кількості жителів прямопропорційно пов'язано зі зменшенням кількості сіл. Основними причинами скорочення чисельності населення та сільських населених пунктів визнано депопуляцію та міграцію, яка у переважній кількості випадків є трудовою.

Основні результати дослідження показали, що за останні роки сільська

соціальна інфраструктура Харківської області прийшла в значний занепад. Зважаючи на це, обґрунтовується здійснення переходу від політики розрізненої, «фрагментарної» підтримки окремих компонентів, що складають сільський соціум, до комплексних масштабних проектів щодо розвитку соціальної інфраструктури села.

Визначено основні напрямки розвитку сільської соціальної інфраструктури що обумовлюють поліпшення умов життєдіяльності та розвитку людського потенціалу. Серед них удосконалення інституційного середовища, що сприяє розвитку сільської соціальної інфраструктури; підвищення об'єктної та фінансової доступності сільської соціальної інфраструктури у сфері охорони здоров'я та освіти з метою підвищення задоволеності споживачів; пріоритетний розвиток сільської соціальної інфраструктури у сфері охорони здоров'я та освіти з метою розвитку людського потенціалу.

Доведено, що основним засобом підтримки та розвитку сільських територій в даний час є метод програмно-цільового планування, що реалізується через систему державних програм різного рівня.

Обґрунтовано стратегію розвитку сільської соціальної інфраструктури. При створенні цієї стратегії застосовувався програмно-цільовий метод, який передбачає визначення цілей, принципів, завдань і елементів механізму реалізації стратегії, основних напрямків їх комплексного рішення в довгостроковій і середньостроковій перспективі.

Ключові слова: державне регулювання, розвиток сільської соціальної інфраструктури, комплексний механізм державного регулювання, стратегія розвитку сільської соціальної інфраструктури.

ANNOTATION

Seryogina-Berestovskaya O.V. State regulation of rural social infrastructure development. - Manuscript.

The dissertation for scientific degree of candidate of science of public

administration degree 25.00.02 – state mechanisms. – National University of Civil Protection of Ukraine. – Kharkiv, 2019.

The thesis substantiates the theoretical and practical provisions of the state regulation of the development of rural social infrastructure.

It is proved that the social infrastructure of the village has its own specific features. These include the following: less development and equipment of material and technical means in comparison with the similar structure of the city; a small amount of services provided; close dependence on the economic condition of local businesses.

A clarifying definition of "rural social infrastructure" is proposed, which means a system of industries located in a certain territory that perform various social functions that create conditions for the effective functioning of man and production, social conditions for the reproduction of workers and the harmonious development of their family members. This system is designed to produce public economic goods, which are consumed on the basis of the principle of equal access to them by all members of society, regardless of their social status and income.

The available variety of factors and conditions of development of rural social infrastructure is systematized.

Processed scientific approaches to the formation and development of a comprehensive mechanism of state regulation of rural social infrastructure. It is argued that the complex mechanism includes a system of economic levers. They influence the development of rural social infrastructure in all sectors and provide social conditions for their development. The classification of structural elements of the complex mechanism of state regulation of rural social infrastructure development is offered

It is determined that there are two conceptual models of state support for the development of local spatial systems of rural type in the world. In the first model, the conditions and mechanisms of state support are fixed in the framework of a single legislative act. This model is inherent, in particular, to the member States of the European Union (hereinafter – EU), Canada, Turkey. In the second model,

there are various programs that can be implemented independently of each other. This model is inherent in the United States, Mexico, New Zealand.

It is proved that the aim of the policy of development of rural areas of the EU is to combat poverty and improve the standard of living of their population. The main tools are not only the redistribution of budget funds, but also the search for alternative sources of funding and support for local initiatives. Rural development programs in the EU are characterized by a comprehensive approach and aimed at increasing activity in all areas of rural areas. Social development of rural areas occurs mainly through the mechanisms of self-financing and self-employment.

One third of Ukraine's population lives in rural areas. According to the State statistics service of Ukraine in the period from 1989-2018 the number of villagers decreased from 16.4 million to 13 million people. The decrease in the number of inhabitants is directly proportional to the decrease in the number of villages. Depopulation and migration, which in the overwhelming number of cases is labour, are recognized as the main reasons for the decline in the population and rural settlements.

The main results of the study showed that in recent years the rural social infrastructure of the Kharkiv region has fallen into significant decline. Taking this into account, the author substantiates the transition from the policy of fragmented, "fragmented" support for individual components of rural society to complex large-scale projects for the development of social infrastructure of the village.

The main directions of development of rural social infrastructure determine the improvement of living conditions and human development. Among them are the improvement of the institutional environment, which contributes to the development of rural social infrastructure; improving the object and financial accessibility of rural social infrastructure in the field of health and education in order to increase customer satisfaction; priority development of rural social infrastructure in the field of health and education for human development.

It is proved that the main means of support and development of rural areas is

currently a method of program-targeted planning, implemented through a system of state programs of different levels.

The strategy of development of rural social infrastructure is proved. When creating this strategy, a program-target method was used, which provides for the definition of goals, principles, objectives and elements of the mechanism for the implementation of the strategy, the main directions of their integrated solution in the long and medium term.

Key words: state regulation, rural social infrastructure development, comprehensive mechanism of state regulation, rural social infrastructure development strategy.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях з державного управління:

1. Serohina-Berestovska O.V., Diegtiar A.O. Theoretical aspects of management of development of social infrastructure in the region. *Публічне урядування*. № 5 (15) Вересень 2018. С. 225-235.

Особистий внесок: узагальнено теоретичні та методологічні аспекти розвитку соціальної інфраструктури регіону, виявлені основні етапи її розвитку, типи і характеристики.

2. Серьогіна-Берестовська О.В. Особливості управління розвитком соціальної інфраструктури села. *Вісник Національного університету цивільного захисту України*. 2018. № 2 (9). С. 231-238.

3. Serohina-Berestovska O.V. Features of development of rural social infrastructure. *Публічне урядування*. 2019. № 1 (16). С. 65-72.

4. Серьогіна-Берестовська О.В. Вплив держави на розвиток соціальної інфраструктури в малих містах. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*. 2019. № 1. URL: http://el-zbirn-du.at.ua/2019_1/44.pdf.

5. Серьогіна-Берестовська О.В. Закордонний досвід соціального облаштування сільських територій. *Публічне адміністрування та національна безпека*. 2019. № 2. URL: <https://doi.org/10.25313/2617-572X-2019-2-5070>.

Статті в закордонних наукових виданнях за напрямком:

6. Серьогіна-Берестовська О.В. Фактори, що детермінують управлінські практики модернізації соціальної інфраструктури муніципальних утворень. *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences*. 2018. № 4 (31) С. 36-40.

Публікації у збірниках матеріалів конференцій:

7. Серьогіна-Берестовська О.В. Проблеми розвитку соціальної інфраструктури в малих містах. *Теоретичні аспекти та практичні проблеми управління, економіки та природокористування в Україні: зб. матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 22-23 листопада 2018 р.)* / упоряд. Петровська І.О. Київ: Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського, 2018. С. 49-51.

8. Серьогіна-Берестовська О.В. Удосконалення соціально-економічних технологій розвитку соціальної інфраструктури регіону. *Формування ефективних механізмів державного управління та менеджменту в умовах сучасної економіки: теорія і практика* : матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції 30 листопада 2018 р. / за ред. В. М. Огаренка, О. В. Покатаєвої та ін. Запоріжжя: КПУ, 2018. С. 81-82.

9. Серьогіна-Берестовська О.В. Проблеми та перспективи розвитку сільської соціальної інфраструктури в Україні. *Актуальні проблеми сучасної науки: збірник тез наукових праць XLIII Міжнародної науково-практичної конференції (Санкт-Петербург – Астана – Київ – Вена, «29» червня 2018 роки)* / Міжнародний науковий центр, 2018. С. 12-15.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	11
ВСТУП	12
РОЗДІЛ 1	19
НАУКОВІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ	19
1.1. Сутність та класифікація елементів сільської соціальної інфраструктури	19
1.2. Соціальна інфраструктура як фактор забезпечення якості життя сільського населення.....	36
1.3. Зміст та структурні елементи комплексного механізму державного регулювання розвитку сільської соціальної інфраструктури.....	52
Висновки до розділу 1.....	70
РОЗДІЛ 2	73
СУЧАСНИЙ СТАН ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ: УКРАЇНА ТА СВІТ.....	73
2.1. Аналіз механізмів державного регулювання сільської соціальної інфраструктури у світі	73
2.2. Проблеми та перспективи реалізації державного регулювання розвитку сільської соціальної інфраструктури в Україні	91
2.3. Рівень розвитку сільської соціальної інфраструктури Харківської області.....	110
Висновки до розділу 2.....	128
РОЗДІЛ 3	133
НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ УКРАЇНИ...	133

3.1. Стратегічні напрями функціонування комплексного механізму державного регулювання розвитку сільської соціальної інфраструктури України	133
3.2. Програмно-цільовий метод державного регулювання розвитку соціальної інфраструктури сільських територій Харківської області.....	151
3.3. Обґрунтування стратегії розвитку сільської соціальної інфраструктури Харківської області	169
Висновки до розділу 3	184
ВИСНОВКИ.....	188
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	192
ДОДАТКИ.....	216

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АПК	Агропромисловий комплекс
ВВП	Валовий внутрішній продукт
ДПП	Державно-приватне партнерство
ООН	Організація об'єднаних націй
ВНЗ	Вищий навчальний заклад
США	Сполученні штати Америки
ЄС	Європейський союз
ФАП	Фельдшерсько-акушерський пункт

ВСТУП

Актуальність теми. Сучасний розвиток українського села пов'язано зі створенням умов життя, максимально наближених до міських, шляхом підвищення якості та забезпечення безперервності постачання послугами соціальної інфраструктури.

Створення умов для розвитку сільських територій є однією з найважливіших стратегічних цілей державної політики, досягнення якої дозволить підвищити конкурентоспроможність української економіки і добробут громадян. Основою для реалізації заходів щодо підвищення розвитку соціальної інфраструктури на селі є Концепція розвитку сільських територій на період до 2025 року. Вона передбачає створення правових, організаційних і економічних умов для сталого розвитку сільської соціальної інфраструктури. Реалізація цієї Концепції обумовлює необхідність розробки дієвих механізмів державного регулювання розвитку сільської соціальної інфраструктури.

Вивчення даної проблематики у площині науки державного управління дозволить розкрити особливості природи сільської соціальної інфраструктури для постановки реалістичних цілей її державного регулювання, дослідити концептуальні та технологічні аспекти оптимізації розвитку сільської соціальної інфраструктури, функціонування соціально-організованих систем. Усе це обумовлює актуальність теми даного дисертаційного дослідження.

Загальні теоретичні та методологічні аспекти розвитку сільських територій та соціальної інфраструктури досліджувалися багатьма вітчизняними та зарубіжними вченими і практиками.

Дослідженню та розвитку теорії й практики державного управління, формування та реалізації державної політики, механізмів державного управління в різних сферах економічного й суспільного розвитку

відводилося значне місце в працях відомих зарубіжних науковців, зокрема Г. Атаманчука, П. Брауна, Р. Гріффіна, А. Зінов'єва, Б. Литвака, М. Мескона, Л. Пала, Г. Райта, Ю. Тихонравова, Г. Щедровицького та ін. Вагомим внеском у розвиток науки державного управління в означеній сфері є праці сучасних українських учених А. Дегтяра, В. Дзюндзюка, С. Домбровської, Ю. Древалю, Д. Карамішева, В. Ковальчук, В. Коврегін, О. Крюкова, С. Майстра, В. Малікова, В. Мороза, І. Парубчака, В. Садкового, В. Степанова, В. Стрельцова, Ю. Ульянченко та ін.

Щодо аспектів розвитку сільської соціальної інфраструктури, то їх визначали В. Баглик, Л. Бондаренко, О. Булавка, І. Гнибіденко, Л. Головка, А. Доценко, І. Демчак, В. Кіжикіна, Л. Ковальська, М. Кропивко, В. Кучеренко, С. Макуха, М. Малік, М. Орлатий, О. Павлов, І. Прокопа, Є. Палійчук, Л. Рарок, В. Рябоконт, П. Саблук, О. Салівончик, В. Третяк, І. Шаяхметов та ін.

У дослідженнях вищезазначених науковців, а також у багатьох інших розробках досить широко розглядаються сутність і класифікація соціальної інфраструктури й особливості розвитку сільських територій. Проте деякі теоретичні та методичні аспекти, пов'язані з комплексним державним регулюванням розвитку сільської соціальної інфраструктури, не знайшли належного відображення в науковій літературі. Усе це визначило вибір теми дисертації, предмету, мети та завдань дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано в межах наукової теми Харківського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентіві України: «Публічне управління в умовах глобалізації» (номер державної реєстрації 0116U007246). Особистий внесок здобувача у виконання науково-дослідної роботи полягає у науково-теоретичному обґрунтуванні моделі підвищення ефективності програмно-цільового планування соціально-економічного розвитку сільських територій.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є

науково-теоретичне обґрунтування та розробка практичних рекомендацій щодо вдосконалення державного регулювання розвитку сільської соціальної інфраструктури.

Досягнення зазначеної мети обумовило необхідність вирішення таких завдань:

- узагальнити науково-теоретичні підходи до державного регулювання розвитку сільської соціальної інфраструктури;
- уточнити сутність, складові та зміст комплексного механізму державного регулювання розвитку сільської соціальної інфраструктури;
- проаналізувати зарубіжний досвід функціонування механізмів державного регулювання державного регулювання соціального облаштування сільських територій у контексті його застосування в Україні;
- з'ясувати перспективи функціонування державного регулювання розвитку сільської соціальної інфраструктури в Україні, виявити суперечності у цій сфері та опрацювати пропозиції щодо їх розв'язання;
- запропонувати модель підвищення ефективності планування у сфері забезпечення соціального розвитку сільських територій України;
- обґрунтувати стратегію розвитку сільської соціальної інфраструктури.

Об'єктом дослідження є процеси функціонування та розвитку сільської соціальної інфраструктури.

Предмет дослідження – державне регулювання розвитку сільської соціальної інфраструктури в Україні.

Методи дослідження. Для виконання поставлених завдань дослідження використано такі загальнонаукові та спеціальні методи: *аналізу й синтезу* при дослідженні наукових засад державного регулювання сільської соціальної інфраструктури; *логічний, діалектичний, метод узагальнення, комплексного і системного підходів* – для вдосконалення понятійного апарату дослідження (підрозд. 1.1.-1.3); *монографічний метод* – для вивчення вітчизняного та закордонного досвіду державного регулювання

розвитку сільської соціальної інфраструктури (підрозд. 2.1); *статистичного аналізу, порівняння та узагальнення* – при дослідженні особливостей державного регулювання розвитку сільської соціальної інфраструктури, а також визначенні проблем організаційно-інституційного забезпечення й ефективності державного регулювання сільської соціальної інфраструктури (підрозд. 2.2, 2.3); *абстрактно-логічний метод* – для теоретичного узагальнення й формулювання висновків та пропозицій.

Інформаційну базу дослідження складають Конституція України, законодавчі та нормативно-правові акти, наукова література та наукові періодичні видання за темою дослідження, офіційні документи ООН, статистичні матеріали Міністерства інфраструктури України, Державної служби статистики України, Харківської обласної державної адміністрації, а також результати власних напрацювань, зокрема дані експертних опитувань фахівців з питань розвитку сільської соціальної інфраструктури тощо.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що автором науково-теоретично обґрунтовані та розроблені практичні рекомендації щодо вдосконалення державного регулювання розвитку сільської соціальної інфраструктури. Наукова новизна дисертаційного дослідження розкривається у таких положеннях:

уперше:

– теоретично обґрунтовано концептуальний підхід до опрацювання стратегії розвитку сільської соціальної інфраструктури, що передбачає застосування таких методів і засобів, як програмно-цільове планування, індикативне планування, соціальні стандарти, державно-приватне партнерство в межах визначених напрямів державної політики розвитку сільських територій з метою повного та всебічного розвитку людини шляхом створення життєвих благ, необхідних для розширеного відтворення робочої сили;

удосконалено:

– науковий підхід до реалізації комплексного механізму державного

регулювання розвитку сільської соціальної інфраструктури, що передбачає спрямування сукупності правових, економічних, інституційних, соціальних, екологічних, методів і засобів на дієву реалізацію державної політики, виконання державних цільових програм, а також розвиток такої інфраструктури;

– прогностичні сценарії з розвитку соціальної інфраструктури сільських територій Харківської області, що передбачають інноваційний, інерційний і негативний напрям розвитку з урахуванням рівня задоволення потреб сільського населення регіону шляхом використання основних соціально-значущих індикаторів (поліпшення житлових умов громадян, розвиток загальноосвітніх і медичних закладів, а також культурно-дозвільної діяльності, газифікації та водопостачання в сільській місцевості);

дістали подальшого розвитку:

– понятійний апарат державного управління шляхом уточнення сутності поняття «державне регулювання розвитку сільської соціальної інфраструктури», яке визначається як безперервний процес впливу органів державної влади та місцевого самоврядування, організацій усіх форм власності, інститутів громадянського суспільства на поліпшення якості життя сільського населення через досягнення нормативного рівня розвитку житлово-комунального господарства, торговельно-побутового обслуговування, забезпеченості закладами охорони здоров'я, освіти, спортивними спорудами та культурно-дозвільними установами;

– шляхи вдосконалення економічної складової комплексного механізму державного регулювання розвитку сільської соціальної інфраструктури через спрямування сукупності таких методів та засобів, як стратегічне та індикативне планування, прогнозування, програмно-цільовий метод і державно-приватне партнерство на належне функціонування соціальної сфери;

напрями застосування світового досвіду функціонування механізмів державного регулювання розвитку сільських територій в Україні, який

передбачає деталізацію законодавчого, фінансового та організаційно-інституційного забезпечення державної соціальної політики з метою її спрямування на розвиток сільської соціальної інфраструктури.

Практичне значення одержаних результатів полягає в обґрунтуванні рекомендацій, спрямованих на удосконалення державного регулювання розвитку сільської соціальної інфраструктури.

Окремі положення та висновки дисертаційного дослідження знайшли практичне застосування й адресну спрямованість, що підтверджують відповідні довідки про впровадження результатів дослідження. Вони, зокрема, використані Департаментом економіки і міжнародних відносин Харківської обласної державної адміністрації при розробці Стратегії соціально-економічного розвитку Харківської області на період до 2020 року (довідка від 01.03.2019 р. № 05-31/634). Також авторські пропозиції впровадженні у діяльність управління соціального захисту населення Старобільської районної державної адміністрації Луганської області. Напрацювання застосовані в навчальному процесі кафедри політології та філософії Харківського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентіві України (акт від 14.03.2019 р. № 1278).

Особистий внесок здобувача. Наукові положення, розробки, висновки й рекомендації, які винесено на захист, одержано здобувачем самостійно та розкрито в наукових працях. Конкретний внесок здобувача в науковій праці [1], підготовленій у співавторстві, зазначений у списку опублікованих праць.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дисертаційного дослідження були оприлюднені на II Міжнародній науково-практичній конференції «Теоретичні аспекти та практичні проблеми управління, економіки та природокористування в Україні» (м. Київ, 2018 р.), VI Міжнародній науково-практичній заочній конференції «Формування ефективних механізмів державного управління та менеджменту в умовах сучасної економіки: теорія і практика» (м. Запоріжжя, 2018 р.), XLIII

Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми сучасної науки» (м. Київ, 2019).

Публікації. Основні положення дисертації викладено у 9 наукових публікаціях, з них 5 статей у фахових наукових виданнях з державного управління, 1 стаття в закордонному виданні за напрямком і 3 тез доповідей на конференціях. Загальний обсяг публікацій становить 2,7 обл.-вид. арк.

РОЗДІЛ 1

НАУКОВІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

1.1. Сутність та класифікація елементів сільської соціальної інфраструктури

Одним з найважливіших факторів стабільності, підвищення якості та рівня життя, продовольчого благополуччя населення, а також багатофункціонального розвитку сільської території в цілому є розвинена і наповнена соціальна інфраструктура. Адже саме такий її стан гарантує задоволення потреб населення практично у всіх областях його життя, починаючи від умов праці та побуту і закінчуючи дозвіллям, отриманням освіти, медичних послуг тощо. Тому погіршення соціальної інфраструктури, виражене в скороченні кількості шкіл і дитячих садів, об'єктів культури і спорту, неякісному і нерегулярному медичному обслуговуванні, поганому торговому обслуговуванні малих населених пунктів є однією з основних проблем, що перешкоджають сталому розвитку сільських територій.

У той же час, сільські території є найважливішим ресурсом, значення якого стрімко зростає в умовах поглиблення глобалізації при одночасному посиленні значення природних і територіальних ресурсів у розвитку країни.

Розвиток сільських територій сьогодні відбувається вкрай нерівномірно. Незважаючи на динамічне зростання агропромислового комплексу, рівень і якість життя сільського населення в цілому істотно відстають від рівня життя в містах, звужується доступ населення до послуг організацій соціальної сфери, поглиблюється інформаційний та інноваційний розрив між міською та сільською місцевістю, що веде до зростання міграційного впливу сільського населення, до втрати освоєних сільських територій.

Потрібно відзначити, що визнаного всіма дослідниками визначення соціальної інфраструктури в науковій літературі не існує.

Термін «інфраструктура» має латинське походження («*infra*» – під, нижче, внизу, «*structure*» – будова, споруда) – базисна фізична структура суспільства або організації, комплекс виробничих і невиробничих галузей, які забезпечують умови відтворення та надання послуг технічного, технологічного, соціально-економічного, маркетингового, фінансового, юридичного, інформаційно-комунікативного, освітнього та іншого характеру [53, с. 302, 303]. Є кілька варіантів пояснення походження цього терміну. Його пов'язували і з будівельним виробництвом, і з військовим профілем. У будівництві воно означало початковий, «нульовий цикл», фундамент для зведення всього будівельного об'єкта, у військовій термінології – допоміжні служби та системи.

В науковій літературі поняття «інфраструктура» закріпилось досить пізно, але це не означає, що проблеми аналізу сутності та розвитку інфраструктури не розглядались науковцями. В економічній літературі вперше термін «інфраструктура» з'явився в кінці 40-х рр. ХХ ст. у роботах американського економіста П. Розенштейн-Родана, який пояснював інфраструктуру як комплекс умов, що забезпечують сприятливий розвиток приватного підприємництва в галузях економіки та задовольняють потреби всього населення [245, Р. 38].

Серед радянських дослідників в 70-і рр. ХХ ст. була поширена матеріально-речова концепція інфраструктури, що ототожнює загальні умови з матеріально-технічною базою галузей, що обслуговують основне виробництво.

І. Ільїн відзначає, що у загальному вигляді під інфраструктурою розуміється сукупність тих чи інших допоміжних складових в суспільному відтворенні. Здійснюється розмежування інфраструктури на виробничу (енергетика, транспорт, зв'язок, наукові установи, професійну освіту) і соціальну (включає галузі обслуговування населення) [151, с. 11].

Аналогічної позиції дотримується Т. Ратьковська, вказуючи в своєму дослідженні, що поділ інфраструктури на виробничу і соціальну можливий тільки по будівлям і елементам благоустрою території з урахуванням їх функціонального призначення. По інженерним комунікаціям це зробити важко, вони часто спільно використовуються для обслуговування виробництва і населення. Таку інфраструктуру класифікують як інженерно-комунікаційну [149, с. 14-15].

У другій половині ХХ ст. економічна і соціальна сфери тісно переплітаються, а в центрі економічних проблем стає людина. Тому вживання терміну «інфраструктура» активно поширилося і на соціальну сферу.

Основна функція соціальної сфери полягає в забезпеченні відтворення суспільства. Поряд з цим, під «соціальною сферою» розуміється також невиробнича сфера і галузі послуг, тобто, соціальна сфера характеризується сукупністю галузей народного господарства, які задіяні в процесі задоволення соціальних потреб громадян.

На думку Н. Яроша соціальна сфера, це відносно самостійна сфера життєдіяльності суспільства, що охоплює відносини між соціальними спільнотами, усередині цих спільнот, між окремими особистостями, які займають різне становище в суспільстві і беруть неоднакову участь у його соціальному житті. Також автор розкриває сутність соціальної сфери з позиції державного управління – сукупність галузей, підприємств, організацій, які безпосередньо пов'язані і визначають спосіб і рівень життя людей, споживання (освіти, культури, охорони здоров'я та ін.), їх добробут [53, с. 659].

Узагальнивши існуючі точки зору, «соціальну сферу» ми будемо трактувати, як – впорядковане складно організоване ціле, яке містить багатофункціональне навантаження і характеризується комплексними процесами відтворення диференційованих соціальних суб'єктів з їх здібностями, потребами і різноманіттям інтересів. Соціальна сфера – це

підсистема суспільства, що постійно змінюється, породжена в рамках об'єктивної потреби суспільства до постійного відтворення економічних суб'єктів (акторів). У соціальній сфері реалізується соціальна функція суспільства, конституційні, соціальні та цивільні права.

Розвиток і функціонування соціальної сфери відбувається під впливом державного управління. Метою державного управління є впорядкування взаємодії суперечливих інтересів економічних суб'єктів (акторів). Державне управління являє собою сукупність організованих утворень і зв'язків, що охоплює процеси і об'єкти суспільства, стан яких має велике значення для життєдіяльності людей. Крім цього, соціальна сфера функціонує в рамках самоорганізації під впливом ринкових сил, а також формальних (закони, програми, положення) і неформальних інститутів (традиції, мораль, етика, ідеологічні установки, віросповідання тощо) (див. рис. 1.1.).

Рис. 1.1. Організаційне поле соціальної сфери

Джерело: авторська розробка

Функціонування соціальної сфери в системі даного організаційного поля являє собою соціальну інфраструктуру суспільства. Соціальна інфраструктура може бути правильно зрозуміла на основі синтезу мікро-, мезо-, макроекономічного та інституційного підходів аналізу, які нами будуть використані при її розгляді.

Соціальну інфраструктуру розглянемо більш детально, оскільки саме вона є об'єктом нашого дослідження.

У процесі еволюції науки виникли різні трактування поняття соціальної інфраструктури. Так, М. Платон під соціальною інфраструктурою розуміє систему інтегрованих галузей господарства, комплекс установ і організацій, що забезпечують сприятливі умови життєдіяльності людини в трудовій, суспільно-політичній і духовній сферах і одночасно в сфері сім'ї та побуту [128, с. 3-4].

Територіальні ланки соціальної інфраструктури відповідають адміністративно-територіальному та поселенському поділу країни. За типом поселень (міські, сільські) виділяють міську та сільську інфраструктури [176, с. 19].

Деякі вчені поділяють сільську і міську інфраструктури по суб'єкту. Наприклад, Є. Палійчук до соціальної інфраструктури села відносить інфраструктурні підрозділи, які обслуговують сільське населення [117, с. 5]. Однак, як зазначають В. Новіков, Н. Деєва, І. Каленюк [201, с. 21] сільські жителі користуються і послугами міських об'єктів інфраструктури. Нерідко до сільської соціальної інфраструктури відносять об'єкти, що розміщуються не тільки в селах, але і в райцентрах, що розширює її межі за рахунок тих райцентрів, які мають статус селища міського типу або міста.

На думку В. Ткачук [196, с. 70] сільська соціальна інфраструктура – це організаційно-економічна система, що забезпечує рух різного виду потоків: товарних, фінансових, трудових, інформаційних, в цілях задоволення оптимальних умов життєдіяльності сільської соціально-територіальної спільноти у взаємодії з територіальною економічною системою (підприємства АПК, сільського населеного пункту, сільського адміністративного району, регіону, країни).

Ми підтримуємо думку В. Новікова, Н. Деєвої, І. Каленюка та інших вчених, які вважають, що критерієм виділення сільської соціальної інфраструктури має бути її локалізація в межах сільських поселень, які визначаються місцевими органами влади.

Саме такий підхід дозволяє більш об'єктивно розрахувати матеріальні

та фінансові ресурси для розвитку та функціонування сільської соціальної інфраструктури на конкретній сільській території.

Сутність соціальної інфраструктури проявляється через виконувани нею функції. Формування функцій соціальної інфраструктури пов'язане з цілями соціально-економічного розвитку суспільства, основними з яких вважаються – гармонійний та всебічний розвиток особистості, максимально можливе зниження соціальної роз'єднаності і забезпечення соціальної комфортності.

Ми вважаємо, що найбільш значущими цільовими функціями соціальної інфраструктури є:

- максимально ефективне використання трудового потенціалу суспільства;
- формування умов для позитивних тенденцій демографічного процесу;
- забезпечення такого рівня відтворення робочої сили, який відповідає потребам і рівню розвитку виробництва даного суспільства;
- забезпечення комфортних та оптимальних житлових, комунальних та побутових умов;
- підвищення рівня людського капіталу (збереження і поліпшення фізичного, інтелектуального і морального здоров'я суспільства);
- максимально корисне і раціональне проведення дозвілля;
- підвищення екологічної культури суспільства;
- забезпечення гарантій соціального захисту всіх груп населення;
- оптимально можливе підвищення рівня платоспроможності суспільства, забезпечення необхідними товарами та послугами.

Поряд з економічними аспектами розвитку сільських територій не менш важливими є соціальні чинники, що дозволяють створити оптимальну соціальну інфраструктуру села і забезпечити гідний рівень життя сільського жителя. Сільські населені пункти поряд з природними, економічними та соціальними об'єктами, інфраструктурними комунікаціями є невід'ємною

приналежністю території і повинні залучатися до процесу її організації і розвитку.

Різні інфраструктури конструюються шляхом дроблення функцій на спеціалізовані підфункції, такі як забезпечення нормального функціонування ринку шляхом ефективною взаємодії продавців і покупців (ринкова інфраструктура, створення і поширення сучасних виробничих, фінансово-економічних і соціальних технологій, нових видів продукції, форм і методів управління і господарювання (інноваційна інфраструктура), інженерно-консультативне обслуговування, що включає розробку техніко-економічних обґрунтувань проектів, проведення вишукувальних і проектних робіт, нагляд за проведенням робіт і т. п. (інжинірингова інфраструктура), забезпечення ефективною інформаційною діяльністю на основі впровадження сучасних інформаційних технологій, каналів і сховищ, правової і фінансово-економічної бази діяльності інформаційного суспільства (інформаційна інфраструктура) та ін. (рис. 1.2).

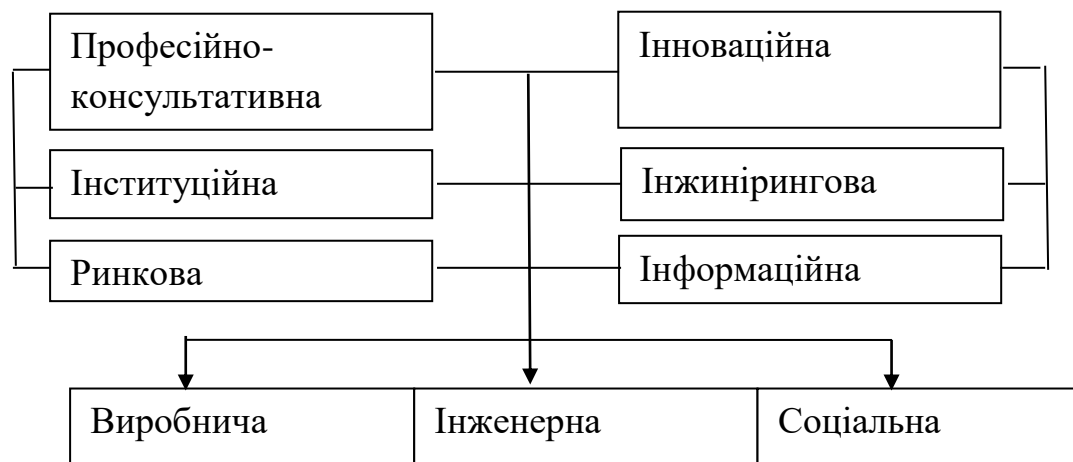

Рис. 1.2. Сільська інфраструктура

Джерело: авторська розробка

У структурі соціальної інфраструктури на основі класифікації соціальних послуг виділяються сектори: державний, приватний, змішаний, добровільно-громадський.

Соціально значущий характер послуг викликає необхідність

забезпечення доступу до їх споживання самих широких верств населення і зобов'язує державу вживати заходів прямого і непрямого впливу на діяльність господарюючих суб'єктів і ринкову кон'юнктуру.

У соціальній сфері існує державний сектор і це обумовлено тим, що держава бере на себе зобов'язання надання певних видів соціальних послуг за рахунок чого досягається можливість виключити недоліки, властиві економічним відносинам обміну між споживачами і виробниками соціальних послуг.

На рис. 1.3 представлена класифікація сільської інфраструктури, складена на підставі узагальнених результатів проведених монографічних досліджень.

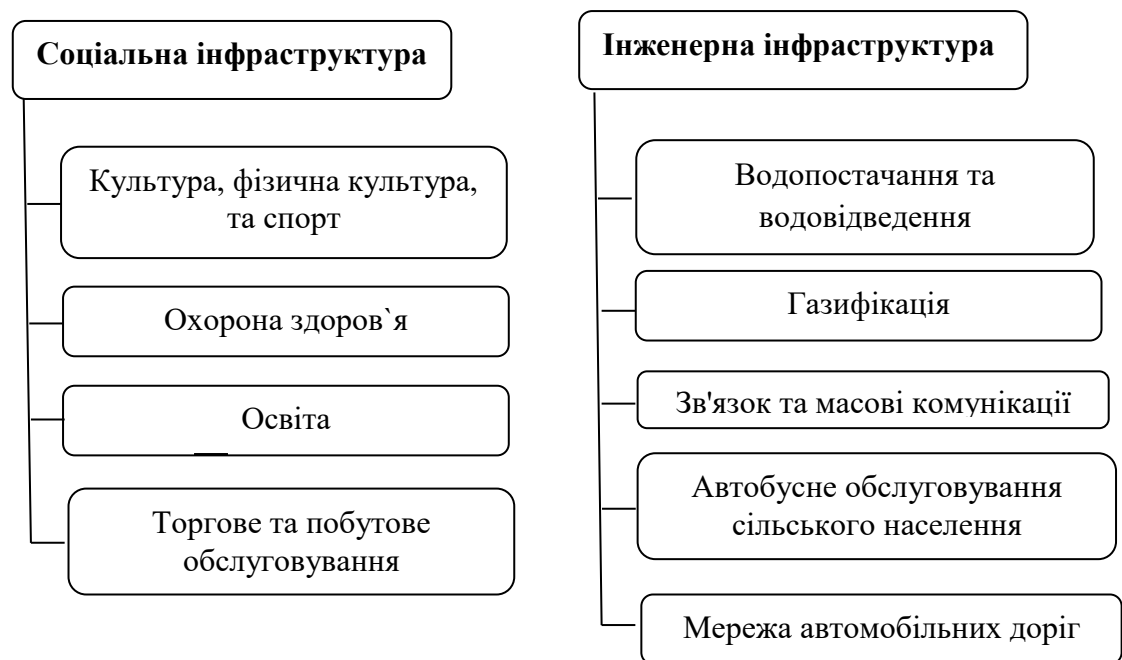

Рис. 1.3. Блок-схема соціальної та інженерної інфраструктури сільських територій

Джерело: авторська розробка

Д. Баландін розробив критерії визначення сільських територій:

1) географічний – територія, що має природно-кліматичні умови для виробництва сільськогосподарської продукції;

2) територіальний – вся територія країни, за винятком міських

поселень;

3) адміністративно-управлінський критерій – сільські території, що включають землі сільських муніципальних утворень (поселень) і міжселищні території (поза межами поселень);

4) економіко-демографічний індикатор показує участь жителів сільських населених в агропромисловому виробництві, рибництві, лісовій промисловості і допоміжних виробництвах, що забезпечують надходження більшої частки податків і зборів до місцевого бюджету [4, с. 6-20].

Для оцінки розвитку сільських територій важливо вивчити забезпеченість місцевих жителів гідними умовами існування: комфортним і сучасним житлом, якісними освітніми та медичними послугами, організацією культурного дозвілля та відпочинку (кінотеатри, бібліотеки, клуби).

Сільську соціальну інфраструктуру можна класифікувати за різними ознаками. Наприклад, по ознаці віднесення до галузі, виду діяльності, об'єкта до виробничої чи невиробничої сфери. Більш повною видається класифікація соціальної інфраструктури села за функціональним призначенням, запропонована Л. Бондаренко та І. Шаяхметовим [13, с. 16-19], яка дозволяє окреслити все коло галузей, видів діяльності та об'єктів, що становлять матеріально-технічну базу соціальної інфраструктури, і визначити їх спрямованість на задоволення тих чи інших потреб людини. Відповідно до даної класифікації за характером виконуваних функцій, об'єкти сільської соціальної інфраструктури поділяються на одинадцять груп, кожна з яких має більш дробову структуру.

Дана класифікація характеризує сільську соціальну інфраструктуру на рівні регіону. Ми вважаємо, що вкрай важливо розробити таку класифікацію стосовно рівня поселень. Така класифікація матиме велике значення при розробці планів сталого розвитку села на рівні поселень. У зв'язку з цим з наведеної класифікації необхідно виділити об'єкти обов'язкові для соціальної інфраструктури середніх і великих сільських поселень (табл. 1.1).

Дані об'єкти сільської соціальної інфраструктури покликані

обслуговувати все населення сільської місцевості незалежно від сфери їх праці та соціального становища. В даний час класифікація сільської інфраструктури значно розширилася.

Соціальна інфраструктура села має свої специфічні особливості. Зокрема ними є: менша розвиненість і оснащеність матеріально-технічними засобами у порівнянні з аналогічною структурою міста; невеликий обсяг послуг, що надаються; тісна залежність від економічного стану місцевих суб'єктів господарювання.

Таблиця 1.1

Класифікація соціальної інфраструктури сільських поселень за функціональним призначенням

№	Галузі та види діяльності	Об'єкт
1.	Житлово-комунальний комплекс	Житловий фонд і обслуговуючі його структури. Водопостачання, газові мережі.
2.	Соціально-культурний комплекс	Дитячі дошкільні установи, загальноосвітні школи, фельдшерсько-акушерські пункти. Клубні та дозвільні установи, бібліотеки, стадіони, спортивні зали.
3.	Торгово-побутовий комплекс	Підприємства торгівлі, громадського харчування, магазини повсякденного попиту, комплексні приймальні пункти побутового обслуговування, мобільні засоби побутового обслуговування, мобільні засоби торгівлі.
4.	Комплекс енергетичного забезпечення та зв'язку	Відділення зв'язку, телефонних і комп'ютерних мереж, радіо-і телекомунікацій, енергопостачання.
5.	Дорожньо-транспортний комплекс	Автомобільні дороги, що з'єднують міста та районні центри; автомобільні дороги, що з'єднують районні адміністративні центри з сільськими населеними пунктами та селянськими господарствами; всередині селищні пасажирські автобусні лінії; пасажирські автобусні лінії, що з'єднують районні адміністративні центри з сільськими населеними пунктами, селянськими господарствами.
6.	Адміністративно-громадський комплекс	Органи територіального місцевого управління.

Джерело: авторська розробка

Специфіка соціальної інфраструктури сільських територій визначається рядом факторів і умов, які ми об'єднаємо і уявимо наступними групами:

1. Специфіка економічних інтересів у сільському господарстві та їх

протиріч. Трансформаційні процеси, властиві сучасному АПК, істотно розширили область соціально-економічних інтересів економічних суб'єктів. Крім індивідуальної або особистої, колективної зацікавленості, зацікавленості господарюючого суб'єкта, виникла зацікавленість найманих працівників і власників, орендарів і орендодавців. Дані інтереси породжують протиріччя і пошук нових підходів до їх вирішення.

Носієм індивідуального інтересу виступає окрема людина, колективний економічний інтерес характерний для трудового колективу підприємства, що функціонує у різних формах власності, у тому числі власності на землю і на майно. Разом з тим, ми вважаємо, що економічний інтерес трудового колективу підприємства не можна ототожнювати з економічним інтересом суб'єкта господарювання, як це мало місце у деяких авторів [16, с. 61].

Колективний економічний інтерес, з одного боку, виражається у задоволенні сукупних матеріальних потреб колективу і поряд з особистим інтересом виступає як одиничний, відокремлений, спрямований на зростання доходів членів колективу; з іншого боку, виробничий колектив, та індивідуум – безпосередні учасники сільськогосподарського виробництва та їх інтереси в цілому реалізуються в процесі вдосконалення економічних відносин. Ці відносини доцільно розділити на відносини з приводу розподілу і використання основного засобу виробництва – землі (між орендарями та орендодавцями) і відносини з приводу виробництва та розподілу створеного продукту. Останні відносини виникають між найманими працівниками та власниками майнового комплексу, а також між працівниками виробничих підрозділів і адміністрацією господарюючих суб'єктів.

Таким чином, в сучасних умовах, детермінованих протиріччям між орієнтованістю на колективного споживача та індивідуальним споживанням, засобом гармонізації виробничих відносин в аграрній економіці і зменшення протиріч є в тому числі – соціальна інфраструктура сільських територій.

2. Специфіка територіальної структури сільського господарства та непропорційність виробничого циклу. Об'єкти соціально-економічної

діяльності та обслуговування сільських територій найчастіше територіально розосереджені, що ускладнює їх ефективне використання, це на наш погляд, вкрай негативно позначається на всіх сферах життя, і, отже, помітно ускладнює сталий соціально-економічний розвиток сільських територій.

У сучасній практиці, для зниження подібної розпорошеність реалізуються такі проекти, як «агromістечка». Агromістечко – якісно новий тип сільських селищ. На відміну від сільських територій, що не належать до типу «агromістечко», останній відрізняється високою впорядкованістю, розвинутої виробничої і соціальної інфраструктури, що забезпечують високі соціальні стандарти їх жителям та мешканцям прилеглих територій. Агromістечка – інвестиційні проекти, але, перш за все, це – соціальний проект і важлива частина стратегії розвитку відповідного регіону. Замовниками можуть виступати як територіальні громади, так і агрохолдинги. Фінансування відбувається як за рахунок коштів бюджету, субсидій в рамках цільових програм, так і за рахунок інвесторів.

У зв'язку з реалізацією таких проектів з'являється необхідність у фахівцях в галузі сільського господарства, а упорядкована територія та високі соціальні стандарти за рахунок розвинутої інфраструктури покликані стимулювати приплив молодих фахівців, формувати мотивацію до роботи саме на даній території. Державній та місцевій владі, на нашу думку, є сенс інвестувати в подібні проекти.

Крім територіального розосередження, сезонність сільсько-господарського виробничого циклу відображається в діяльності ланок соціальної інфраструктури. Соціальна інфраструктура сільських територій територіального орієнтована на споживача, тобто на сільського жителя, тому провідною виявляється потреба в оптимальній організації сільського середовища.

3. Особливості сільського способу життя і споживчої моделі поведінки. Для сучасної людини важливими факторами життєдіяльності крім харчування та житлових умов є уклад побуту, соціальний і духовний

комфорт (дитячі садки, школи, клубні заклади, бібліотеки, кінозали, спортивні заклади, лазні, пральні, магазини, кафе, пункти побутового обслуговування, мережа охорони здоров'я, поліція, релігійний храм). На жаль, для сільських територій характерно незадовільне становище в соціальній сфері, яке на наш погляд, пояснюється не тільки низьким рівнем прибутковості сільського господарства, але і необ'єктивною офіційною оцінкою ситуації, що склалася в соціальній сфері.

Для адекватної оцінки соціальної ситуації на селі необхідно використовувати систему соціальних стандартів, яка забезпечує жителям села їх конституційні права і гарантії. Зокрема, при вивченні споживчої поведінки більш пильну увагу варто приділити питанням споживання непродовольчих товарів і послуг, яким в соціальних стандартах приділена недостатня увага, і вони не є пріоритетними при визначенні рівня та якості життя населення в цілому по країні, і особливо у сільській місцевості.

Ми маємо на увазі тенденцію зміни у селян пріоритетів у споживанні, що виразилася в скороченні частки витрат на харчування і збільшенні витрат на покупку непродовольчих товарів. Прагнення до підвищення якості життя зумовило актуальність побутових послуг, витрат на утримання будинку [20, с. 31]. У домогосподарствах, особистих підсобних господарствах, більш високі витрати на електроенергію, газ, воду та інші комунальні послуги [68, с. 24]. Вкрай низька частка витрат на послуги в системі освіти. В результаті посилилася комерціалізація освітніх послуг, скорочується доступ сільської молоді до середньої та вищої професійної освіти.

Простежується прагнення збільшити витрати на медичні та культурні послуги. На селі ростуть витрати на меблі, побутову техніку, комп'ютери, будівельні матеріали, паливо, збільшилися витрати на придбання транспортних засобів. Їх частка у 2000 р. становила 2,7 % від загальних витрат в місті і 3,4 % на селі, а до 2017 р. вона зросла на 10,4% у городян, склавши 13,1%, і на 9,1% – у селян, склавши 12,5 % [29].

Ми вважаємо, що необхідно збільшення нормативів витрат на покупку

одягу, взуття, палива і медичні товари, предмети гігієни в сільських домогосподарствах.

На жаль, статистичні дані не враховують витрати на ведення особистого підсобного господарства та автономне утримання житла садибного типу, що визначають особливості сільського способу життя. Не враховуються також і додаткові витрати на комунальні, медичні, освітні послуги, транспорт, так і на сільськогосподарський інвентар, спецодяг, взуття, засоби індивідуального захисту, які також не входять до складу діючих споживчих кошків. Але саме ця специфіка умов життя і праці на селі зумовлює необхідність особливого підходу до визначення витрат.

4. Особливості та результати ринкових інституційних трансформацій та інституційного розвитку. Ринкові інституційні трансформації спричинили наступні зміни для сільських територій:

- переміщення фінансування з державного бюджету на територіальний рівень;
- зниження інвестицій у соціальну сферу;
- моральне старіння і фізичний знос існуючої матеріально-технічної бази підприємств, що обслуговують сільське населення;
- нерегульована приватизації та комерціалізація, набрала поширення у сфері обслуговування;
- зниження державної ролі в реалізації конституційних прав, що стосуються освіти, культури і житла.

Головними ж складовими системної трансформації були – реорганізація сільськогосподарських підприємств і зміна форм власності, властивих минулому суспільному типу власності. Тим не менше, ці зміни, разом узяті, не можна назвати в повному сенсі інституційними перетвореннями, оскільки натомість, як свідчить практика, не було створено відповідних новому часу ефективних інститутів і умов для специфікації прав власності та підприємницької діяльності аграрного профілю.

5. Традиційна багатоукладність села. В Україні багатоукладність

характерна не тільки для сільського господарства, але і для сільської соціальної сфери, яка була неоднорідною і до початку ринкових перетворень. Вона була представлена державною, муніципальною, кооперативно-колгоспною, кооперативною та громадською власністю.

Багатоукладність сільського господарства відтворилася і по закінченню ринкових реформ, коли основними суб'єктами господарської діяльності стали підприємства різних організаційно-правових форм. В даний час спостерігається різноманіття типів і форм специфікації прав власності, обумовлене особливостями господарської діяльності, сільських територій, специфікою еволюції звичаїв, традицій і правил ведення діяльності. Навіть право приватної власності на землю в сільському господарстві може бути представлено різними варіантами, різними пучками прав власності, що підтверджено дослідженнями [8, с. 91]. Особливе місце у відносинах власності в рамках сільськогосподарської середовища належить діяльності з надання послуг, яка здійснювалася в основному на базі приватної власності, але практично повністю належала до сфери тіньової економіки або здійснювалася безкоштовно або за пільговою оплатою населенням [25, с. 94].

б. Специфіка інституційного середовища сільськогосподарських територій. Існуюче інституціональне середовище сільськогосподарських територій є, на наш погляд, результатом дії всіх вищезгаданих факторів.

В аграрному секторі економіки особливе значення сьогодні мають такі інститути: власності; конкуренції; нормативно-правові інститути; інститути, що визначають функціонування господарюючого механізму; соціального розвитку; довіри. Вони є необхідною умовою ринкового та інституційного розвитку сільських територій.

Діючі інститути, в тому числі і в рамках сільськогосподарської середовища, як відомо, можна розділити на: формальні і неформальні. В силу патріархальності укладу сільського життя і відомої консервативності аграрного виробництва, значну роль відіграють неформальні інститути, що регламентують сільськогосподарську діяльність, спосіб життя і привносять в

неї традиції, звичаї та цінності. Вони значною мірою визначають розвиток сукупності особливих «сільських» неформальних правил, які формують сільський спосіб, впливають на інституційне середовище та економіку.

Неформальні інститути сільськогосподарських територій визначають рід діяльності сільського господарства, традиції, звичаї, цінності (принципи ділової етики, правила спілкування, що обумовлюють взаємовідносини, засновані на традиціях і способі життя даної конкретної сільської території, сімейних і моральних цінностей тощо).

У розвитку сільських територій простежуються інституційні бар'єри, найбільш істотними з них є: економічні бар'єри, адміністративні, монопольні, ринкові, інфраструктурні, природно-ресурсні, кримінальні.

Вищевикладене, на наш погляд, дає підставу для подання інституційного середовища в трьох рівнях (рис. 1.4).

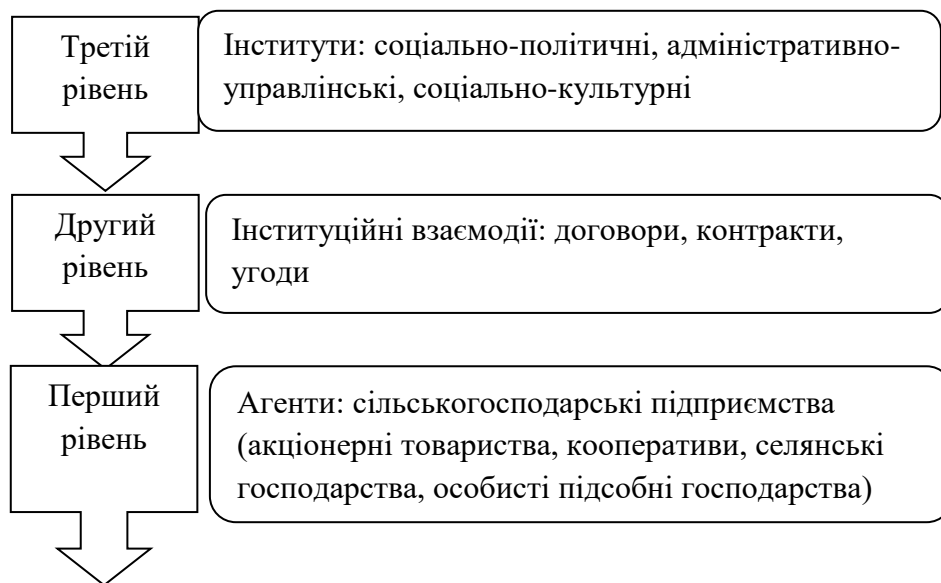

Рис. 1.4. Схема інституційного середовища сільських територій

Джерело: авторська розробка

Перший рівень системи інститутів сільськогосподарських територій складають підприємства різних організаційно-правових форм: товариства, товариства, кооперативи, селянські (фермерські), особисті підсобні господарства. Другий рівень – інституційні угоди, що відображають

взаємозв'язки інституційного середовища в цілому та його окремих структурних елементів з формами, методами, механізмами регулювання взаємодій і угод в сільському господарстві; домовленості між індивідами або їх групами, що визначають способи кооперації і конкуренції. Третій рівень визначає безпосередньо інституційне середовище, як сукупність основних соціальних, політичних, юридичних і економічних правил, що визначають рамки поведінки економічних суб'єктів (індивідів). На даному рівні проявляються особливі механізми обмеження і стимулювання можливих варіантів розвитку сільської економіки.

Результативність інституційних змін проявляється не тільки в економічному ефекті, але і в соціальній результативності, в трансформації інституційного середовища сільської економіки в цілому, в сталому розвитку сільських територій країни.

Функціонування економіки сільської місцевості, її ефективність і стійкість більшою мірою, ніж міста, залежить від минулого в її історико-культурних традиціях і цінностях, від сформованого в ній населення. Це обумовлено специфічною стійкістю та більшою роллю неформальних правил в інституційному середовищі сільського господарства, більшою консервативністю і вираженою прихильністю сільського населення місцевим традиціям і звичаям.

Узагальнення різних точок зору в дослідженні сільської соціальної інфраструктури дозволило автору сформулювати наступне визначення:

Сільська соціальна інфраструктура – це система галузей, розташованих на певній території, які виконують різні соціальні функції, що створюють умови для ефективного функціонування людини і виробництва, соціальні умови відтворення працівників і гармонійного розвитку членів їх сім'ї. Ця система покликана виробляти суспільні економічні блага, які споживаються на основі принципу рівного доступу до них усіх членів суспільства незалежно від їх соціального статусу та доходів. У цьому визначенні ми підкреслюємо перше – виробляються економічні блага громадського

призначення, які споживаються на основі принципу рівного доступу до них усіх членів суспільства; друге – незалежно від економічної системи цю функцію можуть головним чином виконати лише унітарні державні установи; третє – приватні підприємства цього сектора можуть мати місце як конкуруючі з комунальними установами, але вони діють на засадах платності; четверте – на території сільського поселення для виконання функцій соціальної інфраструктури повинен як мінімум, функціонувати певний ряд об'єктів соціальної інфраструктури, диференційовано від розмірів поселень. Таким чином формування оптимальної сільської соціальної інфраструктури є основним фактором і умовою розвитку сільських територій регіону.

Основним результатом практично всіх досліджень в області розвитку сільської соціальної інфраструктури є узагальнюючий висновок, що ефективне функціонування території і забезпечення гідного рівня життя населення України неможливо без ефективного державного впливу на всіх рівнях управління.

1.2. Соціальна інфраструктура як фактор забезпечення якості життя сільського населення

Одним з важливих критеріїв стійкості соціально-економічного розвитку сільських територій є показник якості життя населення та показник рівня життя. Під якістю життя в науці розуміється сукупність умов життєдіяльності, виражена в об'єктивних показниках і суб'єктивних оцінках задоволеності соціальних, матеріальних і культурних потреб населення. У той же час суб'єктивне сприйняття людьми свого становища залежить від системи цінностей, соціальних стандартів, культурних особливостей, що існують у даному суспільстві [226, с. 39].

Екстраполюючи на сільську територію, розглянемо заявлений критерій

«якість життя». Економісти акцентують увагу на дослідженні реальних обставин існування людини, вивченні умов її життя (суспільно-економічних, природно-географічних, індивідуально-мотиваційних тощо). У суб'єктивному сприйнятті якості життя відбивається у відчуттях індивідів, що формуються під впливом інтелектуального розвитку, життєвого досвіду, емоційного стану, ступеня задоволення індивідуальних потреб і т. п. У нашому дослідженні не має принципового значення подібний поділ, тому для повноти відображення змісту категорії «якість життя сільського населення» ми інтегруємо об'єктивістський і суб'єктивний підходи до оцінки якості життя, що є цілком доречним і достатньою в контексті цього аналізу.

Якість життя тим вище, чим більше потреб задовольняється та інтересів людей здійснюється. В рамках оцінки підвищення якості життя населення, як головної складової управління соціальними системами сільських територій, слід розглядати не тільки економічні, а й культурні та етичні потреби, як, наприклад, потреба «впевненості у майбутньому». Якість життя відображає закономірне піднесення потреб суспільства, його матеріальної і духовної культури, що є наслідком зростання і вдосконалення матеріального і нематеріального виробництва.

У поєднанні з внутрішніми суб'єктивними відчуттями задоволеності кожна людина формує своє поняття якості життя: чисте довкілля, особиста і національна безпека, політичні та економічні свободи та інші умови людського добробуту.

На думку економіста Д. Кейнса спонукання до задоволення невідкладних першорядних потреб людини та її сім'ї зазвичай являє собою сильніший мотив, ніж спонукання до накопичення, воно починає проявлятися в повну силу, коли досягнутий рівень добробуту [63, с. 118].

Б. Райзберг виділяє потреби, що насичуються (мають чітку межу) і потреби, що не насичуються тобто не мають позначеної межі (потреби в знаннях) [78, с. 386].

Й. Шумпетер розглядав питання про величину потреб і запасів праці в

конкретний момент часу інтенсивність збудження потреб та інтенсивність небажання трудитися як самостійні, протидіючі сили визначають кількість витраченої праці. Ці два моменти діють, як сила пари і гальмування, так, що за певних обставин встановлюється певна рівновага. послуги праці та землі є рівним чином продуктивною силою [221, с. 69-70].

Україна проголошена як соціальна держава, діяльність органів влади спрямована на покращення добробуту громадян та якості життя, вирішення проблем демографії, освіти, охорони здоров'я.

Тому проблеми досягнення гідного рівня і якості життя населення аналізуються на рівні держави, та громадськості. Однак, на наш погляд, поняття рівня і якості життя не є рівнозначними. Якість життя залежить від умов існування людини, якості продуктів харчування (без ГМО, консервантів) і питної води, стану атмосферного повітря (відсутність забруднень). Високу якість життя людина часто асоціює з досягненням максимального особистого добробуту при мінімальному споживанні. Серед об'єктивних чинників якості життя виділяють житлові умови, розвиток сфери освіти, медичного обслуговування, соціального забезпечення.

Рівень життя має кількісні показники: валовий національний продукт на душу населення, середня зарплата, забезпеченість житлом, розміри витрат на охорону здоров'я, освіти. Таким чином, рівень життя є більш вузьким поняттям і вимірюється кількісними показниками, якість життя складно визначити, аналізуючи тільки соціально-економічні індикатори. Тут важливо вивчити суб'єктивні критерії оцінки громадянами умов свого життя: якість навколишнього середовища, задоволення духовних потреб, наявність соціальної адаптації в суспільстві та інші.

Під якістю життя населення, на нашу думку, слід розуміти комплексну систему соціально-економічного стану певної території, що сприяє всебічному розвитку особистості і потенціалу людини, засновану на високому рівні освіти, медицини і культури, комфортних і безпечних умовах проживання, гідних умовах праці й заробітної плати, зростанні особистого

добробуту, суспільної і соціальної стабільності.

К. Мельник наводить класифікацію індикаторів якості життя: за змістом (вихідні, результуючі, загальні, детальні), за масштабом (глобальні, національні, регіональні, міські), за часом (ретроспективні, діагностичні, перспективні) [178, с. 1026-1028].

Для вимірювання об'єктивних індикаторів слід застосовувати статистичні дані Державної служби статистики України, узагальнені в таблиці 1.2.

Для оцінки якості життя населення С. Айвазян розробив методику, що включає п'ять основних компонентів: якість населення (12 показників); добробут (14 показників), соціальна безпека (11 показників); якість навколишнього середовища (8 показників); природно-кліматичні умови (оцінка експертів) [1, с. 124].

При дослідженні якості життя населення недостатньо аналізувати самі точні й достовірні статистичні дані, потрібно обов'язково враховувати, на думку Л. Беляєвої, суб'єктивні оцінки громадянами свого життя, умов проживання в регіоні, дотримання прав і свобод та інші компоненти, що характеризують певний рівень добробуту, задоволеності життям і самостійності [6, с. 34].

Крім того, для аналізу рівня життя населення в державі застосовуються соціальні нормативи, що характеризують фіксовану міру задоволення основних потреб людини, виражену в натуральних, грошових, процентних або інших чисельних.

Ці нормативні акти, за оцінкою експертів, дозволяють населенню виживати в складних економічних умовах, просто не померти з голоду за межею бідності. Тому актуальна розробка стандартів якості життя, що характеризують можливості населення для повноцінного життя.

Н. Римашевська простежує взаємозв'язок між фізичним, психічним і соціальним здоров'ям населення з якістю житла, трудовою зайнятістю, сімейним станом, освітою, діяльністю установ охорони здоров'я,

відпочинком, наявністю дітей, шкідливих звичок.

Таблиця 1.2

Основні індикатори якості життя населення

Індикатор	Показник
Створення умов для здорового способу життя	Темп природного приросту; очікувана тривалість життя при народженні (число років); чисельність лікарів на 10 тис. населення; число захворювань
Забезпеченість безпеки населення	Кількість злочинів на 100 тис. осіб.; рівень розкриття злочинів
Рівень життя населення	Середньодушові грошові доходи (в місяць); середньомісячна номінальна заробітна плата одного працівника; середній розмір призначених місячних пенсій; величина прожиткового мінімуму в середньому на душу населення на місяць; чисельність населення з грошовими доходами нижче величини прожиткового мінімуму
Поліпшення житлових умов	Загальна площа житлових приміщень на одного жителя; введення в дію будівель житлового призначення; число квартир; число сімей, що перебували на обліку для отримання житла і поліпшили житлові умови; кількість капітально відремонтованих житлових будинків за рік; число приватизованих житлових приміщень
Поліпшення навколишнього середовища	Інвестиції на охорону навколишнього середовища; викиди забруднюючих речовин в атмосферу, скидання забруднених стічних вод

Джерело: авторська розробка

Науковець Н. Римашевська пропонує в якості індикатора, що визначає можливість країни, використовувати середньодушову величину ВВП, від нього залежать: екологічні умови життя населення України; масштаби і можливість охорони здоров'я для надання якісних медичних послуг, включаючи профілактичні заходи; умови, рівень і якість життя населення в процесі створення і розподілу ВВП [162, с. 30].

Н. Римашевська вивчила основні групи факторів, що негативно впливають на здоров'я населення: якість житла, щільність заселення, задоволеність житловими умовами за останні 10 років: проживання в комунальній квартирі (в 3 рази погіршує здоров'я жінок), оренда житла (в 5 разів погіршує здоров'я чоловіків), загальна зміна житлових умов за 10 років (послаблює здоров'я в два рази частіше); район проживання: наявність злочинності, чистота повітря, доглянутість території, розвиненість

транспортної мережі, щільність підприємств. У результаті дослідження були виявлені шість значних ризиків, під впливом яких формується здоров'я населення (ризики розподілені за значущістю): освіта, соціальний капітал, матеріальна забезпеченість, соціальна впевненість, що визначається свободою вибору стратегії життєдіяльності; спосіб життя (особливості щоденної поведінки); характер житлових умов [162, с. 287].

Тому потрібні термінові державні заходи щодо підвищення рівня життя для запобігання демографічних і продовольчих проблем в країні, зниження соціальної напруженості в суспільстві.

Якість життя, як зазначалося раніше, не обмежується економічними показниками, вона залежить від умов існування людини, якості продуктів харчування і питної води, чистоти повітря і стану природних комплексів. Ступінь задоволення духовних потреб людини є дзеркалом розвитку соціо-економічної системи держави, він визначається можливостями самореалізації особистості, свободи вибору і надбання нового досвіду. Високу якість життя індивідуум асоціює з досягненням максимального добробуту при мінімальному споживанні.

У роботах економіста Дж. Папагеоргіу якість життя розглядається при впливі факторів: біофізичних, економічних, біологічних і соматичних; довкілля (природних і антропогенних), соціально-психологічних. Поняття якості життя стає більш змістовним, якщо в ньому розглядаються екологічні умови проживання [120, с. 111-120].

Визначити ступінь впливу природних факторів важко. Аналіз літературних джерел показав відсутність достатнього обліку та аналізу екологічних та природних умов, що безпосередньо впливають на «якість життя» населення України.

На обґрунтовану думку, Н. Римашевської, основним чинником, що визначає рівень популяційного здоров'я, включаючи фізичний, психічний і соціальний компоненти, є існуюча в суспільстві соціальна нерівність, ступінь поляризації якості життя [107, с. 287].

I. Гукалова пропонує оцінити якість життя населення на рівні регіону за допомогою багато параметричного індексу якості життя, який агрегує значення показників 11 розділів – охорони здоров'я, освіти, культури, матеріального добробуту, інфраструктури, екології, послуг, демографії, житлових умов і безробіття. В якості методу агрегування передбачається використовувати значення всіх індикаторів з урахуванням вагових коефіцієнтів, які визначаються експертним шляхом [27, с. 147-152].

В. Кіжикіна розробила методику розрахунку інтегрального індексу якості життя, засновану на вивченні шести великих блоків статистичних показників: соціально-економічний розвиток (4 показника); матеріальне благополуччя і рівень споживання (7 показників); демографічна ситуація (5 показників); забезпеченість об'єктами соціальної інфраструктури (7 показників); стабільність соціальної ситуації» (5 показників); здоров'я населення (3 показника) [66, с. 104-108]. Потрібно відзначити, що методика В. Кіжикіної не включає екологічний блок, а високий рівень забруднення природи може негативно позначитися на якості життя населення.

Розглянуті методики аналізу соціального розвитку та якості життя мають спільні проблеми: не містять обґрунтованих цілей і норм, складні і переповнені показниками, в них відсутній аналіз територіальної диференціації показників з урахуванням їх рейтингу.

Вивчивши теоретичні аспекти і методики аналізу якості життя, ми не зустріли способи оцінки соціальної забезпеченості сільського населення, яке має певні особливості. Всі методики описують тільки загальні і приватні критерії рівня життя всього населення України і по окремих областях без підрозділу на міське і сільське населення.

Основні соціальні проблеми, що виділяються населенням при соціологічних опитуваннях: низькі доходи і зарплата, недостатній соціальний захист населення, відсутність роботи, злочинність тощо. Зміна способу життя сільського населення включає: зростання мобільності сільського населення, посилення товарності сільськогосподарської продукції, розвиток селянських

фермерських господарств, зміна структури зайнятості сільського населення, відновлення ролі міграції молоді на навчання, зниження відмінностей у способі життя сільського і міського населення.

Проаналізувати забезпеченість сільського населення об'єктами соціальної інфраструктури можна шляхом зіставлення статистичних даних з нормативами, встановленими в законодавчому порядку.

В. Можин ще за радянських часів пропонував створити на державному рівні єдиний комплексний стандарт умов життя, диференційований по районах, формах розселення в довгостроковій перспективі. Стандарт включав на відміну від існуючого не максимальні, а мінімально допустимі показники розвитку (нижні межі доступного розмаїття і якості громадських послуг) [151, с. 134].

Ми згодні з думкою Л. Бондаренко, висловленою у 80-х рр. ХХ ст., що соціально перевлаштувати село не означає перетворити його на точну копію міста. Потрібно створити якісно рівні умови життя в місті і на селі з урахуванням галузевих особливостей сільського господарства, специфіки розселення, «традицій побуту і культури», забезпечити високу доступність соціальних благ кожній людині, незалежно від того, де вона працює і живе [13, с. 10-11]. Минуло майже 40 років, а соціальних проблем на селі менше не стало.

У радянські часи основними фінансовими джерелами розвитку сільської соціальної інфраструктури були власні кошти радгоспів і колгоспів і фінансова підтримка держави. Через державний бюджет розподілялось близько 80% всіх асигнувань на освіту, охорону здоров'я, культурно-освітню роботу, відпочинок, фізичну культуру, що дозволяло розвивати соціальну сферу села. Послуги закладів освіти, охорони здоров'я надавалися безкоштовно, існувала централізована політика ціноутворення на платні соціально-культурні послуги (концертна діяльність, кіно, театри). Радгоспи й колгоспи не виконували тільки функції виробників сільськогосподарської продукції, але й обслуговування населення (житлове будівництво,

водопостачання, утримання пунктів побутового обслуговування, клубів, їдальнь та дитячих садків; транспортування школярів, теплопостачання).

Проведення ринкових реформ в АПК повсюдно супроводжувалося погіршенням фінансового стану підприємств (до середини 90-х рр. ХХ ст. близько 65% підприємств перебували у стані банкрутства). Різке погіршення можливостей підприємств не дозволило їм довгий час розвивати ні власну виробничу, ні, тим більше, соціальну інфраструктуру. Крім того, з початком проведення ринкових реформ, в 1992 р. був введений податок на утримання об'єктів соціально-культурної сфери житлового фонду, платниками якого стали всі юридичні особи. Податок на утримання житлового фонду та об'єктів соціально-культурної сфери, місцеві цільові збори на благоустрій території, потреби освіти та охорони здоров'я, земельний податок не змогли вирішити проблему відтворення інфраструктурного потенціалу села. Оскільки село в державних дотаціях окремим рядком не виділяється, тому фінансування залишалося в містах. Витрати на утримання сільських об'єктів соціальної сфери лягли на сільськогосподарські підприємства, хоча їх працівники складають невелику частину загальної чисельності користувачів. У 1994 р. було прийнято рішення про передачу об'єктів соціальної інфраструктури з балансу сільськогосподарських організацій на баланс місцевих органів влади. При цьому не були визначені механізми формування фінансових ресурсів місцевих органів, що здійснюють експлуатацію та ремонт цих об'єктів. До цього часу умови побуту і праці сільського населення знаходяться на вкрай низькому рівні, що пов'язано з кризовим станом галузі. Стає очевидним, що без державної підтримки сільські територіальні громади не зможуть повноцінно утримувати соціальну інфраструктуру.

Сільська соціальна інфраструктура має свої особливості та фактори, що впливають на розвиток соціальної інфраструктури села. Основними особливостями соціальної інфраструктури села є характер розселення сільського населення. Це зумовлює особливості розміщення та розвитку об'єктів соціальної інфраструктури. Її установи сильно розосереджені і

розміщуються, в основному, в більших сільських поселеннях. Дрібні населені пункти найчастіше не мають навіть найнеобхідніших об'єктів соціальної інфраструктури. На основі цієї особливості І. Шаяхметов пропонує класифікувати населені пункти за рівнем забезпеченості об'єктами соціальної інфраструктури наступним чином: позбавлені об'єктів соціальної інфраструктури; мають окремі об'єкти; мають комплекс об'єктів; місцеві центри обслуговування; обласні центри обслуговування, що мають відносно розвинений потенціал щодо задоволення широкого кола потреб населення в послугах [217, с. 25-26]; Київ, Харків, Львів, Одеса та деякі інші міста з високим потенціалом надання унікальних послуг.

Як справедливо зауважує І. Шаяхметов, сформована система сільського розселення первинна, і тому територіальна організація обслуговування населення повинна будуватися з урахуванням цієї особливості [217, с. 26]. На цій основі розміщення об'єктів соціальної інфраструктури повинно будуватися таким чином, щоб забезпечити максимальне задоволення необхідних потреб населення села. Основним критерієм може бути мінімум часу, що витрачається на отримання послуг. Сільські жителі при задоволенні своїх потреб у різного роду послугах, так чи інакше, порівняно з міськими, несуть набагато більші часові витрати. У сільській місцевості практично відсутня можливість вибору якості обслуговування, в тому числі шляхом отримання послуг на платній основі, хоча основна частина сільського населення є неплатоспроможною. Низька чисельність населення сільських населених пунктів призводить до того, що і без того низький платоспроможний попит населення ще більше скорочується. Дрібнодисперсний характер сільського розселення обумовлює подрібненість і розосередженість об'єктів соціальної інфраструктури. В основному, сільські поселення з чисельністю до 100 осіб не мають ні стаціонарних, ні пересувних форм обслуговування.

У зв'язку з територіальними відмінностями у рівні соціального інвестування, особливостями природного і механічного руху населення

розміщення потенціалу сільської соціальної інфраструктури недостатньо адекватно розселенню. У деяких районах і поселеннях фонди соціальної сфери використовуються не повністю, а в інших їх просто недостатньо.

Щільність сільського населення, стан мережі доріг, розміри сільських населених пунктів з кількістю жителів багато в чому зумовлюють значно більший порівняно з містом обсяг витрат на функціонування об'єктів сільської соціальної інфраструктури. У даних умовах досить проблематичним є питання про ефективність роботи об'єктів соціальної інфраструктури, і в результаті вони найчастіше виявляються не здатними функціонувати.

Також особливість сільськогосподарського виробництва накладає своєрідний відбиток на соціальну інфраструктуру. В сільському господарстві праця відрізняється нерівномірністю, сезонністю. У свою чергу це позначається на нерівномірності попиту населення на послуги об'єктів соціальної інфраструктури. Природно, найбільший попит спостерігається в період найменшого обсягу сільськогосподарських робіт. Також ряд об'єктів соціальної інфраструктури пов'язаний із задоволенням специфічних потреб сільського населення допомоги з ведення особистого підсобного і домашнього господарства (приймально-заготівельні пункти, спеціалізовані господарські структури з обслуговування селянського подвір'я і реалізації його продукції). До того ж необхідно враховувати, що в сільській місцевості попит на послуги духовного характеру у зв'язку з веденням особистих підсобних господарств обмежується відсутністю часу у сільських жителів.

Для соціальної інфраструктури села характерна більш низька питома забезпеченість населення порівняно з містом, невиробничими фондами та обслуговуючими їх установами, а також найгірший якісний склад матеріально-технічного потенціалу. Також її кадрове забезпечення на селі набагато гірше аналогічних міських об'єктів. Природно, на селі більше, ніж в місті, питома вага об'єктів, розташованих в старих і аварійних, непристосованих будівлях і приміщеннях, нижче рівень оснащення і рівень

загальноосвітньої та професійної підготовки кадрів соціальної сфери. Зрештою, такі об'єкти соціальної інфраструктури села просто не мають реальної можливості представляти якісні послуги, а це, в свою чергу, негативно позначається на облаштуванні побуту і закріплення висококваліфікованих фахівців на селі.

Соціальна інфраструктура також тісно пов'язана з виробництвом. Крім того, цей зв'язок характеризується подвійністю. Від рівня розвитку сільської соціальної інфраструктури, з одного боку, залежить в кінцевому підсумку ритмічність ефективності виробництва, без добре організованої системи соціальної інфраструктури досягти високих економічних результатів у промисловості і в сільському господарстві практично неможливо. А з іншого боку, саме розвиток матеріального виробництва, обсяги вкладень у нього визначають напрям розвитку сільської соціальної інфраструктури.

На підприємствах і установах соціальної інфраструктури праця спрямована на задоволення матеріальних і духовних потреб населення, безпосереднє формування людського фактору, що сприяє поліпшенню якості трудових ресурсів, кращого їх закріплення на селі, підвищують рівень трудового потенціалу сільських поселень.

Соціальна інфраструктура надає все зростаючий вплив на продуктивність праці, розвиток продуктивних сил суспільства. Це стає можливим в результаті підвищення освітнього рівня працівників, росту кваліфікації кадрів, більш повного використання трудового потенціалу, підвищення зацікавленості працівників до праці в сприятливих умовах. З іншого боку, сам рівень розвитку продуктивних сил і ефективність функціонування виробництва багато в чому визначають умови формування соціальної інфраструктури, є факторами, постійно діючими на неї.

Не можна не погодитися з положеннями, що аргументовано приводяться в економічній літературі про те, що чим вище темпи економічного зростання тієї чи іншої територіальної одиниці, тим більше можливостей для збільшення вкладень в соціальну інфраструктуру. Зрештою

ці витрати окупаються підвищенням трудової активності, зацікавленістю працівників у результатах праці, станом фінансової стабільності підприємства в цілому. Крім того, розвинена соціальна інфраструктура, як правило, сприяє формуванню міцних трудових колективів, знижує плінність кадрів, підвищує привабливість і престижність сільськогосподарської праці, скорочує міграцію сільського населення.

Крім того, низький рівень розвитку соціальної інфраструктури однозначно призводить до погіршення демографічної ситуації, а саме: до зростання смертності населення, зниження рівня народжуваності, відтоку населення з сільської місцевості і особливо молоді працездатного віку. Соціальна інфраструктура також впливає на статево-вікову групу сільського населення. Статево-вікова група сільського населення опосередковує його потреби у підвищенні культурно-освітнього рівня, різноманітності дозвільних форм, духовних потреб.

Аналіз статевої структури сільського населення має важливе практичне значення, так як це впливає на територіальне розміщення сільського населення, на розвиток і розміщення продуктивних сил. Від розподілу чоловіків і жінок за різними віковими групами залежить можливість вступу в шлюб, а, отже, і рівень народжуваності. Порушення оптимальної рівноваги за цим показником може стати передумовою підвищення рівня міграції, погіршення криміногенної обстановки і т. д.

Наступна особливість соціальної інфраструктури в тому, що функціонування її об'єктів завжди пов'язане з обслуговуванням виробництва і населення на певній території. На цій основі дослідження соціальної інфраструктури необхідно проводити з урахуванням регіональних особливостей її розвитку.

Особливістю соціальної інфраструктури є те, що «продукт» її діяльності не має речової форми, як у сфері матеріального виробництва, і, зазвичай, представлений у вигляді різного роду послуг.

Основною особливістю соціальної інфраструктури як економічної

категорії, порівняно зі сферою обслуговування населення, є її прив'язка до господарського комплексу певної території, населеного пункту та управління на основі органічного поєднання територіального і галузевого принципів. Провідну роль у цьому територіально-галузевому альянсі грає територіальне управління, а в сільській місцевості – органи місцевого самоврядування.

На даний час послуги соціальної інфраструктури мають ряд характерних особливостей: висока чутливість продукту до ринкової кон'юнктури, зумовлена відсутністю можливості накопичувати, зберігати; нестандартність послуг і технологій у багатьох галузях, якісна неоднорідність, індивідуальність.

Таким чином, сільська соціальна інфраструктура відрізняється від інших видів інфраструктури. Наприклад, порівняльний аналіз особливостей соціальної інфраструктури міста і села представлений в табл. 1.3.

З таблиці 1.3 видно, що між соціальною інфраструктурою села і міста є загальні риси, і принципові відмінності, що, в кінцевому підсумку, дозволяє виділити соціальну інфраструктуру в якості самостійного об'єкта дослідження.

В останні роки, у зв'язку з розвитком садової діяльності, а також котеджного будівництва, особливо в передмістях, зростає навантаження на сільську соціальну інфраструктуру з боку міського населення. Це, на нашу думку, вимагає їх участі у формуванні та утриманні об'єктів соціальної інфраструктури.

У сільській місцевості для комплексного дослідження процесів, що відбуваються, необхідно розробити схему взаємозв'язку розвитку соціальної інфраструктури та факторів, що впливають на рівень її розвитку.

Також необхідно відзначити ще одну важливу особливість розвитку соціальної інфраструктури села: у зв'язку з переходом до ринкових відносин відбулася зміна господаря і переорієнтація на нові джерела фінансування. На нашу думку, рівень розвитку сільської соціальної інфраструктури значною мірою визначається ступенем участі держави у вирішенні соціальних

проблем, обсягом ресурсів, що спрямовуються на фінансування соціальної інфраструктури; ступенем розвиненості різних видів потреб і рівнем усвідомленості їх населенням. Грошей, які виділяє держава явно недостатньо, тому потрібно шукати нові джерела фінансування.

Таблиця 1.3

Порівняльна забезпеченість міського та сільського населення (2018 р.)

Основні показники	Село	Місто	Село, у відсотках до міста
Забезпечення населення:			
лікарями на 10000 населення	16	53	30,18
- середнім медичним персоналом, у розрахунку на 10 тис. населення	99	168	58,92
- загальноосвітніми закладами, питома вага учнів, що займаються в першу зміну, %	0,3	6,3	4,76
- дошкільними закладами, місць на 1000 дітей віком 1-6 років	485	603	80,43
Охоплення дітей віком 1-6 років дошкільними закладами, %	45	59	76,27
Питома вага площі житлового фонду, % обладнаної:			
- водопровід	45	85	52,94
- каналізація	32	84	38,09
- центральним опаленням	48	89	53,93
- ванна	19	77	24,67
- газу	95	70	135,71
- гарячим водопостачанням	10	72	13,88
- підлоговими електроплитами	0,5	26	1,92
Забезпеченість населення квартирними телефонними апаратами, на 1000 осіб	101,9	304,4	33,47

Джерело: складено на підставі [29]

За результатами проведених досліджень, вивчення монографічних праць та особистих спостережень вважаємо за необхідне відзначити наступне:

1) якість життя населення – це комплексна система соціально-економічного стану певної території, що сприяє всебічному розвитку особистості і потенціалу людини, заснованого на високому рівні освіти, медицини і культури, комфортних і безпечних умов проживання, гідних умов праці й заробітної плати, зростання особистого добробуту, суспільної і

соціальної стабільності;

2) розглянуті вітчизняні методики аналізу соціального розвитку та якості життя мають спільні проблеми: не містять обґрунтованих цілей і норм, складні і переповнені показниками, в них відсутній аналіз територіальної диференціації показників з урахуванням їх рейтингу. Всі методики описують тільки загальні і приватні критерії рівня життя всього населення (а не міського і сільського) України та окремих областей;

3) соціальна інфраструктура – це громадська матеріально-технічна база для створення і споживання соціально-економічних послуг, що забезпечує відтворення населення і формує гідний рівень і якість життя людини в країні;

4) формування оптимальної соціальної інфраструктури неможливе без соціального нормування, яке повинно включати натуральні, трудові і вартісні стандарти наявності об'єктів інфраструктури на певній території.

Кожен з позначених факторів якості життя, представляючи собою частку в сумарному процесі, не досягне належної мети в разі розрізнених, окремо здійснюваних процесів. В даному випадку саме синергетичний ефект спільно взаємодіючих процесів, як дія факторів на системному рівні, забезпечить той рівень якості життя сільських громад, який, у свою чергу, забезпечує соціально-економічний розвиток сільських територій.

На підставі вивченої літератури та власного аналізу проблеми, вважаємо, що соціальний розвиток сільських територій – це такий розвиток соціально-економічної системи сільської спільноти, що забезпечує стабільне та ефективне функціонування сільської економіки, зайнятість працездатного населення, підвищення рівня і якості життя сільських жителів, їх цивілізоване життєзабезпечення, збалансований розвиток виробничої і соціальної інфраструктури, а також – забезпечує збереження місцевих особливостей і традицій, історичної та культурної спадщини на основі відтворення людського капіталу, природно-ресурсного потенціалу та екологічної рівноваги сільських територій.

1.3. Зміст та структурні елементи комплексного механізму державного регулювання розвитку сільської соціальної інфраструктури

Розвиток сільської соціальної інфраструктури – важлива складова частина загальнодержавного процесу стабілізації та переходу до сталого розвитку економіки, становлення і вдосконалення місцевого самоврядування, підвищення добробуту сільського населення. Цим обумовлена необхідність створення комплексного механізму державного регулювання розвитком сільської соціальної інфраструктури, що включає у себе сукупність заходів впливу на систему суспільних відносин, та впливає із місця і ролі соціальної інфраструктури в ринковій економіці в цілому.

Стосовно визначення сутності комплексного механізму державного управління, то серед науковців існують різні точки зору. Так на думку Б. Лемішко та І. Мартинюк він складається з практичних заходів, методів, важелів, стимулів та інструментів, за допомогою яких органи державної влади та місцевого самоврядування впливають на територіальні громади й суспільство, виробництво чи будь-яку соціальну інституцію з метою досягнення поставленої мети [87, с. 19].

Натомість Ю. Ульянченко визначає комплексний механізм державного регулювання розвитку конкурентного середовища в аграрному секторі економіки як сукупність функціональних механізмів (правовий, економічний, адміністративний, соціальний, інформаційний тощо) державного регулювання, що ґрунтується на базових принципах, забезпечуючи досягнення поставленої мети та оптимальних умов розвитку аграрного сектора, за допомогою певних методів та інструментів з урахуванням дії законів ринку [204, с. 160].

На думку Н. Мирної комплексний механізм управління повинен повною мірою відображати взаємодію різних елементів управління, які мають ознаки стійких залежностей і причинно-наслідкових зв'язків, та має бути побудований як відносно самостійна система [100].

С. Домбровська підкреслює, що вивчення механізмів державного управління повинно базуватися на використанні системного підходу, який обов'язково передбачає розгляд структурної побудови, процесів функціонування та процесів розвитку [48].

Схожої думки дотримується Ю. Древаль, наголошуючи, що системний підхід до розуміння механізмів державного управління базується на діалектичній єдності управління як складної системи та неможливості жорсткого відособлення механізмів від управління в цілому [50, с. 63].

Комплексного підходу до формування структури механізму державного управління дотримується також і Л. Приходченко, так на її думку структуру механізму державного управління складають цільовий, нормативно-правовий, організаційний, економічний та інформаційний компоненти, сукупність яких віддзеркалює всі істотні аспекти функціонування системи державного управління: виконання функцій (організаційний), дотримання цілеспрямованості (цільовий та нормативно-правовий), забезпечення ефективності (економічний) та можливості функціонування (інформаційний). Разом з тим структурна схема передбачає наявність входу – цілі (ідеал, до якого прагнуть) та результат (отримані наслідки діяльності), послідовність переходу та наявність науково-методичного, інформаційно-аналітичного забезпечення (яким чином треба організувати діяльність, аби вона була ефективною) [133, с. 106].

Також у науковій літературі зустрічається визначення «господарського механізму» державного регулювання, як сукупності організаційних структур і конкретних форм господарювання, методів керування і правових норм, за допомогою яких суспільство використовує економічні закони з урахуванням історичної специфіки [223].

У деяких роботах з господарського механізму чітко не виділяється економічний блок в них часто відсутні згадки про об'єктивні обумовленості цих відносин, так як «ведення господарства» – це похідне від них. А також немає згадки про рушійні сили господарського, відповідно, економічного

механізму.

Подальше дослідження передбачає необхідність розкрити фактори і умови розвитку соціальної інфраструктури сільських територій, і позначити далі основні контури їх забезпечення та критерії формування. Перш за все, спробуємо систематизувати наявне різноманіття факторів та умов розвитку соціальної інфраструктури, позначивши їх як детермінанти розвитку соціальної інфраструктури сільських територій, під якими ми будемо розуміти сукупність факторів, здатних впливати на даний процес.

Фактори розвитку соціальної інфраструктури сільських територій включають у себе сукупність економічних, соціальних, інституційних та екологічних складових. Зауважимо, що інституціональні складові крім інституційних факторів інтегрують в собі соціальні, економічні, екологічні компоненти, та в поєднанні з іншими факторами утворюють інституційне середовище, що є каталізатором, та інгібітором розвитку соціальної інфраструктури сільських територій.

На нашу думку, залежно від сфери впливу на всі фактори, які слід розділити на екзогенні, що детермінують зовнішнє середовище розвитку сільських територій, і ендогенні, що визначають внутрішні умови, які виходять зі специфіки функціонування сільських територій.

Таким чином, діалектичний розвиток зовнішнього та внутрішнього середовища в рамках зазначених складових (екологічного, соціального, інституційного та економічного) здатний забезпечити розвиток сільських територій. Сільська територія сама по собі є більшою мірою нестійкою системою, і вона не в змозі слідувати траєкторії розвитку поза зовнішнього впливу. Так, розвиток конкретної сільської території у відомому сенсі зумовлений і залежить від загального рівня соціально-економічного розвитку в країні, який, у свою чергу, визначається такими факторами, як ВВП на душу населення, рівень доходів, соціальне розшарування суспільства, рівень матеріально-технічного розвитку галузей національного господарства, стан науки, впровадження інноваційних технологій у виробництво, кадрове

забезпечення та багато іншого.

На жаль, в цьому сенсі в сучасній Україні спостерігається негативна картина: за рівнем життя, згідно з дослідженнями міжнародних рейтингових агентств, протягом останніх десятиліть країна займає 70-80 місця; за співвідношенням доходів суспільство знаходиться в зоні критичної соціальної несправедливості. Отже, положення сільських територій відрізняється від міських територій [25, с. 94].

Сільські території володіють потужним природним, демографічним, економічним, історико-культурним потенціалом, виконуючи не тільки функцію постачання продукції аграрного виробництва. Вони продукують найбільш важливі суспільні блага, пов'язані із збільшенням демографічного, праце ресурсного та культурного потенціалу, забезпечення зайнятості сільського і міського населення у сфері матеріально-технічного постачання сільського господарства, у сфері переробки продукції сільськогосподарського виробництва, а також пов'язані з можливістю замського відпочинку городян і т. п. Але разом з тим, як уже зазначалося, сучасна соціально-економічна, екологічна та демографічна ситуація на селі характеризується цілим комплексом накопичених проблем, що перешкоджають динамічному переходу до стійкого соціально-економічного розвитку [46, с. 57].

Перспектива вітчизняного аграрного сектора у зв'язку з євроінтеграційними заходами представляється двоякою: він може стати інноваційним і конкурентоспроможним, але може продовжити стагнувати, а значить – витіснитися з ринку, що підірве існуюче становище сільських територій.

Результати досліджень показують, що головним фактором розвитку соціальної інфраструктури сільських територій є стан розвитку економіки в цілому. Рівень розвитку народногосподарського комплексу країни та її регіонів обумовлює можливість виділення тих чи інших пріоритетів, що мають важливе значення для суспільства і держави. Збереження сільського

укладу життя, сільських населених пунктів, сільського населення є найважливішим національним пріоритетом, а реалізація цього напряму повністю залежить від стану економіки держави.

На розвиток соціальної інфраструктури впливають сформований уклад життя місцевого населення, традиції, звичаї, побутові навички. Традиційний уклад життя, в свою чергу, впливає на сформовану систему сільського розселення, яка визначає умови формування системи соціальної інфраструктури сільських територій.

З системою сільського розселення тісно пов'язаний рівень освоєння сільськогосподарського землекористування, інтенсивність використання земельних ресурсів, ступінь залучення земель в господарський оборот. Стан сільськогосподарського землекористування, на нашу думку, є важливим фактором розвитку соціальної інфраструктури села, сталого розвитку сільських територій в цілому, функціонування всього галузевого механізму.

Наступним фактором розвитку соціальної інфраструктури сільських територій є рівень розвитку агропромислового комплексу та сільського господарства. Стан сільського господарства у регіоні та окремих сіл та селищ визначає зайнятість сільського населення, рівень його трудових доходів, привабливість і спадкоємність сільськогосподарської праці, закріплення населення в сільських населених пунктах. Назване, в свою чергу, визначає необхідність задоволення потреб сільського населення в послугах соціальної інфраструктури.

Благополучний стан АПК і сільського господарства визначає інтерес бізнесу до цієї галузі народногосподарського комплексу. Розвиток ринкових механізмів у сільському господарстві та суміжних з ним галузях, участь бізнесу у сфері виробництва та обслуговування сільського населення створюють сприятливі умови для інвестування в проекти розвитку сільських територій [115, с. 26].

Стан сільськогосподарського виробництва та агробізнесу визначає рівень добробуту населення, що проживає в сільських населених пунктах.

Дослідженнями встановлено, що чим вищий рівень добробуту сільських жителів, тим вищі вимоги пред'являються ними до якості та складу наданих соціальних послуг. Крім того, високий рівень доходів сільського населення уможлиблює вирішення окремих питань соціального розвитку сільських територій за рахунок коштів місцевих мешканців. Отже, рівень особистого добробуту сільського населення впливає на розвиток соціальної інфраструктури сільських територій.

Важливим фактором соціального розвитку сільських територій, на нашу думку, слід вважати наявність у сільських населених пунктах альтернативних місць прикладання праці. Додаткова зайнятість сільського населення дозволяє знизити вплив сезонності основного виробництва на рівень і стабільність отримання доходів аграрних працівників. Крім того, можливість отримання додаткового доходу підвищує загальний рівень добробуту місцевого населення, що, в свою чергу, впливає на розвиток соціальної сфери сільських територій. На нашу думку, на розвиток соціальної інфраструктури сільських населених пунктів впливає рівень інженерного освоєння території.

При цьому необхідно пам'ятати, що частина елементів соціальної інфраструктури має подвійний характер функціонального призначення: соціальний і виробничий. До них відносяться інженерні об'єкти, мережі, комунікації. Високий рівень інженерного розвитку зумовлює високий рівень благоустрою, електро-, газо-, водопостачання, тобто – соціального розвитку сільських територій. Крім того, інші об'єкти суто соціального призначення отримують можливість використовувати інженерну інфраструктуру при реалізації своїх спеціальних функцій [170, с. 137].

Важливим чинником розвитку соціальної інфраструктури села є екологічний стан території, як необхідна умова підтримки здоров'я сільського населення.

Розташування сільських населених пунктів впливає на задоволення потреби населення в послугах соціального призначення. Непрямий вплив на

розвиток соціальної інфраструктури надає наявність можливості безперешкодного отримання земельних ділянок у власність сільських жителів. Чітко організована робота по наданню земель сільському населенню для індивідуального житлового будівництва, ведення особистого підсобного господарства, ведення селянського (фермерського) господарства, здійснення підприємницької діяльності забезпечує необхідні умови для закріплення молоді на селі, запобігання скорочення чисельності сільського населення. Необхідність задоволення потреби населення в послугах соціального призначення, в свою чергу, служить стимулом для розвитку соціальної інфраструктури сільських територій. Склад населення сільських населених пунктів також впливає на складові їх соціальної інфраструктури.

Таким чином, результати досліджень автора дозволяють виділити наступні фактори розвитку соціальної інфраструктури сільських територій (рис. 1.5).

На рисунку 1.5. зображено, що перераховані фактори відрізняються між собою рівнем і спрямованістю впливу на розвиток соціальної інфраструктури сільських територій. Серед основних рівнів впливу можна виділити: державний та місцевий. Вплив факторів поширюється на економічну, політичну, юридичну, фінансову, інституційну, екологічну, соціальну, демографічну сфери. Аналізовані фактори мають як прямий, так і непрямий характер впливу. При цьому дія окремих непрямих впливів має істотний характер. Слід зауважити, що фактори розвитку соціальної інфраструктури пов'язані з розвитком сільських територій в цілому та комплексного механізму.

Таким чином, політика розвитку сільських територій повинна передбачати комплексний вплив названих факторів на соціальну систему, що дозволить досягти позитивної динаміки розвитку елементів соціальної інфраструктури. Випадання будь-якого фактору або недостатнє функціонування відповідних інститутів створюють обмежуючі, лімітуючі умови розвитку інфраструктури. Відсутність необхідних факторів або

дестабілізуючий характер їх впливу призводять до негативних тенденцій розвитку системи, руйнування соціальної інфраструктури сільських територій. При цьому, слід пам'ятати, що переважна кількість факторів має міжгалузевий характер. Тому проблема соціального розвитку села та його інфраструктури далеко виходить за рамки внутрішньогалузевої і має в сучасних економічних умовах міжгалузеве і загальнодержавне значення.

Рис. 1.5. Фактори розвитку соціальної інфраструктури сільських територій

Джерело: авторська розробка

Все перераховане підтверджує обумовленість і взаємозв'язок дії зовнішніх і внутрішніх факторів соціально-економічного розвитку сільських територій та необхідність комплексного підходу до їх розгляду. В силу того, що сформоване зовнішнє середовище може і сприяти, і перешкоджати стійкому соціально-економічному розвитку, основні складові зовнішнього

середовища необхідно враховувати і максимально використовувати їх позитивний вплив.

У найзагальнішому вигляді умови і фактори зовнішнього середовища можуть бути представлені наступними групами:

- національна економічна стратегія держави та пріоритети макроекономічного розвитку;
- соціальні орієнтири держави і суспільства;
- національна, економічна, в тому числі, продовольча безпека;
- загально-географічні та природно-кліматичні умови;
- ступінь розвитку інноваційних стратегій;
- етичні норми і моральний стан суспільства;
- національні традиції та місцеві звичаї.

Зовнішнє і внутрішнє середовище розвитку розглянемо за складовими.

Економічна складова зовнішнього середовища включає в себе такі фактори, як доступність ресурсів; розвиненість внутрішнього попиту; масштаби і розвиненість ринків збуту; умови міжгалузевого обміну; коопераційно-інтеграційні зв'язки в АПК; зовнішньоекономічні умови; інвестиційна привабливість.

Економічна складова внутрішнього середовища представлена диверсифікацією економічної діяльності через різноманіття форм господарської діяльності; освоєнням нетрадиційних технологій; створенням і розвитком системи переробки сільгосппродукції (відпрацювання механізму виділення товарного кредиту: активізацією процесу інвестування в переробну галузь на створення інноваційних технологій та продукції, емісією цінних паперів спеціально для галузей переробки); доступом до порожніх сільськогосподарських угідь; розвитком модулів по переробці сільськогосподарської продукції, які відповідають сучасним європейським стандартам; розвитком виробництв, не пов'язаних з сільським господарством і задіянням рекреаційних ресурсів; доступом сільськогосподарських виробників до місцевих ринків збуту; формуванням ефективної виробничої,

торгово-закупівельної діяльності [111, с. 34].

Соціальна складова зовнішнього середовища полягає в соціальній рівності, соціальному прогресі, соціальному захисті, справедливості, у досягненні основних соціальних благ з урахуванням особливостей розселення та способу життя сільського населення, стандартів його забезпечення суспільними послугами, що визначають необхідні зобов'язання держави та забезпечують громадянам реалізацію їх конституційних прав на житло, освіту, медичну допомогу, доступ до культурних, торговельних, побутових та інших суспільних послуг, а також стандартів, що відображають цільові програми розвитку різних сільських територій, поетапне досягнення яких має підтримуватися державою, комерційними структурами та громадянським суспільством; у створенні стійкої економічної основи змісту соціальної сфери та соціального розвитку села; у забезпеченні і фінансовій підтримці сільських багатодітних сімей.

Соціальна складова внутрішнього середовища полягає у підтримці житлових і соціально-побутових умов на рівні, який відповідає особливостям укладу й способу життя, національних традицій населення даної території; включає розвиток системи соціального захисту; можливості прийому у ВНЗ сільської молоді на бюджетній основі; забезпечення умов для переїзду городян у сільську місцевість для постійного проживання; відновлення механізму державного замовлення на професійну підготовку молоді для роботи на селі; створення системи пільгового прийому до ВНЗ сільської молоді за професіями, затребуваними на селі; розвиток молодіжних дозвільних центрів, підліткових і дитячих клубів [114, с. 47].

Інституційна складова соціально-економічного розвитку сільських територій в цілому включає в себе інституційне середовище, конкурентне середовище, систему державної підтримки, державну науково-технічну політику, інвестиційний клімат, цінову і податкову політику, поінформованість сільського населення про заходи державної підтримки, якість державного управління та місцевого самоврядування, який відіграє

вирішальну роль в соціально-економічному розвитку сільських територій.

Інституційна складова зовнішнього середовища являє собою сукупність умов і факторів, що складаються в результаті інституційних перетворень, державних заходів впливу та соціально-економічного розвитку.

Внаслідок ринкових трансформацій склалася міжвідомча роз'єднаність управління сільськими територіями, що виразилася в тому, що управління соціально-економічним розвитком села здійснюється на державному і місцевому рівнях. Справжня практика провокує вузькогалузевої характер стратегій соціально-економічного розвитку сільських територій. В результаті реалізація державних та відомчих програм і проектів не охоплює всього комплексу існуючих проблем [20, с. 26]. Неefективність використання ресурсів, що спрямовуються в рамках здійснення окремих заходів найчастіше обумовлюється тим, що, наприклад, при виділенні коштів на розвиток інженерної інфраструктури не враховується рівень розвитку соціальної інфраструктури.

Інституційна складова внутрішнього середовища включає в себе рівень розвитку громадянського суспільства у сільських територіях, ступінь розвитку інститутів місцевого самоврядування, а також системи стимулювання громадських ініціатив. Інституційну складову внутрішнього середовища також утворює бюджетна забезпеченість (дотаційний бюджет багатьох сільських територій свідчить про слабкість інституційних складових внутрішнього середовища і є інгібітором сталого соціального розвитку). Крім того, до інституційних складових внутрішнього середовища сільських територій можна віднести розвиненість та ефективність інституту земельної власності.

Зазначені проблеми та їх наслідки є, на наш погляд, суттєвою перешкодою для соціально-економічного розвитку сільських територій, що не дозволяє повною мірою розвивати механізми земельної іпотеки та залучати на сільські території додаткові інвестиційні ресурси під заставу земельних ділянок.

Крім правових питань власності, до числа інституціональних факторів внутрішнього середовища можна віднести: наявність або відсутність умов для розвитку автономних сіл та селищ збереження, розширення їх екологічних, рекреаційних та історико-культурних функцій; відкритість доступу до забезпечення сільського населення субсидованими пільговими кредитами та будівництвом житла, доступу до фінансово-кредитного обслуговування. Слід зазначити і такий чинник, як здатність до диверсифікації сільської економіки за рахунок створення різноманітних форм економічної діяльності та інновацій.

Екологічна складова зовнішнього середовища, на нашу думку, утворюється під впливом формування екологічної культури суспільства на рівні споживачів, держави, рівні екологічної відповідальності бізнесу. Цей процес проявляється в екологізації економічної діяльності в цілому, охорони навколишнього середовища, екологічного споживання, екологічної відповідальності бізнесу, в розробці нових еко стандартів і адаптації наявних до вимог ЄС.

Екологічна складова внутрішнього середовища включає в себе: процеси екологічного відновлення територій; розвиток технологій безвідходного виробництва в сільському господарстві; зниження негативного антропогенного впливу на природу; збереження, відтворення та раціональне використання родючих земель; забезпечення ефективного функціонування об'єктів водопостачання та водовідведення; розроблення сучасних стандартів екологічної безпеки.

Як зазначалося вище, діалектичний розвиток і узгодження зовнішнього та внутрішнього середовища в рамках зазначених складових здатний забезпечити розвиток сільських територій. Фактори зовнішнього та внутрішнього середовища розвитку сільських територій, взаємодіючи, формують певну (високу або низьку) якість життя населення.

Розглядаючи основні складові комплексного механізму державного регулювання розвитку сільської соціальної інфраструктури, перш за все

звернемо увагу на економічну складову, що включає в себе систему економічних важелів. З їх допомогою здійснюється вплив на розвиток сільської соціальної інфраструктури в усіх галузях, забезпечуються соціальні умови їхнього розвитку.

Формування економічної складової комплексного механізму державного регулювання в соціальній інфраструктурі практично має визначати успіх реформування всієї соціальної сфери. Це обумовлено тим, що економічний механізм регулювання при реалізації єдиної соціальної політики в країні характеризується цілеспрямованою системою заходів, що є вираженням і конкретизацією соціальної інфраструктури. Практично це виражається в дії взаємопов'язаних економічних важелів з їх допомогою здійснюється вплив на розвиток соціальної інфраструктури в усіх галузях, а також забезпечуються соціальні умови їх реалізації.

Кожен з елементів комплексного механізму державного регулювання володіє особливостями, відносною самостійністю. Результат їх взаємодії передбачає вирішення єдиних завдань соціальної політики. Вони пов'язані з формуванням адекватного ринкового середовища, що забезпечує розвиток сільських територій, зближення якості життя і зближення сільської та міської соціальної інфраструктури.

Загальне поняття економічного механізму передбачає впорядковану сукупність елементів впливу на соціальні процеси, їх регулювання.

Економічна складова комплексного механізму державного регулювання включає: створення спеціальних фондів розвитку сільської соціальної інфраструктури; залучення приватних вітчизняних та іноземних інвесторів для реалізації завдань соціальної політики; політику регулювання доходів; державні програми і національні проекти розвитку освіти, охорони здоров'я, житлово-комунальної сфери, що мають основоположне значення для підвищення якості життя та розвитку людського капіталу; фінансові механізми стимулювання розвитку сільської соціальної інфраструктури за допомогою пільг, податкової та кредитної політики; механізми бюджетного

фінансування організацій бюджетного сектора; механізми регулювання міжбюджетних відносин, що дозволяють вирівнювати мінімальну забезпеченість соціальними благами.

Важливими напрямками регулювання є розмежування повноважень різних рівнів влади, встановлення міжбюджетних відносин і т. д.

Розвиток сільської соціальної інфраструктури здійснюється з використанням економічного механізму на різних рівнях управління: державному та місцевому.

Компетенція місцевих органів влади найбільшою мірою конкретизує методи, способи і механізми досягнення цілей, визначених у рамках державної соціальної політики з урахуванням специфіки територіальної громади. Провідну роль у структурі предметів ведення місцевого самоврядування відводиться соціальному блоку, тобто на муніципальному рівні відбувається реалізація функції управління розвитком сільської соціальної інфраструктури.

До їх спільного ведення віднесено: формування єдиного ринку праці; регулювання внутрішньої та міжрегіональної міграції; забезпечення зайнятості [154].

В даний час в державній аграрній політиці відсутній реально діючий законодавчий акт, що визначає важливість, сутність, основні напрямки, принципи і методи розвитку сільської соціальної інфраструктури.

Основна причина особливої актуальності програмно-цільового підходу – це доцільність подолання дефіциту фінансових ресурсів у місцевих бюджетах і необхідність виділення пріоритетних напрямів їх використання.

Також треба враховувати обмеженість коштів усіх бюджетних рівнів. Поставлені в програмі завдання повинні вирішуватися шляхом формування умов для самодостатнього розвитку територіальних громад, застосування ресурсозберігаючих підходів і технологій, створення сприятливого інвестиційного і підприємницького клімату сільських територій.

Програмно-цільовий підхід, з точки зору фінансування, означає

створення цільових фондів, призначених для реалізації програм, а також для того щоб акумулювати кошти різних джерел.

Управлінське та організаційне забезпечення регіональних програм може здійснюватися спеціально створеними фінансово-промисловими групами. Економічний механізм управління процесом реалізації програм повинен бути вписаний в організаційні структури управління.

Концепція індикативного планування, яка повинна лежати в основі нової системи управління соціальною інфраструктурою, передбачає формування регіонального соціального стандарту. Останній характеризує перспективні показники рівня життя населення, які необхідно досягти, в тому числі і в результаті розвитку сільської соціальної інфраструктури.

Фінансова база розвитку соціальної інфраструктури повинна створюватися з допомогою системи регіональних заходів економічного регулювання (рис. 1.6).

Система взаємопов'язаних заходів економічного регулювання фінансового забезпечення соціальної сфери має сприяти утворенню стабільної бази фінансових ресурсів, розвитку соціальної інфраструктури та бути достатньою для їх поточного утримання. Універсальним регулюючим інструментом ринкової економіки є податковий механізм, який застосовується у сфері функціонування сільської соціальної інфраструктури, перш за все, для впливу на інвестиційну діяльність, міграцію робочої сили та ін. Крім різних видів прямих і непрямих податків, велике значення мають і різні податкові пільги. Це можуть бути відстрочка від сплати податку на прибуток, диференційовані податки або повне скасування податку для підприємств, що діють у сфері розвитку соціальної інфраструктури (особливо охорони здоров'я та освіти).

Бюджетно-податкове регулювання в умовах спаду виробництва стикається з проблемою зменшення податкової бази. Фіскальні можливості пов'язані з оподатковуваними видами діяльності і водночас, якщо є прагнення розвивати будь-яку сферу, то, швидше за все, слід зменшити її

місцеве оподаткування. Але зменшення податкової бази місцевих органів влади означає зменшення потоку готівки і, перш за все, труднощі фінансування соціальної інфраструктури.

Рис. 1.6. Заходи економічного регулювання фінансового забезпечення соціальної інфраструктури в умовах ринкової економіки

Джерело: авторська розробка

Крім того, постає проблема збалансованості видів та обсягів послуг з податками, якими оподатковуються підприємства, що їх виробляють. У період структуризації попит на послуги стагнує або падає (в тому числі і через скорочення високооплачуваних місць і чисельності населення), що також зменшує податкову базу місцевої влади. У зв'язку з цим має місце невідповідність між фіскальною стабільністю місцевого державного сектора і мінливою економічною базою. Якщо регіон не може задовольнити попит на послуги, то він стає менш привабливим для бізнесу, а це веде до подальшого скорочення податкової бази. Природно, що високий рівень податків не робить регіон непривабливим для проживання та бізнесу, якщо ці податки

забезпечують високий рівень обслуговування населення.

Заходи кредитно-грошового регулювання націлені на надання певних пільг (підприємствам чи населенню) у разі виробництва або одержання тих чи інших видів послуг.

Таким чином, вихід полягає у використанні грошових коштів різних одержувачів прибутку і населення, тобто залучення різних джерел фінансування.

В умовах спаду виробництва і формування ринкових структур наявність кількох незалежних джерел фінансування соціальної інфраструктури – необхідна реальність. Джерелами формування цих каналів є: населення; підприємець; державні органи влади; органи місцевого самоврядування та ін.

У галузі соціальної сфери, при обліку спрямовуються з різних джерел при існуючих обсягах і співвідношенні фінансових коштів, не може бути подолана досить великий розрив між показниками забезпеченості населення об'єктами соціальної інфраструктури та параметрами соціального стандарту.

Важливу роль відіграє подальший розвиток економічних механізмів реалізації соціальної політики, зокрема стимулювання розвитку галузей соціальної інфраструктури за допомогою пільг, податків і кредиту, системи страхування, включаючи соціальне, застосування штрафних санкцій за порушення зобов'язань з реалізації соціальних гарантій.

Державне регулювання розвитку сільської соціальної інфраструктури має бути органічним елементом відтворювального процесу. Основна мета державного регулювання – створення сприятливого середовища для життя людей і бізнесу – може бути досягнута шляхом використання різних заходів, що належать до бюджетно-податкової, кредитно-грошової політики; цільовими програмами і різного роду пільг та обмежень.

Розглянувши точки зору науковців на підходи формування структури комплексного механізму, а також основні фактори, що впливають на розвиток соціальної інфраструктури на селі, можливо запропонувати власне

визначення даного механізму та структуру його основних складових.

Таким чином, у нашому розумінні, під комплексним механізмом державного регулювання розвитку сільської соціальної інфраструктури слід розуміти, сукупність економічних, правових, соціальних, інституційних, екологічних, методів та засобів стимулювання розвитку даного сектора соціальної сфери села (див. табл. 1.4).

У своїх дослідженнях ми виходимо із загального розуміння комплексного механізму державного регулювання розвитку сільської соціальної інфраструктури. Наше розуміння комплексного механізму конкретизується, враховуючи особливості даного сектора. Більш конкретна відмінність полягає в наборі інструментів цих методів і важелів впливу на розвиток сільської соціальної інфраструктури шляхом фінансово-кредитного, програмного регулювання, індикативного планування, використання індикативного планування та державно-приватного партнерства у соціальній інфраструктурі.

Таблиця 1.4

Основні складові комплексного механізму державного регулювання розвитку сільської соціальної інфраструктури

Складові механізму	Зміст
1	2
Мета	Повний і всебічний розвиток людини шляхом створення комплексу життєвих благ, необхідних для розширеного відтворення робочої сили
Завдання	<ul style="list-style-type: none"> - створення нової психології та стилю життя населення; - всебічна підтримка людського розвитку; - орієнтація на інтереси населення, сім'ї та відтворення умов їх розвитку; - стимулювання зростання індивідуальної економічної свідомості та ініціативи як визначальних факторів соціально-економічного розвитку
Суб'єкт та об'єкт	<p>Суб'єкт: органи державної влади та місцевого самоврядування; державні установи; державні корпорації; некомерційні організації; фонди; громадянське суспільство.</p> <p>Об'єкт: бізнес-структури; індивідуальні підприємці; вітчизняні юридичні особи; закордонні юридичні особи; органи виконавчої влади та місцевого самоврядування, а також відносини, що складаються у процесі розвитку сільської соціальної інфраструктури.</p>

1	2
Принципи	<ul style="list-style-type: none"> - демократичність, законність, добровільність, рівноправність сторін; - співпраця, взаємодія, передбачає поділ відповідальності і ризиків у рамках укладених угод; - зосередження на суспільних послугах або продуктах цих послуг; - довірчі відносини, комплексна оцінка, інновації; - тимчасова протяжність: надання послуги повинно бути не разовим, а довготривалим; - ієрархія економічних і соціально-політичних пріоритетів.
Функції	<ul style="list-style-type: none"> - максимально ефективного використання трудового потенціалу суспільства; - формування умов для позитивних тенденцій демографічного процесу; - забезпечення такого рівня відтворення робочої сили, який відповідає потребам і рівню розвитку виробництва даного суспільства; - забезпечення комфортних та оптимальних житлових, комунальних та побутових умов; - підвищення рівня людського капіталу (збереження і поліпшення фізичного, інтелектуального і морального здоров'я суспільства); - максимально корисне і раціональне проведення дозвілля; - підвищення екологічної культури суспільства; - забезпечення гарантій соціального захисту всіх груп населення; - оптимально можливе підвищення рівня платоспроможності суспільства, забезпечення необхідними товарами та послугами.
Методи та засоби	економічні, правові, соціальні, інституційні, екологічні, методи та засоби стимулювання розвитку соціальної інфраструктури села

Джерело: авторська розробка.

На цьому варіанті визначення комплексного механізму державного регулювання розвитку сільської соціальної інфраструктури будуть засновані подальші наші дослідження.

Висновки до розділу 1

Доведено, що соціальна інфраструктура села має свої специфічні особливості. Зокрема ними є: менша розвиненість і оснащеність матеріально-технічними засобами у порівнянні з аналогічною структурою міста; невеликий обсяг послуг, що надаються; тісна залежність від економічного стану місцевих суб'єктів господарювання.

У результаті узагальнення запропоновано наступне визначення «сільської соціальної інфраструктури», як системи галузей, розташованих на

певній території, які виконують різні соціальні функції, що створюють умови для ефективного функціонування людини і виробництва, соціальні умови відтворення працівників і гармонійного розвитку членів їх сім'ї. Ця система покликана виробляти суспільні економічні блага, які споживаються на основі принципу рівного доступу до них усіх членів суспільства незалежно від їх соціального статусу та доходів.

Систематизовано наявне різноманіття факторів та умов розвитку сільської соціальної інфраструктури. Так на розвиток соціальної інфраструктури села впливають сформований уклад життя місцевого населення, традиції, звичаї, побутові навички. Наступним фактором впливу є рівень розвитку агропромислового комплексу та сільського господарства. Суттєвим фактором є наявність у сільських населених пунктах альтернативних місць прикладання праці та одним з найважливіших сучасних факторів розвитку соціальної інфраструктури села є екологічний стан території, як необхідна умова підтримки здоров'я сільського населення. Таким чином вплив факторів поширюється на економічну, політичну, юридичну, фінансову, інституційну, екологічну, соціальну, демографічну сфери. Аналізовані фактори мають як прямий, так і непрямий характер впливу. При цьому дія окремих непрямих впливів має істотний характер. Слід зауважити, що фактори розвитку соціальної інфраструктури пов'язані з розвитком сільських територій в цілому. Доведено, що державна політика розвитку сільських територій повинна передбачати комплексний вплив факторів на соціальну систему, це дозволить досягти позитивної динаміки розвитку елементів соціальної інфраструктури.

З'ясовано, що найважливішим критерієм стійкості соціально-економічного розвитку сільських територій є показник якості життя населення та показник рівня життя. Запропоновано під «якістю життя населення», розуміти комплексну систему соціально-економічного стану певної території, що сприяє всебічному розвитку особистості і потенціалу людини, засновану на високому рівні освіти, медицини і культури,

комфортних і безпечних умовах проживання, гідних умовах праці й заробітної плати, зростанні особистого добробуту, суспільної і соціальної стабільності.

Опрацьовано наукові підходи до формування та розвитку комплексного механізму державного регулювання розвитку сільської соціальної інфраструктури. Комплексний механізм включає в себе систему економічних важелів. З їх допомогою здійснюється вплив на розвиток сільської соціальної інфраструктури в усіх галузях, забезпечуються соціальні умови їхнього розвитку. Запропоновано наступну класифікацію структурних елементів комплексного механізму державного регулювання розвитку сільської соціальної інфраструктури. Даними структурними елементами не вичерпується зміст комплексного механізму. Він включає в себе широке коло проблем розвитку сільської соціальної інфраструктури. Однак позначені структурні складові є основою комплексного механізму.

Під «комплексним механізмом державного регулювання розвитку сільської соціальної інфраструктури» запропоновано розуміти, сукупність правових, економічних, інституційних, соціальних, екологічних, методів та засобів стимулювання розвитку даного сектора соціальної сфери села.

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНИЙ СТАН ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ: УКРАЇНА ТА СВІТ

2.1. Аналіз механізмів державного регулювання сільської соціальної інфраструктури у світі

Сільські території відіграють значну роль при формуванні іміджу держави на світовій арені, так як, саме сільські території забезпечують продовольчу безпеку країни, яка є частиною національної безпеки.

В останні десятиліття рівень сільського населення в усьому світі скорочується, що ставить під загрозу розвиток самих сільських територій (рис. 2.1).

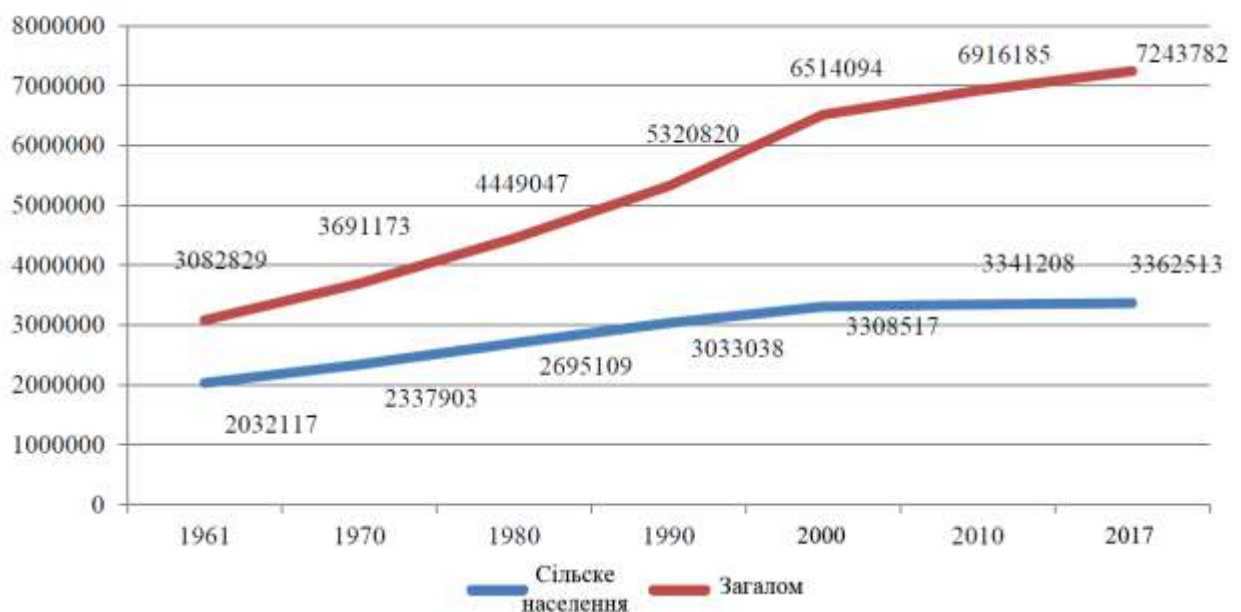

Рис. 2.1. Динаміка зміни чисельності сільського населення у світі (1961-2017 рр.).

Джерело: складено на підставі [242]

В даний час населення світу перевищує 7 млрд. осіб, з яких понад 3 млрд. (46,4%) складають сільські жителі [242]. Світові урбанізаційні процеси

обумовлюють зростання кількості міст та міських агломерацій, що певним чином веде до скорочення чисельності сільського населення.

Аналізуючи наукову та фахову літературу нами було встановлено, що у світі існують дві концептуальні моделі, які використовуються державами для підтримки розвитку сільських територій та їх інфраструктури. Одна з цих моделей діє на основі єдиного законодавчого акту, де закріплено інструменти, засоби та механізми впливу держави на даний процес (діє в таких країнах, як Європейський союз, Канада, Туреччина та ін.). Друга модель діє на основі реалізації різних програм, що спрямовані на вирішення конкретних проблем. Потрібно відзначити, що одночасно можуть реалізовуватись декілька програм (така модель існує США, Мексиці, Новій Зеландії та ін.).

Крім вищезазначених напрямків є і інші, безпосередньо відносяться до розвитку сільської місцевості, але реалізуються іншими органами влади і не іменуються програмами сільського розвитку.

Згідно статистичним джерелам Європейського союзу, сільські території займають 91% земельної площі, де мешкає більше 50% всього населення та виробляється близько 42% ВВП і розміщено 53% робочих місць [241].

Раніше аграрна політика ЄС, головним чином, була спрямована на інвестиційну підтримку сільського господарства. Вона включала фінансування від виробництва і збуту продовольства до подальшого поліпшення структури сільського господарства і підвищення його конкурентоспроможності. Поступово увага стала приділятися ще й трудовому капіталу (передчасний вихід на пенсію, професійне навчання). В 70-і рр. XX ст., у зв'язку зі сформованою ситуацією в ЄС, з'являються нові завдання: зупинити міграцію з сільських територій та зберегти навколишнє середовище і ландшафт. А в середині 90-х рр. XX ст. ЄС передбачає зміну структури сільського господарства та розвиток сільських територій.

Розвиток сільських територій являє собою одну з найважливіших напрямків діяльності Європейського Союзу (ЄС), що веде активну політику

їх збалансованого розвитку поряд з міськими [248]. Основні показники розвитку сільських територій ЄС представлені в табл. 2.1.

Сільські території в ЄС умовно поділяються на три категорії: переважно сільські, проміжні та переважно міські території, площі яких мають диференційований характер. За даними 2017 р. переважно сільські території займають найбільшу питому вагу в структурі загальної площі – 51,8 %. Однак чисельність населення, що проживає на даній території, є найбільш чисельною і становить 22,3 % від загальної чисельності населення сільських територій. Дані табл. 1 свідчать про те, що концентрація населення спостерігається в переважно міських регіонах і становить 42,7%. Це сприяє розвитку приміських зон країн-членів ЄС, забезпечуючи отримання переважної частки валової доданої вартості (53 %) і високий рівень зайнятості (44,8 %).

Таблиця 2.1

Основні показники розвитку сільських територій ЄС

Територія	Територія 2017		Населення 2017		Валова додана вартість 2017		Зайнятість 2017 р.	
	млн. км ²	%	млн осіб.	%	млн євро	%	млн осіб	%
Переважно сільські (питома вага сільського населення в загальній чисельності населення понад 50 %)	2,31	51,8	112,92	22,3	1,76	15,6	38,46	20,5
Проміжні (питома вага сільського населення в загальній чисельності населення 20-50 %)	1,71	38,4	177,64	35,0	3,76	31,4	64,84	34,6
Переважно міські (питома вага сільського населення в загальній чисельності населення менше 20 %)	0,44	9,8	216,28	42,7	6,35	53,0	83,92	44,8
Всього	4,45	100,0	506,85	100,0	11,98	100,0	187,23	100,0

Джерело: складено на підставі [246]

На період 2014-2020 рр. у Європейському союзі розроблено ряд програм розвитку сільських територій, що спрямовані на вирішення, як

економічних і соціальних проблем, так і природоохоронних [247].

Дослідження програм розвитку сільських територій країн ЄС у 2014-2020 рр. (див. табл. 2.2) дало змогу визначити, що найбільш програм в ЄС реалізують Франція, Італія, Іспанія та Німеччина.

Таблиця 2.2

Обсяги та структура фінансування програм розвитку сільських територій країн ЄС у 2014-2020 рр.

Країна	Число діючих програм	Обсяг фінансування, млн. євро	% від загального обсягу фінансування ЄС
Бельгія	2	648	0,7
Болгарія	1	2367	2,4
Чехія	1	2306	2,3
Данія	1	919	0,9
Німеччина	15	9446	9,5
Естонія	1	823	0,8
Ірландія	1	2191	2,2
Греція	1	4718	4,7
Іспанія	19	8297	8,4
Франція	30	11385	11,5
Хорватія	1	2026	2,0
Італія	23	10444	10,5
Кіпр	1	132	0,1
Латвія	1	1076	1,1
Литва	1	1613	1,6
Люксембург	1	101	0,1
Угорщина	1	3431	3,5
Мальта	1	97	0,1
Нідерланди	1	765	0,8
Австрія	2	3938	4,0
Польща	1	8698	8,8
Португалія	3	4058	4,1
Румунія	1	8128	8,2
Словенія	1	838	0,8
Словаччина	1	1560	1,6
Фінляндія	2	2380	2,4
Швеція	1	1764	1,8
Сполучене королівство	4	5200	5,2
Всього по ЄС	118	99349	100,0

Джерело: складено на підставі [247]

Справжні показники свідчать про значення розвитку сільських територій, тому тут особливе місце займає Єдина сільськогосподарська політика, безпосередньо фінансує розвиток сільських територій і аграрне виробництво.

Кожен пріоритет розвитку деталізується через формування «фокус-областей». Наприклад, пріоритет в області ефективності використання ресурсів включає в себе: скорочення викидів парникових газів і аміаку і сприяння зменшенню вуглецю в сільському і лісовому господарстві.

Слід зазначити, що ЄС проводить спільну політику сільського розвитку, застосовну в усіх країнах-учасниках. Це пояснюється тим, що ведення окремої національної політики сільського розвитку в кожній країні союзу є малопродуктивним методом, так як даний аспект пов'язаний з питаннями фінансування, забруднення навколишнього середовища тощо, крім того, ведення спільної політики сільського розвитку пов'язується з іншими напрямками діяльності ЄС. Незважаючи на це, країни-учасниці мають певну свободу дій, що дозволяє їм вносити зміни в дану політику відповідно до потреб конкретних територій.

Програма Європейського союзу «LEADER» є спільною політикою 28 країн-членів ЄС і спрямована на розвиток сільських територій. Ця програма реалізується понад 20 років і зарекомендувала себе як дієвий інструмент сталого розвитку сільських територій [239].

Європейський союз у 2013 р. прийняв стратегію розвитку сільських територій. Дана стратегія містить наступні цілі:

- удосконалення конкурентоспроможності сільського та лісового господарства;
- сприяння управлінню територією і поліпшення навколишнього середовища;
- покращення якості життя та сприяння диверсифікації економічної діяльності.

В рамках даної реформи виділяють три тематичні напрями, відповідні

цілям програми (рис. 2.2). У свою чергу, тематичні напрями доповнюються «методичним» – LEADER, який спрямований на об'єднання зусиль населення з розробки стратегій тривалого розвитку, поліпшення системи управління і виявлення потенціалів зростання сільських територій.

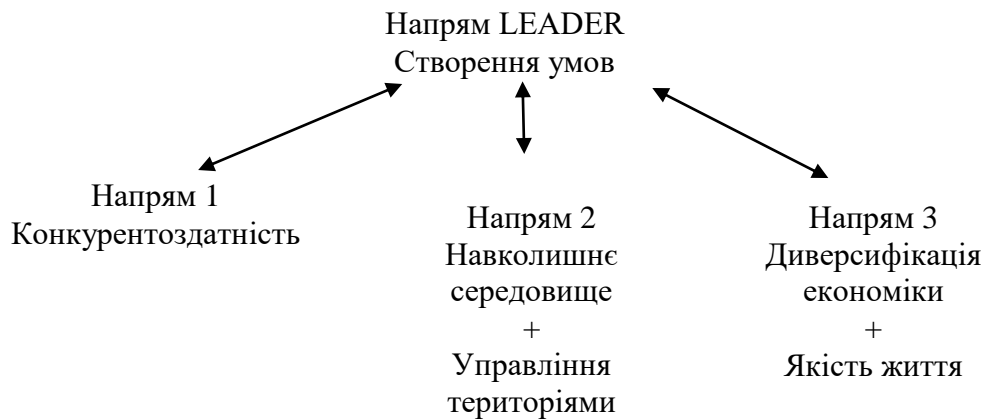

Рис. 2.2. Напрями розвитку сільських територій ЄС

Джерело: авторська розробка

Для кожного тематичного напрямку існує певний набір початкових заходів сільського розвитку, з яких країни ЄС вибирають найбільш їм відповідні. При цьому кожна програма повинна включати, щонайменше, три великих заходи за трьома тематичними напрямками. Щоб кожне з напрямків успішно розвивалося, визначений мінімум фінансування для кожного напрямку: для напрямів 1 і 3 – від 10%, для напрямку 2 – від 25%. Для напрямку LEADER мінімум становить 5%, причому витрати LEADER відносяться до всіх трьох напрямів.

Заходи напрямку 1 орієнтовані на поліпшення конкурентоспроможності та розвиток сильного динамічного Європейського аграрного та лісового сектору. Дана мета досягається за допомогою впровадження інновацій і нових технологій, модернізації аграрного сектору, поліпшення якості продукції, але при обов'язковому обліку різноманіття потенціалу та особливостей сільських територій.

Незважаючи на те, що сільськогосподарська діяльність останнім часом втрачає своє економічне значення, вона продовжує залишатися важливим

фактором соціально-економічного росту сільських районів. Внаслідок цього ефективність і конкурентоспроможність як і раніше є важливими цілями. При цьому підвищення конкурентоспроможності обов'язково передбачає рівновагу між рентабельністю виробництва, охороною навколишнього середовища і соціальним аспектом. Заходи даного напрямку можна об'єднати за наступними напрямками:

1) трудові ресурси (підтримка молодих фермерів, сприяння передчасного виходу на пенсію, підвищення кваліфікації та навчання, а також організація роботи інформаційно-консультаційних служб);

2) інвестиційний капітал (сприяння в модернізації, впровадження нових технологій та інновацій, розвитку нового продукту та інфраструктури);

3) якість харчових продуктів (підтримка фермерів у поліпшенні виробництва екологічно якісної продукції);

4) перехідні заходи для країн-учасників (підтримка при переході на нові, не включені в національні стандарти ЄС).

Заходи напрямку 2 переслідують мету поліпшення навколишнього середовища і ландшафту.

Для цього важливі збереження біологічного різноманіття, розвиток сільськогосподарських, лісових і водних систем, облік кліматичних особливостей. Тут виділяють два напрямки розвитку.

1. Довготривале ведення екологічного сільського господарства. Фермери, що виробляють високоякісну продукцію, будуть протягом п'яти років щорічно отримувати гранти ЄС у розмірі 3 тис. євро [235]. У деяких випадках можуть встановлюватися більш тривалі періоди фінансування. Передбачаються також платежі фермерам, які інформують споживачів про продавану ними продукцію, вироблену відповідно до екологічних вимог (компенсуються до 70% витрат на рекламу та інформаційно-консультаційні заходи). Заходи захисту навколишнього середовища в аграрному секторі є обов'язковими і повинні прийматися в кожній програмі розвитку сільських територій.

2. Лісове господарство це суттєва складова частина сільських територій. Ліси є основними постачальниками сировини, відіграють значну роль в економічному добробуті, забезпечують збереження різноманіття видів, що беруть участь у циклі утворення вуглецю у водному балансі, допомагають при контролі ерозії і при запобіганні стихійних лих. У зв'язку з цим передбачається сприяння лісорозведенню, заходам по відновленню лісового потенціалу, профілактичним заходам, а також заходам по захисту навколишнього середовища лісу.

Заходи напряму 3. В рамках даної осі ставиться важливе завдання підвищення якості життя на сільських територіях за рахунок диверсифікації сільської економіки. Основні зусилля в галузі диверсифікації спрямовані на розвиток дрібного бізнесу, пов'язаного з виробництвом, переробкою продукції, ремісничим виробництвом, деревообробкою, торгівлею, сферою послуг, а також на розвиток сільського туризму. Для створення сприятливих умов життя і збереження привабливості сільської місцевості для населення, особливо для молоді, важливими є можливості одержання освіти, підвищення кваліфікації, проведення культурних заходів, збереження місцевих традицій і культурної спадщини.

На даному етапі розвитку аграрної політики ЄС основну увагу приділяє соціальній та екологічній функціям. Стимулюються види діяльності, спрямовані на охорону природи і збереження традиційних сільських ландшафтів. Екологічні послуги, що надаються фермерами суспільству, тепер оплачуються. Заохочується участь місцевих жителів у роботах по оновленню сіл, прояв ними різних ініціатив зі сталого розвитку місцевості. У вирішенні проблеми зайнятості та збільшення доходів сільського населення велике значення надається заходам, що дозволяє диверсифікувати виробництво. На проведення всіх цих заходів з бюджету ЄС виділяються значні кошти в розмірі 77,66 млрд євро в цілому [248].

Все це дозволить підвищити конкурентоспроможність продукції, виробленої на сільських територіях ЄС, і здійснити перетворення – в

сільській місцевості, наблизивши рівень життя на селі до рівня життя в місті.

Даний досвід ЄС може послужити хорошим прикладом для розвитку сільських територій в Україні, але при цьому необхідно враховувати територіальні, економічні, соціальні, демографічні, національні та екологічні особливості нашої країни.

У 2014 р. держави-члени підписали угоду про партнерство, яка вимагає координації всіх структурних інвестиційних фондів ЄС в кожній країні. Європейська комісія та її держави-члени також працюють з Європейським інвестиційним банком по створенню фінансових інструментів у рамках Європейського сільськогосподарського фонду розвитку сільських територій. Реалізація політики розвитку сільських регіонів контролюється і оцінюється детально. Структура розподілу фінансування за пріоритетами розвитку сільських територій ЄС показана на рис. 2.3.

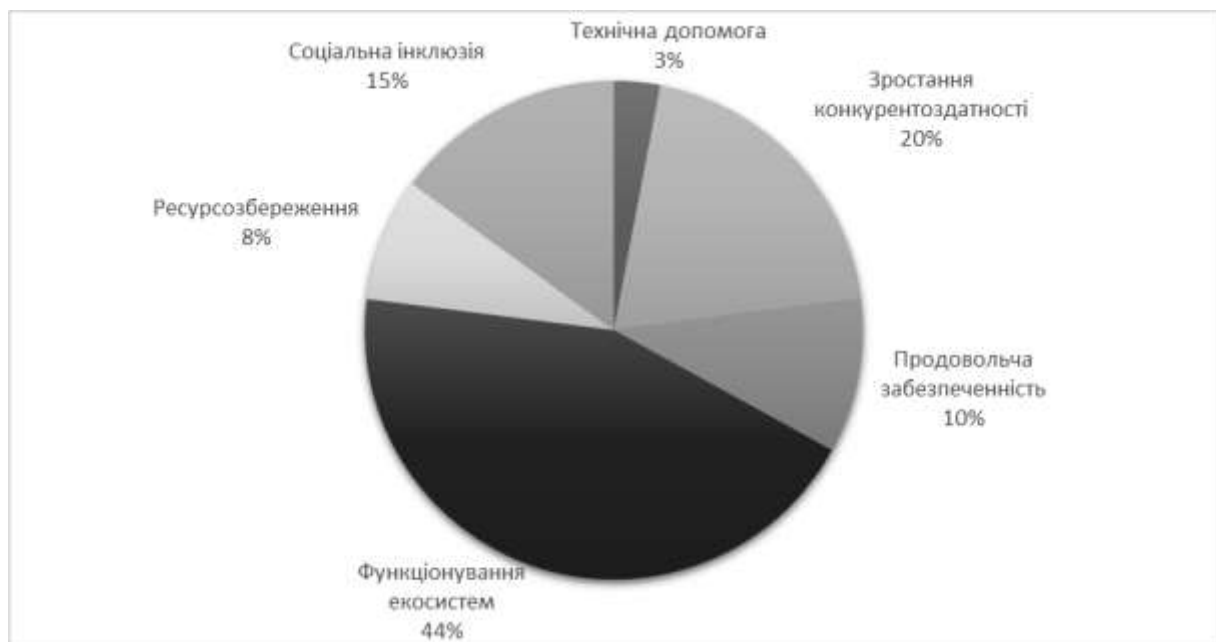

Рис. 2.3 Структура розподілу фінансування за пріоритетами розвитку сільських територій ЄС, %

Джерело: складено на підставі [228]

Слід зазначити, що найвищим пріоритетом політики розвитку сільських територій в ЄС є підтримка функціонування екосистем: у структурі

загального фінансування вона займає 44 %. Це свідчить про крайню стурбованість країн-членів союзу негативними наслідками зміни клімату і навколишнього середовища, які можуть носити економічний, техногенний, соціальний, культурний та політичний характер, обумовлюючи тим самим зміни виробничих відносин і продуктивних сил європейського суспільства. Другу за пріоритетністю позицію займає зростання конкурентоспроможності продукції та підприємств сільських територій. Забезпечення рівних можливостей розвитку передбачає сприяння підвищенню престижності сільськогосподарської праці і проживання в сільській місцевості, розвитку сільської соціальної інфраструктури, забезпечення підтримки місцевих ініціатив сільських громад. Це сприяє закріпленню жителів на сільських територіях і розвитку диверсифікації сільської економіки.

Програма підприємництва та інновацій підтримує заходи, спрямовані на розвиток підприємницької культури, і створює кращі рамкові умови для малого і середнього бізнесу, функціонує в ЄС [241]. Крім того в ЄС реалізується ряд ініціатив, спрямованих на підтримку жіночого підприємництва [249]. ЄС сприяє реалізації проектів в галузі сільського та лісового господарства в рамках науково-інноваційної структури «Горизонт 2020». Очікується, що проекти сприятиме: підвищенню ефективності виробництва та подолати наслідки зміни клімату при одночасному забезпеченні стійкості і життєздатності галузі; надання екосистемних послуг; розширити права і можливості сільських районів та посилити підтримку інновацій в них; сприяти сталому розвитку лісового господарства; розвинути стійку і конкурентоспроможну агропродовольчу сферу; підтримати розвиток ринку біопродуктів.

Таким чином, програми розвитку сільських територій в ЄС орієнтовані на підтримку сільського та лісового господарства в цілому, розвиток фермерських господарств та підприємництва у сільській місцевості, підтримку молодих фермерів, розвиток несільськогосподарських видів діяльності та сфери послуг, спрямування інвестицій в архітектуру, культуру,

охорону природи, ландшафт, розвиток екологічних фермерських господарств та інші напрямки.

Реалізація стратегії сприятиме підвищенню конкурентоспроможності сільського господарства, сталому управлінню природними ресурсами та зміною клімату, збалансованому розвитку сільських територій ЄС.

У зв'язку з цим буде цікаво вивчити досвід розробки та реалізації національної стратегії та регіональних програм сталого розвитку сільських територій європейських країн, зокрема в Німеччині.

Національна стратегія розвитку сільських територій Німеччини була розроблена на п'ятирічний період (2007-2013 рр.). Вперше дана стратегія дозволила реалізувати принцип триступеневого планування. Національна стратегія є сполучною ланкою між стратегічними директивами ЄС і програмами розвитку федеральних земель. Стратегічні Директиви ЄС відображають основні з точки зору Європи завдання, цілі та концепції необхідних дій. Національна стратегія аналізує економічну, структурну, екологічну та соціальну ситуацію сільських територій та потенціали їх розвитку в Німеччині. У програмах розвитку регіони (федеральні землі) визначають конкретні заходи державної підтримки і обсяг необхідних на їх реалізацію дотацій згідно конкретної ситуації в регіоні і відповідно до Національної стратегії. Регіони відповідають за розробку і реалізацію програм розвитку [239].

Національна стратегія та регіональні програми розвитку сільських територій орієнтовані на наступні ключові моменти:

По-перше підвищення конкурентоспроможності сільського та лісового господарства;

По-друге поліпшення навколишнього середовища і сільського ландшафту;

По-третє диверсифікацію сільської економіки та підвищення якості життя на селі.

Кошти, спрямовані на реалізацію першого напрямку, повинні сприяти

розвитку сильного і динамічного європейського сектора виробництва аграрних продуктів харчування шляхом зосередження на таких пріоритетних напрямках як трансферт знань, модернізація виробництва, інноваційна діяльність та забезпечення якості протягом всього ланцюжка виробництва продуктів харчування, а також на інвестиції в трудові ресурси і основний капітал. В цілях захисту і покращення природних ресурсів ЄС і ландшафту в сільських регіонах кошти, передбачені для реалізації другого напрямку розвитку, повинні вносити вклад у розвиток наступних пріоритетних для ЄС сфер: збереження біологічного різноманіття, збереження і розвиток сільсько- і лісогосподарських систем високої природоохоронної значимості і традиційних аграрних ландшафтів і водних ресурсів, а також питання, пов'язані зі зміною клімату.

Кошти, що виділяються в рамках третього напрямку на цілі диверсифікації сільської економіки та підвищення якості життя в сільських регіонах, повинні сприяти пріоритетному призначенням, тобто створення робочих місць і передумов для економічного зростання. Заходи, що проводяться в рамках третього напрямку, націлені на створення виробничих потужностей, отримання кваліфікації і організацію регіонального стратегічного розвитку і повинні забезпечувати збереження привабливості сільських територій для майбутніх поколінь.

При наданні підтримки розширенню сфери освіти, проведення інформаційних заходів та розвитку підприємницького духу повинні також враховуватися особливі потреби жінок, молоді і пенсіонерів на селі.

Державна підтримка розвитку сільських територій у період з 2007 р. по 2013 р. реалізовувалася в Німеччині в рамках 14 програм розвитку федеральних земель і однієї федеральної програми [235].

В останні роки у федеральних землях при сільських адміністраціях створювалися регіональні та локальні робочі групи (Lokalen Aktionsgruppen) між представниками державної влади, приватними особами та представниками галузевих спілок з метою рішення складних проблем у

відповідності зі стратегій регіонального диференційованого міжгалузевого розвитку. Реалізація стратегії відбувалася за допомогою програми Leader+, яка прекрасно зарекомендувала себе в справі.

За принципом «знизу вгору» до роботи за програмою залучаються нові учасники, а разом з ними з'являються нові (інноваційні) ідеї та ініціативи. Сформувавши відносини партнерства між представниками державної влади, приватними особами та представниками галузевих спілок. Посилення зв'язку зі своїм регіоном є одним з найважливіших досягнень, яким суттєво сприяли активний регіональний менеджмент і робота з розвитку регіональних проектів. Потреби, очікування і потенціали місцевого населення втілилися в конкретні проекти. Завдяки їх особистій діяльності надавалися додаткові послуги, в тому числі і в некомерційній сфері. Так, у багатьох федеральних землях локальними робочими групами, що включають представників місцевої адміністрації, приватного бізнесу та галузевих спілок, були розроблені локальні стратегії розвитку територій.

Наприклад, локальна стратегія розвитку сільських територій округу Барнім (федеральна земля Бранденбург) включає:

- опис соціально-економічного становища округу;
- вихідні передумови розробки даної стратегії, її правові основи;
- SWOT-аналіз регіону;
- опис самої стратегії розвитку сільської території (концепція, цілі і завдання, вплив на інші галузі, взаємозв'язок з іншими програмами, система моніторингу та оцінки реалізації стратегії, фінансове забезпечення програми, кращі проекти та критерії оцінки відбору проектів розвитку) [238].

В окрузі Барнім до таких проектів належать проекти з диверсифікації сільської економіки: будівництво об'єктів із забезпечення населення даної території альтернативними джерелами енергії, розвиток сільського туризму та каналів прямого маркетингу аграрної продукції. Особлива увага для реалізації даних проектів приділяється професійній підготовці та перепідготовці персоналу суб'єктів економічної діяльності. На першому етапі

трудової діяльності та з метою поліпшення професійної кваліфікації суб'єктам економічної діяльності може знадобитися допомога, наприклад цілеспрямовані консультаційні послуги, отримання повної інформації та інші заходи державної підтримки [240].

Поряд з високими початковими інвестиціями, вступ до нової сфери діяльності часто пов'язаний зі зниженням доходу на етапі навчання. Цей аспект німецьких програм територіального розвитку істотно відрізняється від програм зі сталого розвитку сільських територій, що розробляються в Україні. Питання кадрового забезпечення проведених перетворень в Україні, підготовка і перепідготовка кадрів, що забезпечують реалізацію заходів зі сталого розвитку сільських територій, не враховані в програмі і регіональних програмах сталого розвитку сільських територій. Тим не менш пріоритетами регіональної економічної політики по забезпеченню стійкості соціально-економічного розвитку регіону є організація навчання кадрів сучасним методам аналізу господарської діяльності підприємств і прийняття управлінських рішень по їх сталого розвитку [160]. Підвищення мотивації, кваліфікації та компетенції персоналу суб'єктів економічної діяльності в сільських регіонах з метою розробки та реалізації стратегій регіонального розвитку може стати важливою відправною точкою для надання державних субсидій. Дані стратегії стимулюють економічні, соціальні, екологічні і культурні починання, що дозволяє підвищити привабливість умов життя в сільських регіонах. Велика увага при цьому приділяється найбільш вразливим групам сільського населення: пенсіонерам, жінкам та молоді. У Німеччині, наприклад, в локальній стратегії розвитку територій округу Укермарк для вирішення проблем забезпечення спадкоємності поколінь керівників сільськогосподарських підприємств регіону і залучення молодих фахівців у сільську місцевість, зайнятих у галузі сільського господарства, розвитку ремесел, сільського туризму, будівництва, передбачені практико-орієнтовані заходи, що дозволяють стабілізувати ситуацію з кадрами [239].

Франція не випадково є найактивнішим учасником розвитку сільських

територій. Проблема зменшення чисельності населення у сільській місцевості серйозно загострилася ще в повоєнні роки, в період економічного підйому країни, що стала каталізатором масової урбанізації французьких провінцій. Це послужило підставою для розробки і створення в 1963 р. міжвідомчого інструменту відновлення рівноваги між великими містами та провінцією – Міжвідомчого агентства з регіонального планування та регіональної привабливості, основними цілями якої були такі: розвиток виробництва переважно в провінціях (створення «полісів конкурентоспроможності»). З цією метою були розроблені комплексні заходи щодо створення сприятливих умов для підприємців у сільській місцевості – нова сучасна інфраструктура, пільгові режими оподаткування, субсидування тощо; розвиток сільського туризму як засобу освоєння та облаштування сільських територій.

Таке рішення було прийнято французьким урядом після проведеного масштабного дослідження, яке показало, що великі міста концентрують всі економічні, культурні, політичні та інші важливі напрями в збиток розвитку сільських територій. Сприятливим чинником, що зумовив зміщення акценту державної політики на користь сільських провінцій, було те, що в цей період значно зріс рівень механізації сільського господарства, яке являло собою основну сферу зайнятості сільських жителів. Створення Міжвідомчого агентства з регіонального планування та регіональної привабливості дозволило переламати негативну тенденцію міграції сільського населення, що в кінцевому підсумку призвело до підвищення зайнятості в сільській місцевості і високого рівня диверсифікації сільської економіки, що дозволяє французьким провінціям інтенсивно розвиватися.

На даний час Міжвідомче агентство з регіонального планування та регіональної привабливості припинило своє існування. У 2014 р. був створений Генеральний комісаріат по забезпеченню рівності територій [232], в завдання якого входить розробка і реалізація заходів по рівнозначному розвитку потенціалу міських і сільських територій, сприяння сталому

розвитку територій, оптимальної зайнятості через створення нових ефективних робочих місць, забезпечення рівнозначного доступу громадян до ресурсів і послуг, сприяння збереженню і підвищенню стійкості екосистем. Крім Генерального комісаріату, до вирішення проблем сільських територій залучені й інші відомства та Міністерства Франції, серед яких:

Міністерство екології, сталого розвитку, транспорту і житлового будівництва, в завдання якого входить розробка і реалізація заходів щодо сприяння сталому розвитку, захисту навколишнього середовища і запобігання зміни клімату, поширення принципів «зеленої економіки», впровадження екологічно чистих технологій і виробництв; Міністерство сільського господарства, що сприяє розвитку сільськогосподарської галузі країни, харчової промисловості, популяризації та підтримки аграрного освіти; Міністерство економіки, підтримує розвиток малого та середнього бізнесу, підприємництва, ремісництва, торгівлі, туризму, захист і просування місцевих торгових марок, особливо сирів та вин, що забезпечує більш високі ціни на продукцію місцевих сироварень і виноробів. Діяльність Міністерства спрямована на залучення інвестицій в інноваційні сектори економіки, розвиток високих технологій, сприяє рівноцінному економічному розвитку міських і сільських територій; Міністерство спорту, метою якого є пропаганда здорового та активного способу життя, зміцнення здоров'я громадян, що забезпечує популярність екотуризму, гірськолижних видів спорту, кінного спорту, а також залучення людей з обмеженими можливостями в рамках спеціальних спортивних програм, які носять оздоровчий характер; Міністерство культури, підтримує в регіонах ініціативи місцевих художників, скульпторів, майстрів, творчих колективів, кулінарних майстерень з метою збереження французьких традицій та колориту, пам'яток архітектури, історичного спадщини.

Згідно з Програмою розвитку сільських територій на 2018-2025 рр. в Європейському Союзі передбачаються такі пріоритетні напрями розвитку (див. табл. 2. дод. Б).

Потрібно відзначити, що у більшості європейських країн рівень розвитку сільської соціальної інфраструктури відстає від міської. Виявленням даного факту є істотно нижчий валовий внутрішній продукт на душу населення в сільських територіях (див. рис. 1. дод. Б)..

Одним з перспективних напрямків сталого розвитку сільських територій є сільський туризм. Туризм як особливий вид діяльності створює додаткові робочі місця, сприяє збереженню та відтворенню еколого-культурної спадщини, тому значення туризму для розвитку сільських територій важко переоцінити.

Розвиток сільського туризму в Європі почався в 70-х рр. ХХ ст. з метою припинення масової міграції населення з сільських територій в міські. У той час в Італії фермери поєднували туристичний бізнес з основною сільськогосподарською діяльністю. Цей різновид сільського туризму був доступний за вартістю, однак при цьому повністю були відсутні культура обслуговування і сервіс. Тому такий вид бізнесу не користувався популярністю.

Ситуація почала змінюватися на початку ХХІ ст., коли поряд з традиційними видами туризму, такими, як пляжний відпочинок і екскурсійні міські програми, і виник попит на нові види рекреаційних послуг. Такого роду попит змінив саму концепцію сільського туризму. Для сільських жителів туризм з другорядного виду діяльності перетворився на рентабельний бізнес зі своєю ціновою політикою, маркетингом, рекламою, кваліфікованими кадрами та іншими атрибутами. На ринок увійшли великі гравці і за рахунок інвестицій змінилися умови розміщення туристів. Так, варіанти розміщення туристів, що складались із кімнат з мінімальними зручностями, змінилися на чотиризіркові міні-готелі, які обладнані басейнами, тенісними кортами і т. д. Нерідко старовинні садиби і монастирі перебудовуються в готельні комплекси, які пропонують своїм клієнтам різноманітні види дозвілля: можливість займатися спортом, ходити на екскурсії по околицях, відвідувати сільські ярмарки, історичні реконструкції

і т. д. Все частіше з'являється такий вид сільського туризму, як ознайомлення з кулінарними традиціями, при цьому туристи можуть забрати з собою такі види продуктів, які не продаються в міських магазинах (рідкісні дорогі вина, спеціальні сорти сиру тощо).

У зарубіжних країнах з метою розвитку сільського туризму активно використовується державна підтримка шляхом прийняття відповідних законів. Одним з лідерів у розвитку сільського туризму є Франція. Сільський туризм Франції представлений Національною організацією будинків відпочинку і зеленого туризму. У Німеччині сільський туризм був включений в національну програму сталого розвитку сільських територій. У Польщі законодавство чітко регулює ведення сільського туризму. Сам процес організації сільського туризму не вимагає ліцензування, особи які бажають займатися ним, всього лише реєструються в органах виконавчої влади.

На нашу думку, інститути та організаційні засади здійснення Єдиної сільськогосподарської політики в європейських країнах, до яких можна віднести – розвиток місцевого самоврядування, впровадження субсидіарного принципу, організація міжвідомчого співробітництва, створення агентств сільського розвитку, дозволяють вирішувати широкий спектр проблем соціально-економічного облаштування села і можуть бути застосовані на вітчизняному ґрунті.

Яскравим прикладом також служить зарубіжний досвід класифікації сільських територій відповідно до потенціалу розвитку та екологічних параметрів території.

Як показало узагальнення літературних джерел, існують такі основні напрямки державної підтримки сільських територій за кордоном:

- створення оптимальних умов для забезпечення конкурентоспроможності продукції сільського господарства і підтримки доходів виробників (субсидії, дотації, пряме регулювання цін на основі цінової політики, заставні операції);

- системи пом'якшення ризиків, пов'язаних з виробництвом і

реалізацією продукції за допомогою страхування, кредитів і податків;

- спеціальні заходи щодо збільшення попиту на продукцію сільського господарства (продовольча допомога нужденним групам населення, реклама правильного харчування і здорового способу життя та ін.);
- програми сприяння просуванню сільськогосподарських товарів на зовнішні ринки;
- механізми, що дозволяють уряду проводити скупку і перерозподіл значних обсягів продукції в цілях регулювання цін на продовольчому ринку;
- заходи щодо стимулювання різноманіття видів економічної діяльності в сільській місцевості;
- заходи з охорони ґрунтів та збереження довкілля.

2.2. Проблеми та перспективи реалізації державного регулювання розвитку сільської соціальної інфраструктури в Україні

Розглядаючи рівень розвитку сільської соціальної інфраструктури по областях України, потрібно відзначити, що він має певні не великі відмінності, але загалом порівняно з європейськими країнами, даний рівень дуже низький.

У нашому дослідженні ми пропонуємо визначити рівень розвитку сільської соціальної інфраструктури за наступними показниками: чисельність населення та його структура; доступність медичного обслуговування, а також торговельного та побутового обслуговування; забезпеченість освітніми установами; житлові умови; грошові витрати; наявність установ культурно-дозвільного типу; доступність спортивних установ; рівень розвитку транспортної та комунікаційної інфраструктури.

Таким чином розпочнемо аналіз, спираючись на чисельність і структуру сільського населення. Загальний приріст населення в Україні має від'ємне значення, скорочується, як загальна чисельність населення, так і

чисельність сільського населення (рис. 2.4.).

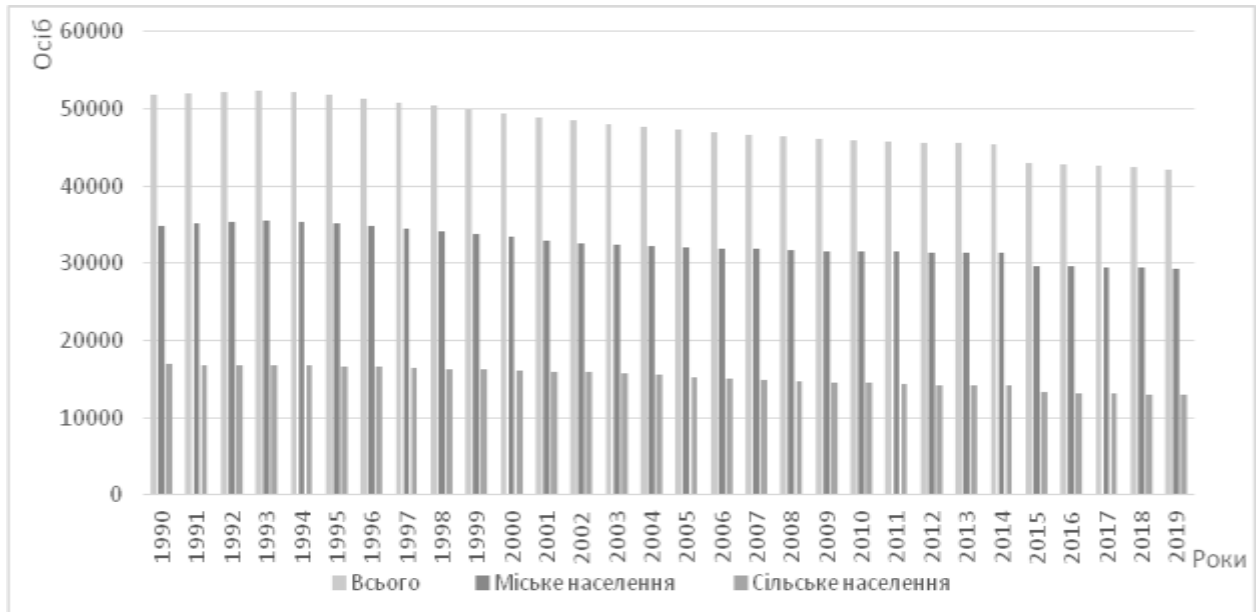

Рис. 2.4. Динаміка зміни чисельності населення України (1990-2019 рр.).

Джерело: складено на підставі [29]

Потрібно відзначити, що у сільській місцевості мешкає третина населення України. За даними Державної служби статистики України в період з 1989-2018 рр. кількість жителів села зменшилась (із 16,4 млн осіб до 13 млн осіб). Зменшення кількості жителів прямопропорційно пов'язано зі зменшенням кількості сіл. Хоча чисельні данні офіційної статистики та досліджень науковців мають певні розходження. Так за даними Державної служби статистики України, у період з 1990-2018 рр. лише 426 сільських населених пунктів, припинили існування [29]. Однак, за даними Інституту демографії та соціальних досліджень НАНУ кількість таких населених пунктів більша, це пояснюється тим, що тільки у 2014 р. 369 сіл в яких вже не було населення, просто не були зняті з державного обліку. Під загрозою зникнення перебуває ще 4684 села, де мешкає до 50 осіб у кожному [200, с. 64]. Таким чином в недалекій перспективі кількість сільських населених пунктів України зменшиться приблизно на 17%. Найбільш відчутними такі зміни будуть для Сумської (38,5%), Чернігівської (32,5%), та Харківської

(30,5%) областей, де малолюдні села становлять високий відсоток від їх загальної кількості. Основними причинами скорочення чисельності населення та сільських населених пунктів є депопуляція та міграція, яка у переважній кількості випадків є трудовою.

Міграційні настрої продовжують залишатися актуальними серед молоді. Згідно з соціологічними дослідженнями в регіонах України, в середньому за три останніх роки 25 % респондентів заявили про те, що точно поїдуть з села чи замислюються про від'їзд, з них 44 % молоді 16-30 років [211]. Основною причиною міграційних настроїв є заробітки, а також те, що в цілому – село сприймається непривабливим в аспекті проживання.

У структурі причин, що визначають відсутність міграційних намірів, абсолютно переважає прихильність до місця проживання. Однак для половини з числа селян, які не планують виїжджати в місто, переїзд малоімовірний через матеріальну «непосильність» зміни місця проживання. Таким чином, основний мотив міграції (низькі заробітки на селі) є одночасно і основним мотивом відмови їхати в місто.

На сьогодні потрібні певні результати діяльності уряду України, які в перспективі повинні змінити даний стан сільських територій і послужити протидією міграційним намірам. Підвищити рівень забезпеченості об'єктами соціальної та інженерної інфраструктури, в тому числі – забезпеченості сільського населення питною водою, газом. Так рівень забезпеченості сільських територій газом не перевищує 50% позначку.

Під час дослідження виявлено, що рівень доходів і витрат сільського населення істотно нижчий в порівнянні з міським. Так, у 2018 р рівень грошових витрат у сільського населення склав 60,4% від міського (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Динаміка зміни показників рівня життя і чисельності сільського населення в Україні (2014-2018 рр.).

Найменування показника	Од. вимір.	2014	2015	2016	2017	2018
Чисельність населення	Тис. осіб					
міське населення		31378,6	31336,6	29673,1	29584,9	29482,0
сільське населення		14174,4	14089,6	13256,2	13175,6	13102,2
Частка сільського населення в загальній чисельності населення (значення показника за рік)	%	31,12	31,02	30,88	30,32	30,07
Житлові умови домашніх господарств (значення показника за рік)	м ²	20,1	20,6	21,1	21,4	21,6
Калорійність спожитих продуктів харчування, в середньому на члена домогосподарства на добу: міська місцевість	Ккал	2471,4	2586,6	2563	2580	2690
сільська місцевість	Ккал	2766,4	2831,4	2794,1	2840,2	2860,4
Грошові витрати домашніх господарств	грн					
міське населення		146669	172289	194165	211890	229531
сільське населення		79669	96955	113097	125267	138570
рівень витрат у сільській місцевості до міських	%	54,3%	56,3%	58,2%	59,1%	60,4%

Джерело: складено на підставі [29]

Одним з важливих та обов'язкових об'єктів сільської соціальної інфраструктури є лікарня або фельдшерсько-акушерський пункт. Проте якість послуг даного об'єкта залежить від особистісних якостей медичного персоналу.

Тому проблема, по-перше, і головним чином, полягає у залученні і утриманні медичних кадрів на селі, по-друге, також, як і у випадку зі споживанням послуг школи на селі, неминуче перед людиною постає дилема: в місті чи на селі можна отримати якісні послуги даних об'єктів. Сьогодні відповідь звучить не на користь села, отже, ця дилема відображає власне зміст проблеми рівня та якості функціонування об'єктів сільської соціальної інфраструктури, а її не вирішення має своїм наслідком визначення переваги «де жити».

Медичні установи територіально доступні тільки для 49,4% сільського населення, для 40% вони важкодоступні, для 9% – недоступні [9]. Через недостатність обсягів будівництва об'єктів соціальної та інженерної інфраструктури, нерозвиненість дорожньої мережі в сільській місцевості

знижується територіальна доступність сільському населенню медичних послуг [116, с. 44]. Число закладів охорони здоров'я на селі продовжує скорочуватися. Скорочення відбулося з різних причин, а також, вважаємо, не можна не враховувати факт скорочення самих сільських.

Для залучення лікарів на роботу в сільських територіях діє Закон України «Про підвищення доступності та якості медичного обслуговування у сільській місцевості» [138], також розроблено програму «Місцеві стимули» для медичних працівників закладів первинної медичної допомоги (передусім сімейних лікарів).

Сьогодні структурні перетворення у сфері охорони здоров'я сільської місцевості активізувалися. Скорочується розрив (в аспекті село-місто) у забезпеченості населення закладами охорони здоров'я, поліпшується оснащеність сільських лікувально-профілактичних закладів допоміжними відділеннями (кабінетами). Однак територіальна диференціація в забезпеченості сільського населення закладами охорони здоров'я та медичними кадрами зберігається (див. рис. 2.5.).

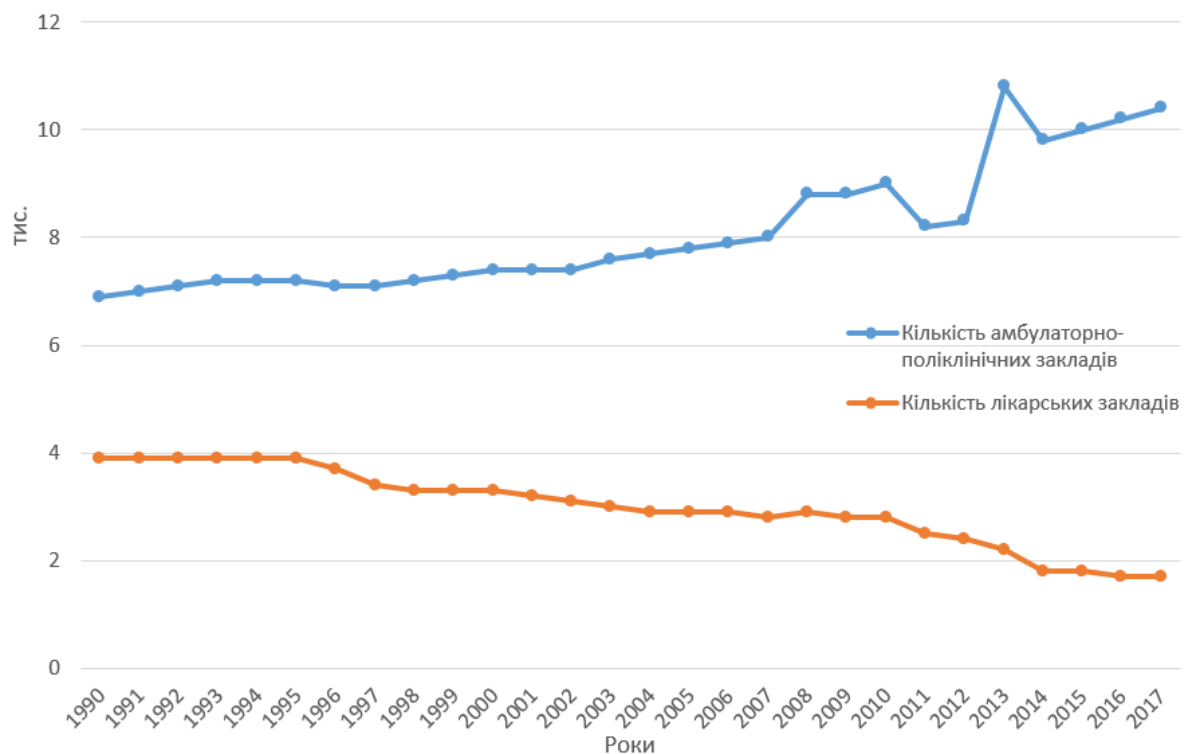

Рис. 2.5. Кількість лікарських амбулаторно-поліклінічних закладів України

Джерело: складено на підставі [29]

Далі зупинимося на об'єктах соціальної інфраструктури, що надають житлово-комунальні та побутові послуги. Село відстає від міста щодо інженерного облаштування житлового фонду [92, с. 99], однак саме по основним характеристикам благоустрою житлового фонду відбувається поліпшення житлових умов населення, а рівень розвитку житлово-комунального господарства виступає одним з критеріїв оцінки якості життя в територіальній громаді.

Найбільш сприятливі тенденції розвитку житлово-комунального комплексу спостерігаються у великих територіальних громадах, де йде активне будівництво нового житла, формуються конкурентні відносини між організаціями різних організаційно-правових форм у сфері надання комунальних послуг.

Розвиток житлово-комунального комплексу іде в основному у великих і середніх міста, практично не торкнувшись сільських територій, що займають найбільшу питому вагу в загальній кількості поселень України. Дана тенденція пояснюється специфікою сільських територій, обумовленої особливостями їх розташування, щільністю населення, невеликими обсягами робіт, а також відсутністю ринку виробників житлово-комунальних послуг. Як правило, на сільських територіях функціонує одне багатoproфільне підприємство, що надає комплекс послуг житлово комунального господарства і знаходиться на значній відстані від більшості сільських поселень. Якщо раніше функції з надання житлово-комунальних послуг надавали служби колгоспів, то в даний час через складне фінансове становище вони практично припинили або різко знизили обсяги надаваних послуг.

Однією з особливостей сільської місцевості є те, що на відміну від міста, де більшу частину власності становить усупільнений житловий фонд, займає компакту територію, на селі індивідуальні будинки з присадибними

будівлями розосереджені на великих територіях. Тому утримання житлово-комунального господарства у сільській місцевості дорожче, так як питомі витрати на технічну експлуатацію об'єктів житлово комунального господарства в силу розкиданості об'єктів, великої протяжності комунікацій на одиницю виробленої комунальної продукції набагато вище. З цих же причин і питомі капітальні вкладення на розвиток інженерної інфраструктури сільської території (в розрахунку на одного жителя або 1 м² площі) більше, ніж міський. У зв'язку з цим витрати на утримання сільських комунальних мереж в розрахунку на 1 м² житлової площі тут в 1,5-2 рази вище [132, с. 38]. У загальному обсязі витрат на житлово-комунальне обслуговування на селі значну частку займають витрати на благоустрій територій – 20-30%.

У відповідності з наявними проблемами у благоустрій житлового фонду сільське населення оцінює свої умови наступним чином: більше половини з числа опитаних відчують необхідність в капітальному ремонті, майже 40% не задоволені відсутністю каналізації, 30% – відсутністю водопроводу 50% (див. табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Розподіл сільських домашніх господарств з причин незадоволеності своїми житловими умовами

Варіанти відповіді	Відсоток з числа незадоволених житловими умовами
Недостатня площа	35,6
Необхідність капітального ремонту	50,6
Необхідність поточного ремонту	25,3
Будинок старий (аварійний) підлягає	15,4
Немає водопроводу	30,1
Немає каналізації	36,4
Не підведений природний газ	28,4
Інше	10,1

Джерело: складено на підставі [218]

Слід зазначити, що в цілому рівень благоустрою сільського і міського житлового фонду в Україні характеризується стійким зростанням [186, с. 61],

однак порівняно з містом сільський показник значно поступається і житловий фонд продовжує залишатися слабо упорядкованим.

Рівень благоустрою сільського житлового фонду в 2-3 рази нижче міського рівня. Всіма видами благоустрою обладнано тільки 24% сільського житлового фонду [92, с. 100].

Водопостачання сільських поселень також має свою специфіку. Як і раніше, гостро стоїть проблема забезпечення сільського населення доброякісною питною водою. У 2017 р. 72 % жителів села користувалися питною водою з централізованих систем водопостачання, решта вживали воду з криниць, річок, джерел та ін. Згідно з наведеними даними (табл. 2.5), тільки 48,1% населених пунктів, що нараховуються в країні, охоплені водопровідними мережами. І хоча таких сільських поселень за рік з 2015 р. по 2016 р. збільшилася на 0,2 тис., проте тільки за 2017 р. число водопроводів скоротилося на 0,4%, А вуличних водо розборів – на 3,2%. Із загальної довжини водопровідних мереж 40,9 % потребують заміни [185].

Таблиця 2.5

Водопостачання в сільській місцевості

	2008	2016	2017	2018, %	
				2008	2018
Число сільських населених пунктів, що мають водопровід, %	42,9	47,9	48,1	32,1	30,4
Протяжність водопровідних мереж - всього, тис. км: у тому числі, потребують заміни, %	81,0 x	80,5 39,4	83,4 40,9	30,8 x	31,0 x
Протяжність вуличних водопровідних мереж: у тому числі, що потребують заміни, %	84,4 29,5	98,9 41,3	74,0 42,3	39,5 x	31,6 x
Протяжність внутрішньо квартальної та внутрішньо дворової мережі: в тому числі, що потребують заміни, %	18,7 x	14,6 33,8	14,4 34,9	77,0 x	98,6 x

Джерело: складено на підставі [185]

Водопостачання у сільській місцевості в основному досягається за рахунок будівництва артезіанських свердловин, водонапірних башт, систем

водоочищення, водозабірних споруд, а в ряді випадків для житлового сектора будуються бетонні, шахтні колодязі. Різнопланова схема водопостачання вимагає специфікації обслуговуючого персоналу, техніки і матеріалів, що також позначається на збільшенні витрат у порівнянні з містом.

Розглянуті проблеми, зумовлені особливістю сільських територій, свідчать про об'єктивні причини високої собівартості житлово-комунальних послуг. Однак, дроблення багатoproфільних ресурсо-постачальних підприємств на окремі підприємства з постачання тепла, води і т. п. економічно недоцільно. У той же час при формуванні економічно обґрунтованих тарифів на послуги житлово комунальних господарств для сільського населення в територіальних громадах під тиском органів місцевого самоврядування штучно занижуються витрати, що робить надання подібних послуг свідомо збитковим. В результаті фінансово-економічний стан житлово комунальних господарств характеризується високим рівнем зносу основних засобів, хронічною збитковістю більшості підприємств і значною величиною дебіторської та кредиторської заборгованості. Таким чином, стримуючим фактором розвитку конкурентних відносин у житлово комунальних господарствах сільських територій є невеликий обсяг житлового фонду, що не дозволяє повною мірою використовувати ефект масштабу.

Існує й інша сторона проблеми надання житлово-комунальних послуг на селі, яка пов'язана з консервативною поведінкою сільських жителів. Домашнє господарство більшою мірою організовується самостійно, самостійно відбувається і виправлення неполадок, ремонт простої побутової техніки, очищення зливних ям, утилізації сміття. Подібна самостійність актуальна не тільки в домогосподарствах, але і на робочих місцях. Сільські жителі, як правило, не відчують великої потреби в послугах спеціальних служб.

Традиційні для селян навички ремонту та виготовлення речей, не системне споживання побутових послуг, циклічність ведення домашнього

господарства в якійсь мірі навіть виправдовують нерозвиненість або низьку затребуваність деяких об'єктів сільської соціальної інфраструктури. Впорядкованість побуту знаходиться в прямій залежності від необхідності ремонту дахів, огорожі, грубок, водопроводів, утеплення будинків, і це стає звичним і одночасно виключає можливість вкладення грошей в комфортне життєзабезпечення, що надається третіми особами.

Відповідно до закону піднесення потреб, постійно кількісно і якісно підносяться потреби, які є рушійною силою розвитку суспільства. Наведені вище приклади не вписуються в аксіому. Тому деяка стагнація потреб, що відбувається в силу дії неформальних інститутів (звичок, традицій), робить сумнівними ініціативи з введенням окремих об'єктів соціальної інфраструктури. З іншого боку, формування потреби в сучасних побутових послугах – процес довготривалий, тобто, до усвідомлення переваг, які дає її задоволення, потрібно дійти. Отже, зміна соціокультурних стереотипів це питання часу. Однак, якщо обмежуватися тільки констатацією реальності сьогодення, то фактом залишається низька затребуваність у сільського населення житлово-комунальних та побутових послуг.

У даному випадку проявилася інша специфіка проблем споживання об'єктів сільської соціальної інфраструктури. Якщо у випадку з лікарнями і школами на перший план виходить проблема якості надаваних послуг, то у випадку з житлово-комунальними та побутовими послугами – проблема заниженою потреби в цих послугах, її не сформованості через причину, яка криється у способі життя сільського жителя (за принципом «зроблю сам»). Однак, незважаючи на специфічність прояву проблеми, і перший, і другий випадок підтверджують думку про те, що подальший розвиток об'єктів соціальної інфраструктури повинен ґрунтуватися на інформації про існування реальної потреби в них.

Справжні висновки щодо заниженої потреби сільського жителя в житлово-комунальних і побутових послугах не повинні вводити в оману, що автор проти розвитку самих послуг і, відповідно, розвитку цих об'єктів

соціальної інфраструктури. Ми лише заявляємо про фактичний стан справ. Однак, як цивілізована людина, автор розуміє значення і всі позитивні наслідки формування і усвідомлення цієї потреби, а також її задоволення відповідно до досягнень технічного прогресу.

Що стосується забезпеченості сільського населення житлом, то, незважаючи на досить високий відсоток (35,6%) незадоволені своїми житловими умовами, в цілому в Україні цей показник збільшується в усіх регіонах. Питома вага старого і аварійного житла неухильно знижується.

Згідно з даними таблиці 2.6 оцінка житлових умов знаходиться в прямій залежності від посади жителя і розміру населеного пункту – чим вища посада і більшим за чисельністю населений пункт, тим вище оцінка задоволеності житловими умовами, і навпаки [218, с. 98].

Специфіка споживання послуг клубу складається з факторів, які носять переважно суб'єктивний характер. Клуби, як правило, надають послуги з організації дозвілля для жителів всіх вікових категорій, проте його відвідування обмежується переважно молоддю.

Таблиця 2.6

Оцінка жителями села своїх житлових умов в залежності від посади та кількості осіб, що проживають в населеному пункті

Оцінка своїх житлових умов	Всі респонденти	Посада			Проживають в населеному пункті чисельністю, осіб				
		Керівник, спеціаліст	Керівник, спеціаліст середньої ланки	Робітник	До 200	201 500	501 1000	1001 3000	Понад 3000
Відмінні	5,5	16,1	5,4	2,8	4,0	2,9	4,4	31,3	5,7
Добрі	40,6	51,5	41,5	34,7	32,5	36,3	38,6	38,1	39,3
Задовільні	42,2	26,0	42,5	46,2	44,6	42,7	43,1	46,3	43,5
Погані	11,4	5,6	9,9	14,3	17,4	16,5	12,7	11,4	9,7
Дуже погані	1,3	0,8	0,7	2,0	1,5	1,6	1,2	1,12	1,8

Джерело: складено на підставі [218]

Основною причиною цієї ситуації є низька активність людей старшого віку, які вважають відвідування клубу марною тратою часу. У цьому ж ряду – специфічна ментальність сільського жителя (передчасне моральне старіння), що виражається, наприклад, у переконанні, що «танці тільки для молодих» або «доля несерйозних людей». В іншому ряду причин – нерідко низький рівень кваліфікації або мотивації співробітників клубу. Крім того, сучасні клуби часто мають репутацію місця, пов'язаного зі споживанням алкогольних напоїв. Старше покоління пам'ятають «інші» клуби 50-60-х рр., ХХ ст., які були центром художньої самодіяльності та розвитку творчості, час яких, на їхню думку, безповоротно пішов. За сукупністю причин число клубних об'єктів в Україні зменшилося, про це свідчать і офіційні дані (рис. 2.6).

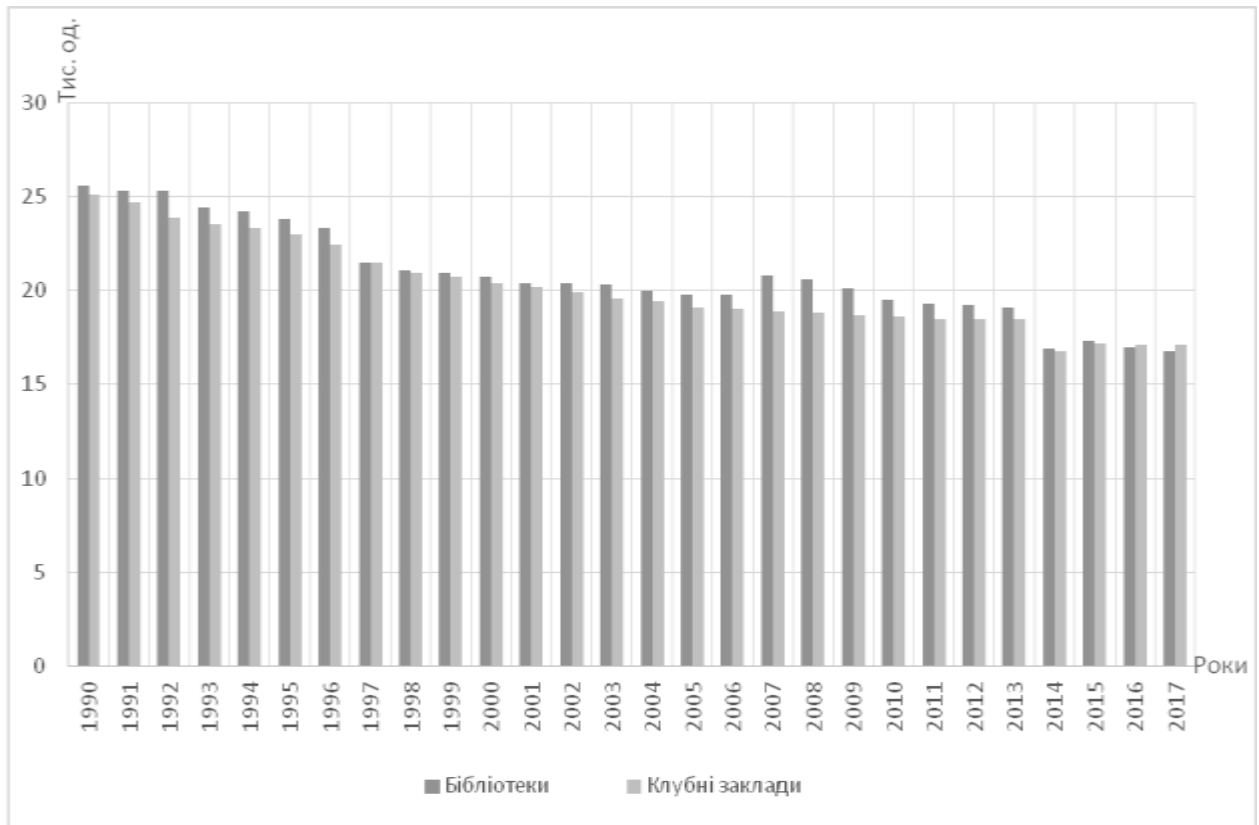

Рис. 2.6. Кількість бібліотек та клубних закладів в Україні

Джерело: складено на підставі [29]

Таким чином, клубні послуги на сільських територіях сьогодні не можна розглядати як однозначно скрізь і всіма затребувані, а в деяких селах клуби не виконують своєї соціальної функції – організації дозвілля з метою

всестороннього розвитку особистості і утримання молоді на малій батьківщині.

Крім факторів суб'єктивного спрямування, що обмежують споживання сільських клубів, існують і об'єктивні причини. Загалом по Україні доступність закладів культури є не високою через низькі темпи розвитку соціальної інфраструктури. За даними соціологічного опитування, проведеного центром «Соціальний моніторинг» у 2015 р. в рамках моніторингу стану соціально-трудової сфери в сільській місцевості, установи культури доступні лише щодо 39,6 % сільського населення, для 35,4 % – вони не зовсім доступні і для 20,1 % – недоступні [211].

У сфері освіти у сільській місцевості функціонують два основних інфраструктурних об'єкти: школи та дошкільні навчальні заклади (рис. 2.7.). Школа також має ряд специфічних проблем споживання.

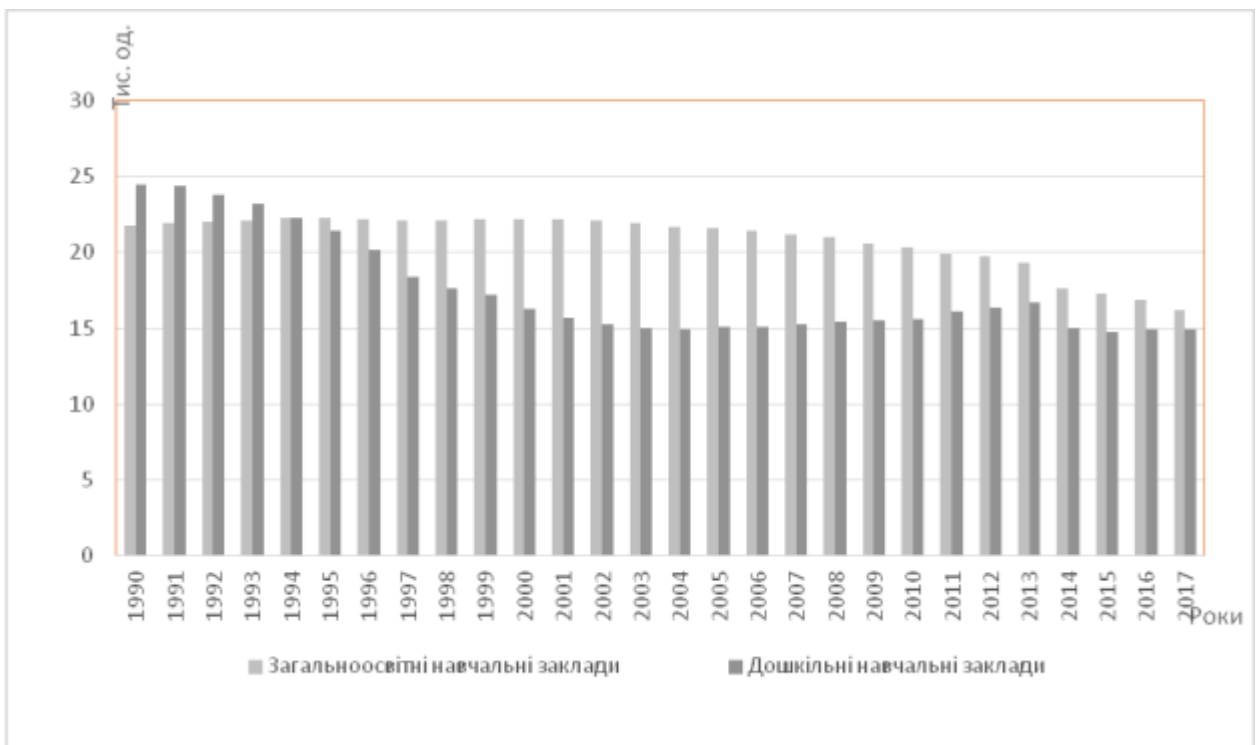

Рис. 2.7. Кількість загальноосвітніх та дошкільних навчальних закладів України

Джерело: складено на підставі [29]

Головними споживачами шкільних послуг є учні та їхні батьки. Професія «вчитель» на селі є популярною і шанованою, робота вчителів має

достатню мотивацію – вони отримують гідну заробітну плату. Проте, сьогодні залишається актуальною проблема не укомплектованості шкіл як вчителями, так і учнями. Часто один учитель веде кілька дисциплін, що відбивається на якості навчання. Ситуація ускладнюється відсутністю можливості поглиблення знань з певних дисциплін. Проблеми виникають з вивченням іноземної мови, що ускладнює подальше навчання. Якщо сільська школа малокомплектна, то виникає питання про переведення дітей в середні та старші класи в районні школи, що пов'язано з додатковими витратами і незручностями для батьків і школярів.

Незважаючи на те, що за останні 5 років витрати на загальну освіту збільшилися в 2,3 рази, мета державної політики у сфері загальної освіти – доступність безкоштовної якісної освіти – до теперішнього часу не досягнуто. За цей же період в рамках оптимізації мережі загальноосвітніх установ припинили існування 787 шкіл, з них 390 шкіл (81,5%) – у сільській місцевості [29]. У загальноосвітніх закладах, що перебувають у старому та аварійному стані, навчаються понад 30 тис. сільських учнів [29].

Технічний стан шкіл сільських територій поліпшується повільними темпами, і відставання від міста в даному аспекті залишається значним. Разом з тим, в якості позитивної тенденції можна відзначити скорочення відставання сільських освітніх установ від міських з доступу до мережі Інтернет. В даний час даний показник наближається до 100 %.

Таким чином, підвищення фінансування сільських шкіл йде поряд з тенденцією зниження їх чисельності за рахунок ліквідації малокомплектних шкіл. Крім того, позначилася й інша негативна тенденція – не відвідуваність дітьми школи.

В результаті структурних перетворень число самостійних дошкільних навчальних закладів зменшилося на 1,6%, а їх філій зросла на 60%. Територіальні відмінності в забезпеченості дітей місцями в дошкільних навчальних закладах залишаються суттєвими, а питома вага їх переповнення становить близько 30%. Тим не менш, позитивною тенденцією є зростання

загальної чисельності та якісного складу працівників дошкільних навчальних закладів, поліпшення технічного стану, удосконалення їх облаштування: з'являються музичні та фізкультурні зали, басейни.

Проблема розвитку мережі доріг загального користування в сільській місцевості залишається практично незмінною. У 2017 р. в жодному регіоні України не було 100% забезпеченості сільських населених пунктів дорогами (див. табл. 2.7). В даний час 1,9 тис. поселень не мають надійного транспортного зв'язку з дорогами загального користування. Забезпеченість дорогами відображена в таблиці.

Таблиця 2.7

Рівень розвитку транспортної інфраструктури на селі, України, 2014-2018 рр., %

Найменування показника	2014	2015	2016	2017	2018
Питома вага автомобільних доріг загального користування місцевого значення з твердим покриттям у загальній протяжності автомобільних доріг загального користування місцевого значення (значення показника за рік)	59	58,5	59	57,1	56,2
Питома вага доріг загального користування місцевого значення з удосконаленим покриттям протяжністю доріг загального користування з твердим покриттям місцевого значення (значення показника за рік)	57,1	56,2	53,5	52,8	52,7

Джерело: складено на підставі [156]

Розглянемо наступний інфраструктурний елемент – зв'язок. Незважаючи на те, що темпи телефонізації в Україні з 2007 р. сповільнилися. На даний час 90% сільських населених пунктів охоплено телефонізацією і майже 100% сільських жителів мають стільникові телефони.

Домашній телефон став розглядатися більшою мірою як засіб для виходу в інтернет. Інтернет – ось та послуга, потреба в якій надзвичайно висока і на її формування не потрібно додаткового часу, в перевагах її задоволення переконувати не доводиться. Однак саме в об'єктах, що надають цю послугу, сільські території відчувають дефіцит. Тому основною проблемою є нестабільність прийому мережі. Таким чином, в цьому випадку

ми також відзначаємо наявність проблеми, проте зовсім іншого роду: тут в наявності недооцінка нової реальності. Інтернет салони не будуть пустувати на селі, на відміну від підприємств, що надають побутові послуги.

У сільських територіях зростає частка домогосподарств, що мають доступ до мережі Інтернет, проте, цей доступ значно нижче міського у тому числі покриття мобільним інтернетом 3G та 4G майже відсутнє у селах.

Зміна в поведінці сільських жителів іноді відбувається під впливом городян. Приїждже міське населення (мігранти, інвестори, дачники, молоді кваліфіковані фахівці і т. п.) несвідомо формують нові, сучасні стандарти споживання у селян. «Приїжджі» взаємодіють з фахівцями сфери послуг, демонструють інший стиль у благоустрою житлового будинку, в результаті нерідко змінюється споживча практика і стратегія поведінки селян, які проживають поруч.

В результаті в селі розширюється попит на послуги та їх надання. Цей феномен короткострокового і непослідовного впливу, зрозуміло, не може надавати рішучого впливу на зміни в розвитку сільської соціальної інфраструктури, однак він надає деякі імпульси формування і зростання соціальних потреб жителів сільської місцевості. Формування і реалізація потреб – це взаємопов'язані і взаємообумовлені процеси.

Велике значення останнім часом приділяється розвитку об'єктів спортивної інфраструктури. Введення в експлуатацію фізкультурно-оздоровчих комплексів викликало низку суперечливих дискусій з питань доступності, змісту, забезпечення інвентарем, вартості та ін. Безумовно розвиток фізкультурно-оздоровчих комплексів позитивно позначається на спортивному забезпечення в цілому регіонів України. Однак, доцільність побудови фізкультурно-оздоровчих комплексів в невеликих поселеннях викликає сумніви, тому необхідно розвивати і місцеві спортивні об'єкти. Рівень задоволення потреби в спортивних спорудах становить лише чверть від норми.

Занижені соціальні потреби і нерозвинена соціальна інфраструктура в

сукупності підживлюють стереотип «село – символ відсталості». За даними соціологічних обстежень центру «Соціальний моніторинг», частка жителів села, які вказали на падіння віри в швидке покращення життя в селі, щорічно підвищується [211]. На наш погляд, відсутність установки на розвиток (особистісний, соціально-економічний) підкріплює мотивацію відтоку молоді з села, а значить, є стримуючим фактором соціально-економічного розвитку сільських територій.

Продовжуючи тему перспектив розвитку сільської соціальної інфраструктури, слід зазначити, що одним з факторів формування позитивного соціального вигляду сільських територій, на нашу думку, є наявність освічених людей у сільській місцевості. Чим більша їх частка у загальній кількості проживаючих, тим більший ефект перетворень сільської місцевості. В умовах ринкових відносин освічені люди здатні бути ефективними, заповзятими та ініціативними. Вони стають вектором соціально-психологічного впливу на оточуючих, породжують ініціативні починання та інновації. Отже, підготовка всебічно розвинених і грамотних випускників є пріоритетним завданням сільської школи. Оснащені комп'ютерною технікою, системою Інтернет освітні заклади, здатні створити інформаційно-розвиваюче середовище для сільської молоді.

У ряді проблем сільського розвитку не останнє місце займає проблема фізичного зносу будівель інфраструктурних об'єктів, їх невідповідності новим стандартам, особливо в частині протипожежної безпеки та споживання електрики, а також комунікативної мобільності, комфорту і естетики. Вирішенням подібних проблем є капітальний ремонт і будівництво нових будівель, однак, ресурси, якими володіють установи соціальної сфери, не завжди відповідають високим нормативам. Дана проблема втілюється в численних санкціях аж до закриття об'єкта.

Сучасним нормативам часто не відповідає і оснащеність об'єктів соціальної інфраструктури, перш за все, в малих селах. Компенсація дефіциту обладнання відбувається в основному за рахунок професійних і

менеджерських стратегій керівників, які залучають кошти домогосподарств, спонсорські дотації і використовують їх в економному режимі. З точки зору фізичного простору можна позначити тенденцію перерозподілу існуючих об'єктів: передачі будівель однієї соціальної установи іншій.

Найбільш відвідувані об'єкти соціальної інфраструктури – лікарні та школи – сьогодні є і найбільш сприятливими в плані фізичного стану і технічного оснащення. Конкурси та Національні проекти можуть зробити істотний вплив на укомплектованість і естетичну привабливість даних об'єктів.

Політика регулювання об'єктів соціальної інфраструктури села також має свою специфіку. Законодавчі та нормативні документи, що визначають офіційну політику і взаємодію у сфері соціальної інфраструктури, не завжди повною мірою сприяють соціально-економічному розвитку сільських територій. У законодавчо-нормативному забезпеченні, на наш погляд, можна визначити наступні проблеми: зарегламентованість у розподілі коштів і повноважень у владній і бюджетній вертикалі; залежність функціонування об'єктів інфраструктури від прийняття рішень вище стоячими органами влади; невідповідність пропонованих вимог і стандартів наявним фінансовим і культурним ресурсам організацій та установ; непостійність в основному і додатковому фінансуванні. Тому на успішність об'єктів соціальної сфери нерідко впливає безпосередня взаємодія керівників об'єктів соціальної інфраструктури з місцевими органами влади. При цьому керівнику об'єктів необхідні певні особистісні якості (ініціативність, переконливість) при демонстрації конкурентних переваг. Як правило, більш переконливі керівники великих установ, в діяльності яких є комерційна складова.

Фінансування об'єктів соціальної інфраструктури відбувається переважно з бюджетних коштів, через механізми державних і регіональних програм, рідше за допомогою грантового фінансування. Частка комерційних надходжень, як правило, незначна, а спів фінансування не у всіх випадках представляється можливим. Ситуація, що склалася, змушує шукати

альтернативні механізми залучення фінансових ресурсів (спонсорська підтримка, партійне фінансування). Однак у сферу інтересів бізнесу не завжди входить підтримка сільських інфраструктурних об'єктів. Таким чином, розвиток соціальної інфраструктури сільських територій знаходиться в великій залежності від надходжень фінансових ресурсів.

Автономія установ сільської інфраструктури у фінансовому та організаційному плані є важко досяжною навіть для міцних сіл, не кажучи про села, що існують на правах реципієнтів. Тому в цілях підвищення ефективності розвитку соціальної інфраструктури необхідний перегляд принципів фінансування.

Ефект реалізації програмних заходів буде вище в тому випадку, якщо на законодавчому рівні будуть досить конкретно для кожного заходу прописані джерела фінансування адекватні ринковій системі підтримки цільових програм з участю державного і місцевих бюджетів. Режим найбільшого сприяння при цьому повинен стати базовим принципом.

Рішення деяких проблем, розглянутих у цьому параграфі, представляється залежним від суб'єктивних дій та оцінок, а відсутність досконалої законодавчої бази закріплює цю ситуацію, підштовхуючи зацікавлених осіб до пошуку вирішення проблем, вдаючись до живого контакту з владою (в надії на розуміння). Однак, ця практика, хоча і нешкідлива, але не ефективна. Вона не має нічого спільного ні з цивілізованим досвідом міжвідомчої співпраці, ні з досвідом партнерського підходу в управлінні сільськими територіями, коли відбувається поєднання адміністративного та субсидіарного принципу управління. Законні підстави останніх тільки сприяли б цивілізованому здійсненню планів, спростили механізм взаємодії суб'єктів реалізації програмних заходів щодо розвитку сільської інфраструктури, забезпечили їх ефективність.

2.3. Рівень розвитку сільської соціальної інфраструктури Харківської області

Розвиток сільської соціальної інфраструктури – процес тривалий, що вимагає великих капітальних вкладень. Його результатом є створення об'єктів з тривалим терміном служби, часто призначених для обслуговування не одного, а декількох населених пунктів.

У 2016-2018 рр. за підтримки Харківського обласного центру зайнятості було проведено дослідження якісного стану об'єктів сільської соціальної інфраструктури в Харківській області для того, щоб з'ясувати, наскільки гостро проблеми функціонування і розвитку соціальної інфраструктури стоять перед сільськими органами місцевого самоврядування.

Розглянуто існуюче протиріччя між сучасним станом сільської соціальної інфраструктури (кризовому) та існуючою потребою сільського населення в її послугах (потреба вкрай велика і не задоволена).

Сторони, що беруть участь у вирішенні даного протиріччя на сільському рівні, визначені нами наступним чином:

1) держава, представлена органами державної влади та місцевого самоврядування, що забезпечує своїм громадянам мінімальні соціальні гарантії і норми;

2) господарюючі суб'єкти, які здійснюють свою діяльність на території сільського поселення, органічно зв'язують свою виробничу інфраструктуру з сільською соціальною;

3) фахівці, що забезпечують функціонування сільської соціальної інфраструктури;

4) сільське населення.

Основні результати нашого дослідження показали, що за останні роки сільська соціальна інфраструктура прийшла в значний занепад.

В ході дослідження було проведено соціально-економічне опитування

різних груп населення області. Респондентам пропонувалося заповнити розроблену анкету, в якій були згруповані основні питання, що стосуються рівня життя, розвитку соціальної сфери, стану сільського господарства, трудових ресурсів села.

Було опитано близько 1000 жителів Харківської області, при цьому акцент був зроблений на вивченні думки молоді про розвиток соціальної інфраструктури села, так як саме молодь є основою для формування кадрів.

Із загального числа обстежених: 52% – учні 9,10,11 класів; 17,6% – студенти коледжів чи професійних училищ; 6,4% – студенти вищих навчальних закладів регіону; 24% – жителі муніципальних утворень.

Для підвищення репрезентативності результатів дослідження, кількість опитаних жінок склала – 60%, чоловіків – 40%, таке співвідношення відображає сформовану гендерну структуру сільського населення. В результаті проведеного дослідження були виявлені характерні риси стану соціальної сфери та трудових ресурсів села по регіону.

Результати соціологічного обстеження різних вікових категорій жителів Харківської області виявили наступні проблеми в соціальній сфері: в поліпшенні житлових умов потребують 26% опитаних людей; в товарах першої необхідності – 15%. Негативні оцінки стану соціальної інфраструктури муніципальних утворень переважають у частині, що стосується громадського транспорту – 30%, житлово-комунальної сфери – 25%, будівництва та утримання доріг – 100%, харчування в шкільних їдальнях – 21%, умов освіта і виховання дітей – 30%.

Також в результатах дослідження знайшли відображення побажання і пропозиції жителів регіону, ранжовані дані представлені в таблиці 2.9.

Таким чином, було визначено, що 1 ранг (33-24%) – блок освіти і ЖКГ (шкільна і дошкільна освіта, ремонт і утримання доріг; благоустрій територій, медичне обслуговування, нестача і ремонт спортивних залів, секцій або стадіонів; ЖКГ, будівництво житла, культурне дозвілля молоді; охорона громадського порядку і безпеки); 2 ранг (19-13%) – блок охорони

здоров'я (екологія, проблеми дітей і молоді, малозабезпечених верств населення, відсутність кваліфікованих кадрів, роботи громадського транспорту.

Таблиця 2.9

Ранжування основних труднощів, що негативно впливають на формування трудових ресурсів села

Елементи соціальної інфраструктури		%	Ранг
Блок освіти і дозвілля	Дошкільна та шкільна освіта	33	1
	Спортзали спортивні секції, стадіони	26	1
	Брак шкіл, клубів, кінотеатрів	9	3
	Двозмінне навантаження в школі	6	3
	Низька заробітна плата викладачів, вчителів	5	3
	Неякісне харчування в шкільній їдальні	4	4
	Комп'ютеризація школи	4	4
	Довузівська підготовка	4	4
	Кадри в школі	4	4
	Фінансування	3	4
	Дитячі майданчики	2	4
ЖКГ	Дороги	28	1
	Благоустрій територій	26	1
	ЖКГ, житлове будівництво	25	1
	Робота громадського транспорту	17	2
	Будівництво або ремонт мосту	3	4
	Ремонт водопроводу, каналізації	1	4
Блок охорони здоров'я	Медичне обслуговування	26	1
	Культурне дозвілля молоді	25	1
	Правопорядок	24	1
	Екологія	19	2
	Відсутність медичного пункту	4	4
	Відкриття центрів зайнятості	2	4
	Блок соціального захисту та культури	Проблеми дітей та молоді	18
Незаможних верств населення		17	2
Проблеми в роботі адміністрацій		14	2
Проблеми з кадрами		13	2
Проблеми з робочими місцями		11	3
Розвиток сільського господарства		9	3
Проблеми пияцтва і наркоманії		4	4
Проблеми жителів села		2	4
Робота громадських організацій		1	4

Джерело: авторська розробка

Проблема молодіжного безробіття є в Україні однією з актуальних соціальних проблем. З лав непрацюючої молоді формуються кримінальні елементи. Існує суперечність у зайнятості сільської молоді: з одного боку, попит роботодавців на неї великий, з іншого боку, сформовані диспропорції не відповідають запитам молоді за якістю і рівнем оплати праці); 3 ранг (11-5%) – блок соціального захисту і культури (працевлаштування, розвиток сільського господарства, промисловості, брак шкіл, клубів, кінотеатрів, низької оплати праці в бюджетній сфері (поліцейських, працівників швидкої медичної допомоги). У сільських школах практично немає сучасних технічних засобів навчання, спостерігається нестача кваліфікованого вчительського персоналу); 4 ранг (4-1%) – (шкільні проблеми; відсутність харчування або низька його якість, комп'ютерне забезпечення, нестача кваліфікованих кадрів у школі; проблеми пияцтва та наркоманії, нестача центрів зайнятості, робота громадських організацій).

Сучасний стан процесу соціально-економічної диференціації в сільських територіях має свої особливості, що формуються в умовах практично повсюдного поширення в них багатокладного сільськогосподарського виробництва, яке базується на різноманітті форм власності і господарювання, сильної залежності від природних і економічних факторів ведення господарства, орієнтації виробленої продукції на масового споживача, населення, яке розміщується по території області вкрай нерівномірно тощо.

Проблема нерівномірного розвитку районів в межах Харківської області безпосередньо пов'язана з тенденцією скорочення рівня розвитку інфраструктури, незважаючи на державні програми, що реалізуються.

Аналіз сучасних тенденцій соціально-економічного розвитку області дає можливість говорити про необхідність якомога швидшого переходу від політики розрізненої, «фрагментарної» підтримки окремих компонентів, що складають сільський соціум, до комплексних масштабних проектів з

розвитку соціальної інфраструктури села.

Закономірно і загально визнано, що чисельність населення, зайнятого у сфері сільськогосподарського виробництва у Харківській області, стабільно знижується.

У Харківській області спостерігається скорочення чисельності населення, в тому числі сільського населення. Частка сільського населення у загальній структурі населення незначно скорочується в динаміці, проте, враховуючи загальну тенденцію скорочення чисельності населення області дана тенденція має суттєвий негативний вплив на розвиток сільських територій (табл. 2.10).

Таблиця 2.10

Динаміка зміни чисельності і показників рівня життя сільського населення в Харківській області за 2014-2018 рр.

Найменування показника	Од. вим.	2014	2015	2016	2017	2018
Частка міського населення в загальній чисельності населення (значення показника за рік)	%	74,4	74,6	74,8	74,8	75
Частка сільського населення в загальній чисельності населення (значення показника за рік)	%	25,6	25,4	25,2	25,2	25
Загальний приріст населення (значення показника за рік)	особа	-9862	-16152	-10528	-5449	-6753
в т. ч. сільське населення	особа	-3581	-4809	-5540	-3270	-4520
Житлові умови домашніх господарств (значення показника за рік)	м. кв.	18,9	19,1	20,3	21,9	21,1
Калорійність спожитих продуктів харчування, в середньому на члена домогосподарства на добу	ккал					
міська місцевість		2773	2763,5	2882,5	2910,5	2990,5
сільська місцевість		2822,9	2732,7	2817,9	2760,4	2680,9

Джерело: складено на підставі [23]

Погіршилась демографічна ситуація на селі. Коефіцієнт смертності в розрахунку на 1 тис. сільського населення на 18% вище, в порівнянні з містом. Число поселень, що не мають постійних жителів, збільшилося на 40%, а їх питома вага підвищився з 5,8 до 8,4%. Несприятлива демографічна ситуація, внаслідок якої скоротилася чисельність сільського населення, посилила і ситуацію з трудовими ресурсами. Аналіз закладів соціальної

сфери у містах та районах області показав, що за останнє десятиліття ситуація погіршилась як у місті, так і на селі. Однак негативна динаміка розвитку об'єктів соціальної інфраструктури в сільських умовах простежується гостріше, оскільки багато з них перебували на балансі сільськогосподарських підприємств і були зняті з нього.

Слід також зазначити, що основною проблемою села Харківської області є суттєве постаріння населення, молодь залишає сільські території, в основному для здобуття вищої освіти або пошуку роботи. Потрібно відзначити, що на сьогоднішній день, з початку дії безвізового режиму між Україною та Європейським союзом талановита та здібна молодь обирає роботу та навчання за межами нашої країни. Працездатне населення на селі в основному працює вахтовим методом в місті, тому офіційні статистичні дані про чисельність сільського населення можуть бути суттєво викривлені.

Дослідження розвитку соціальної інфраструктури села показує, що за останні десятиліття у результаті різкого спаду сільської економіки, в соціальній інфраструктурі села відбулися серйозні погіршення обстановки. Хоча успіх аграрно-економічних перетворень в області багато в чому залежить від розвитку соціальної інфраструктури села.

Темпи скорочення капіталовкладень в соціальну інфраструктуру села значно вище відповідного показника в цілому по економіці. Їх обсяг в розрахунку на одного сільського жителя в 5-6 разів менше, ніж в середньому на жителя області, тоді як в 1990 р. ця відмінність становила 17% [200, с. 28].

Місцеві бюджети та сільськогосподарські підприємства виявилися не в змозі інвестувати соціальну інфраструктуру села, частина об'єктів соціального значення була закрита, скоротилося будівництво нових, прийшли в занепад наявні.

Дослідження показало, що практично всі об'єкти соцкультпобуту на селі були передані на баланс сільських і селищних рад, проте за старою традицією сільськогосподарські організації продовжують підтримувати фінансово і матеріально об'єкти соціальної інфраструктури в силу

патріотичних настроїв. Так, незначну матеріально-технічну допомогу головам сільських адміністрацій надають 28% великих колективних і 42% селянсько-фермерських господарств.

Надія на економічні ресурси сільських жителів, які, на думку деяких вчених, можуть бути інвестовані у сільську соціальну інфраструктуру, сьогодні неспроможна. Заробітна плата в сільському господарстві найнижча в порівнянні з іншими галузями економіки.

Одним з найважливіших підрозділів соціальної інфраструктури є система охорони здоров'я. Вона включає амбулаторно-поліклінічні установи, лікарні, фельдшерсько-акушерські пункти, санітарно-епідеміологічні станції, аптеки.

В сучасних умовах питання щодо своєчасності та доступності медичної допомоги на селі набуває першорядного значення. Основні проблеми медичного обслуговування хоча і залишаються загальними для міста і села, все ж істотно поглиблюються в умовах економічної та земельної реформ специфікою сільськогосподарського виробництва: непривабливістю і важкістю праці, і його тривалістю, а також різноманіттям форм розселення. Це пов'язане у більшості випадків з більш низьким соціально-економічним рівнем життя на селі і з меншою можливістю отримати кваліфіковану медичну допомогу.

У Харківській області зберігається загально українська тенденція щодо скорочення числа медичних закладів в сільській місцевості, знижується частка фахівців з медичною освітою, що залишаються працювати на селі.

Рівень доступності медичних установ у сільській місцевості, особливо установ лікарняного типу, в останні роки різко скоротився. Дана тенденція характерна в цілому для всіх регіонів України, але в Харківській області тенденція приймає загрозливі масштаби (табл. 2.11). Рішенням проблеми може стати укрупнення установ за умови збереження доступу до них з боку сільського населення, але для цього необхідний розвиток транспортної інфраструктури, що дозволяє в найкоротші терміни дістатися до найближчих

медичних установ.

Таблиця 2.11

Динаміка змін показників рівня розвитку охорони здоров'я в сільській місцевості в Харківській області, 2014-2018 рр.

Найменування показника	Од. вим.	2014	2015	2016	2017	2018
Число лікарняних установ	Од.	106	106	102	101	97
Кількість ліжок у закладах охорони здоров'я у сільській місцевості	Од.	1590	1380	1240	1052	356
Число станцій (відділень) швидкої медичної допомоги	Од.	40	40	40	40	40
Число установ, що надають медичну допомогу населенню	Од.	249	241	158	149	139
Захворюваність з вперше в житті встановленим діагнозом алкоголізму і алкогольного психозу на 100 тис. населення	особа	119,8	108,4	115,2	103,8	86,4
Захворюваність з вперше в житті встановленим діагнозом наркоманії на 100 тис. населення	особа	7,8	7,2	12,3	9	6,9

Джерело: складено на підставі [23]

На жаль, скорочення чисельності сільського населення і зникнення багатьох сільських населених пунктів робить економічно недоцільним продовження політики створення фельдшерсько-акушерських пунктів у кожних (або близько розташованих) сільських населених пунктів.

Щорічно чисельність лікарів і чисельність середнього медичного персоналу до 2000 р. зростала; починаючи з 2000 р. порівняно з 2018 р. чисельність лікарів зменшилася на 381 осіб (на 7,4%), середнього медичного персоналу – на 934 (на 5,1%) [96, с. 28].

У 2018 р. в області працювало 4786 лікарів і 17,4 тис. осіб середнього медичного персоналу, з них у недержавних установах відповідно 166 (3,5%) і 427 (2,4%). В даний час в області і в районі йде згортання числа медичних установ. Тільки за п'ять років, з 2014 по 2018 р., число лікарень скоротилося з 101 до 88, а число ліжок в них-з 13613 до 12707 [23]. Більшість будівель амбулаторій та дільничних лікарень знаходиться у аварійному стані, а кожне четверте потребує капітального ремонту. Дві третини сільських медичних закладів відчувають нестачу найнеобхіднішого медичного обладнання та ліків.

Найбільше навантаження на лікаря спостерігалось у Куп'янському

районі, де за цей час воно зросло в 2 рази і склало 2222 особи на одного фахівця (це в 9 разів перевищує середній показник по області). У Балаклійському районі навантаження збільшилося на 17% (645 жителів на одного лікаря), в Богодухівському – на 19% (641 житель). У цих населених пунктах і найнижче звернення за медичною допомогою на одного жителя в рік. В містах і районах області низька забезпеченість лікарями. Гостра нестача середнього медичного персоналу зафіксована в Краснокутському, Барвенківському, Борівському районах. Щодо 2018 р. чисельність середнього медичного персоналу зменшилася на 2%. Збереглося співвідношення лікарів і середнього медичного персоналу – 1:3 [23].

У 2018 р. забезпеченість медичними сестрами на 10000 жителів, порівняно з 2015 р., найбільш помітно скоротилася в Балаклійському районі – на 22%, Зміївському – на 17% і Зачепилівському – на 15%. Слабка забезпеченість медперсоналом спостерігається в Зміївському, Зачепилівському та Золочевському районах: по 180, 170, 179 осіб припадає на одну медсестру, що практично в 2 рази більше, ніж по Харківській області в середньому [23].

Погіршення стану здоров'я сільського населення відбувається на тлі несприятливої екологічної обстановки на селі і тяжкості умов сільськогосподарської праці. Загострилися проблеми, пов'язані зі скиданням, зберіганням і знезараженням виробничих і господарсько-побутових стічних вод, експлуатацією та технічним обслуговуванням сільських водопроводів, організацією гарячого харчування працюючим.

Зріс рівень інвалідності та смертності сільського населення. Професійні захворювання в сільському господарстві в 2018 р. збільшилися в порівнянні з 2015 р. в 2,3 рази. Основна частина профзахворювань припадає на жінок, що працюють на тваринницьких фермах. Погане здоров'я сільських жінок згубно відбивається на їх репродуктивній функції. Основною причиною інвалідності і смертності є хвороби системи кровообігу, рівень захворювання якими за аналізований період в цілому по області зріс на 2%,

міського населення – зменшився на 2%, сільського населення – збільшився на 10%, що на 34% більше, ніж у містах Харківської області. Це пов'язано – серед інших причин – і з низьким рівнем дотримання техніки безпеки і перебуванням в нетверезому вигляді на робочих місцях. Що, в свою чергу, свідчить про слабкий розвиток соціальної сфери на селі. Число хвороб органів дихання у сільських жителів на 45% вище, ніж у міських жителів. Основними причинами виступає гірша, ніж у місті, якість харчування, медичне обслуговування, важкі умови праці. Інфекційні та паразитарні захворювання всього підвищилися на 7% , в сільській місцевості на 27% вище рівень даного виду захворювань, ніж у містах [96, с. 68].

Істотно зменшилася (на 24%) база санаторно-курортних організацій і установ відпочинку Харківської області. Це обумовлено в основному ліквідацією санаторіїв і установ відпочинку, що знаходяться на балансі підприємств і установ. Число санаторіїв-профілакторіїв знизилося на 20%, інших організацій відпочинку – на 26%. Кількість дитячих оздоровчих закладів за 2014-2018 рр. зменшилася на 16%, кількість дітей відвідали літні дитячі табори – на 26% [23]. Звичайно, цей факт пов'язаний безпосередньо не тільки зі скороченням кількості самих таборів, але і з погіршенням технічного стану будівель, якості харчування в їдальнях і нагляду з боку виховного персоналу. В результаті комплексу перерахованих проблем і нестачі грошових коштів у батьків школярів слабшає бажання відправляти своїх дітей в дитячі табори.

На селі укомплектованість сільських медичних закладів лікарями та середнім медперсоналом нижча, ніж у середньому по області. Такий стан охорони здоров'я відбивається на здоров'ї та тривалості життя сільського населення, які значно нижчі, ніж у міського. В області за останні 5 років очікувана тривалість життя населення скоротилася на 3 роки, а у чоловіків на 4 роки. Все це відбувається на тлі загального старіння населення. За досліджуваний період середній вік населення області скоротився більш ніж на півтора року.

Проведене дослідження свідчить про те, що захворюваність населення області і району в цілому збільшується. За останні 5 років рівень захворюваності по області збільшився на 11%.

Найбільш гострою проблемою у Харківській області залишається надання спеціалізованих видів медичної допомоги, а також діагностика і профілактика захворювань. У зв'язку з цим актуальне питання про розвиток пересувних форм лікувально-діагностичної та консультативної допомоги сільському населенню на базі центральних районних лікарень. З 2007 року введення медичних установ припинено.

Показники задоволеності населення якістю медичних послуг в поліклініках і стаціонарах істотно різняться в залежності від населених пунктів області. Так серед жителів Куп'янська позитивно оцінили роботу місцевих поліклінік 67,7% опитаних. У Харкові – 52,3% , у Лозовій – 51,9% , в Дергачах – 42,9%, в Краснограді – 44,4% опитаних. Найбільш низькі показники задоволеності населення якістю послуг поліклініки серед великих населених пунктів показали Барвінкове – 36% і Валки – 29,4%. В населених пунктах області з чисельністю жителів до 30 тис. осіб середній показник задоволеності склав 44,5%.

Загалом по області показник задоволеності населення якістю медичних послуг, що надаються в поліклініках за місцем проживання склав 50,9%, що відповідає середнім показникам по країні (50,81%). Найбільші нарікання у респондентів викликають незручності при записі до фахівців у поліклініці (50,2%), розклад прийому лікарів і необхідність довгого очікування прийому (52,6%). У той же час більше половини, що взяли участь в опитуванні жителів Харківської області задоволені уважністю і ввічливістю лікарів (52,4%), рекомендаціями по лікуванню (55,7%) і дотриманням медичним персоналом поліклініки розкладу роботи (52,6). Щодо наявності в поліклініках необхідних видів медичних послуг думки респондентів розділились: 49,1% опитаних висловили задоволення, 45,8% – вважають, що існуючих послуг недостатньо.

Дещо вищими за результатами дослідження вийшли показники задоволеності населення якістю медичних послуг в стаціонарах. Так 60% опитаних в цілому задоволені якістю лікування, невдоволення в тій чи іншій мірі висловили 37,7% респондентів. Більшість учасників опитування також позитивно оцінили регулярність лікарських оглядів і процедур (62,8%) та якість харчування (57,7%), задоволено ввічливістю лікарів і медичного персоналу лікарень 62% опитаних.

Одним із системоутворюючих елементів сільської соціальної інфраструктури є школа.

Ми вважаємо, що кризовий стан школи або її ліквідація на селі будуть свідчити про незворотність руйнівних процесів соціальної інфраструктури конкретного сільського поселення, а також вести до руйнування виробничої сфери села (працівники, зайняті в економіці села, будуть їхати з таких сіл, так як їх дітям ніде буде вчитися і культурно розвиватися). Однак слід зазначити, що в ринкових умовах необхідно базуватися на економічній доцільності функціонування школи на селі. Так, при низькій наповнюваності класів економічно виправданим є доставка учнів шкільними автобусами з малокомплектних шкіл в сусідні села з нормальною наповнюваністю класів.

Найбільш вразливою галуззю соціальної інфраструктури виявилось дошкільна освіта. Мережа дитячих освітніх установ скоротилася в 2 рази. Процес скорочення дитячих дошкільних установ пов'язаний зі зменшенням чисельності дітей на селі, занепадом економіки, бідністю, що не дозволяє оплачувати перебування дітей в дитячих установах, і безробіттям. На початок 2018 р. в області працювало 387 дошкільних установ, в яких виховувалося 37,9 тис. дітей або 57% дітей дошкільного віку, в районі відповідно 17 дошкільних установ, 746 дітей або 49% дітей дошкільного віку. В області порівняно з 2000 р. чисельність дітей, які відвідують дитячі садки, зросла на 4,7% [107, с. 95].

У порівнянні з 2011 р. скоротилося на 31% число загальноосвітніх установ в сільській місцевості в Харківській області (табл. 2.12).

Скорочується також число учнів, що вимагає об'єднання шкіл, створення на кілька сіл одного навчального закладу. Викликає заклопотаність також велике число загальноосвітніх установ, приміщення яких не задовольняють нормам і вимагають капітального ремонту.

Таблиця 2.12

Динаміка розвитку загальноосвітніх установ в Харківській області, 2011-2017 рр.

Найменування показника	Од. вим.	2014	2015	2016	2017	2018
Усього закладів у сільській місцевості, що реалізують програми загальної освіти (значення показника за рік)	Од.	723	682	662	656	634
Загальна чисельність учнів у сільській місцевості в установах, що реалізують програми загальної освіти (значення показника за рік)	осіб	62142	59490	56403	54216	52188
Число установ у сільській місцевості, що реалізують програми загальної освіти, будівлі яких потребують капітального ремонту (значення показника за рік)	Од.	257	223	215	221	116
Частка установ у сільській місцевості, що реалізують програми загальної освіти, будівлі яких потребують капітального ремонту	%	35,5%	32,7%	32,5%	33,7%	18,3%
Чисельність педагогічних працівників закладів у сільській місцевості, що реалізують програми загальної освіти (значення показника за рік)	осіб	9980	9751	9376	9187	8901

Джерело: складено на підставі [23]

Погіршується матеріально-технічна база сільських шкіл. Багато з них вимагають поточного ремонту, організації харчування учнів (буфетів, їдальнь). Деякі сільські школи не мають спортивних залів. Також гостро стоїть проблема забезпеченості сільських шкіл з класно-лабораторним обладнанням, підручниками, навчально-наочними посібниками, технічними засобами навчання.

У сільських школах особливо відстає оснащення комп'ютерним обладнанням. Немає стабільного зв'язку з Інтернетом. Більше половини шкіл не мають водопроводу, не обладнані каналізацією. Це посилює відставання сільських шкіл області від міських. Понад половина сільських шкіл потребують капітального ремонту. Але введення в дію загальноосвітніх шкіл

як в області, так і в районі призупинено.

Завдяки реалізації державної політики щодо вдосконалення доступності спортивних споруд, а також відомчих програм розвитку сільських територій, зокрема розвиток мережі фізкультурно-оздоровчих закладів дозволив більш ніж в 2 рази підвищити рівень доступності спортивних споруд на селі за останні 5 років в Харківській області (див. табл. 2.13). На жаль, навіть такий розвиток є недостатнім. Необхідно налагоджувати систему – державно-приватного партнерства в даній сфері.

Таблиця 2.13

Забезпеченість спортивними споруди в сільській місцевості в Харківській області, 2014-2018 рр.

Найменування показника	Од. вим.	2014	2015	2016	2017	2018
Кількість спортивних споруд в сільській місцевості	Од.	640	586	668	704	651
Рівень забезпеченості населення спортивними спорудами в сільській місцевості, виходячи з одноразової пропускної спроможності об'єктів спорту	%	12,9	16,3	18,4	20,5	23,34

Джерело: складено на підставі [23]

Вищенаведені проблеми призводять до того, що сільські школярі не отримують освітніх послуг високої якості, які могли б забезпечити їм рівні умови з міськими учнями при вступі до вищих навчальних закладів. Також при існуючій мережі освітніх установ неможливо реалізувати систему профільного навчання відповідно до освітніх перспектив учнів та потреб ринку праці.

Житлова проблема є однією з найбільш гострих соціальних проблем для Харківської області. Аналізуючи показники введення в дію житлових будинків за період 1998-2018 рр., відзначимо, що спостерігається стійка тенденція скорочення введення житла в сільській місцевості. Так, загальна кількість побудованих житлових будинків у сільській місцевості скоротилася за аналізований період на 24%, у тому числі кількість житла, побудованого

населенням за свій рахунок і за допомогою кредитів, скоротилося на 14,8% [132, с. 34]. Цей факт надає негативний вплив на кадрове забезпечення АПК, престижність сільськогосподарської праці, привабливість сільського способу життя.

Починаючи з 1989 р. обсяги введеного житла почали скорочуватися, при цьому значно зменшилось і бюджетне фінансування житлового будівництва. На початок 2018 р. житловий фонд Харківської області склав 29,0 млн. м² загальної площі житла. У сільській місцевості розташовано 28,7% всього житлового фонду. У 2017 р. порівняно з 1990 р. в міській місцевості житловий фонд збільшився на 4,8 млн. м² або на 30,0%, а в сільській місцевості – на 0,6 млн. м² або на 7,5% [23].

Житловий фонд Харківської області помітно занепав, 423,6 тис. м² загальної площі житлових приміщень (1,5%) розміщено в старих і аварійних будинках. Переважна частина сільського житла не відповідає потребам населення не тільки за обсягом, але і за своїм якісним характеристикам. У сільській місцевості зберігається низький рівень благоустрою житла. При цьому рівень благоустрою житлового фонду оцінюється часткою населених пунктів, що мають каналізацію, гаряче водопостачання, газ, центральне опалення, водопровід у загальній чисельності населених пунктів.

В основній частині сільського житлового фонду Харківської області немає елементарних комунальних зручностей. Водопроводом обладнано 45% сільського житлового фонду, каналізацією – 32%, центральним опаленням – 48%, газом – 77%, гарячим водопостачанням – 10%, ванними – 19%, підлоговими електроплитами – 0,5% [132, с. 37].

В області за період з 1991 р. по 2018 р. здано в експлуатацію 3912,3 км газопроводів, 1475,3 км водопроводів, автомобільних доріг, протяжністю 1489,9 км.

Централізованим водопостачанням забезпечено повністю або частково 43% сільських населених пунктів, в інших сільських поселеннях користуються водою питної якості з колодязя і поверхневих джерел. Багато

сільських жителів, які проживають в селах з централізованим водопостачанням, також споживають воду не питної якості через недосконалість обладнання та незадовільну роботу сільських очисних водопровідних споруд, що не відповідають технічним і санітарним вимогам.

Тепломережі функціонують і знаходяться у задовільному стані в 27%; функціонують, але потребують термінового капітального ремонту в 30%; тепломережі не функціонують, законсервовані або прийшли в повну непридатність в 9%; системи тепломереж ніколи не було у 34% обстежених сіл.

Ситуація з газифікацією в районі та області дещо покращилася. Будівництво газових мереж йде інтенсивно. Але деякі райони області досі низько газифіковані. Головною причиною низької газифікації сіл є високі питомі витрати на будівництво газових мереж у зв'язку з більшою просторовою сферою села. Слід підкреслити, що у більшості європейських країнах рівень газифікації сільської місцевості сягає 80 %.

Зберігається низька якість сільської дорожньої мережі і, як наслідок, погіршення зв'язку між селом і містом та між населеними пунктами. В області протяжність автодоріг з твердим покриттям становить 7240,2 км, велика частина сільських доріг припадає на ґрунтові, значна частина має щебеневе і гравійне покриття.

Враховуючи значимість доріг для повноцінної життєдіяльності людини і також для розвитку сільської економіки, потрібні кардинальні заходи. Від стану доріг залежить зменшення кількості сільських населених пунктів, так як зникають саме ті, які відірвані від дороги. В області більше уваги приділяється – благоустрою міст і селищ міського типу ніж сільській місцевості (табл. 2.14).

Для сільської місцевості електрична енергія є найдоступнішим видом енергії. В області та в районі складається несприятлива ситуація у розвитку сільських електромереж. Електричні мережі мають слабку пропускну здатність і низьку надійність. Особливо складне положення складається з

електрифікацією у важкодоступних сільських районах.

Таблиця 2.14

Рівень розвитку сільський інженерної інфраструктури в Харківській області, 2014-2018 рр.

Найменування показника	Од. вим.	2014	2015	2016	2017	2018
Питома вага автомобільних доріг загального користування місцевого значення з твердим покриттям в загальній довжині автомобільних доріг загального користування місцевого значення (значення показника за рік)	%	27,4	30,3	34,3	46,8	46,4
Питома вага доріг загального користування місцевого значення з удосконаленим покриттям протяжністю доріг загального користування з твердим покриттям місцевого значення (значення показника за рік)	%	56,5	52,1	49	59,7	58,8
Частка населення, що забезпечена, питною водою, яка відповідає вимогам безпеки, у загальній чисельності населення (значення показника за рік)	%	83,84	84,88	86,2	87,2	87,31

Джерело: складено на підставі [23]

Село значно відстає від міста за рівнем телефонізації. В даний час першочерговим завданням є усунення ізолюваності в сільській місцевості за рахунок розвитку зв'язку, доріг, засобів спеціалізованого транспорту, підвищення доходів населення. Перспективи телефонізації села пов'язані з розвитком мобільного зв'язку та швидкісного мобільного інтернету.

Забезпеченість населених пунктів послугами поштового зв'язку скорочується. Лише 28% сільських населених пунктів мають свої відділення зв'язку, 2% їх обслуговуються пересувними відділеннями зв'язку, а 40% – знаходяться від найближчої поштової зв'язку на відстані 5 км і більше. Пошта і телеграф поступово стають недоступними для жителів віддалених районів Харківської області, вийшли з ладу стаціонарні відділення зв'язку та інші структурні підрозділи, які доставляли поштові відправлення, газетно-журнальні видання. Державні структури закривають свої відділення в невеликих населених пунктах області, значно ускладнюючи сільському населенню зв'язок із зовнішнім світом. Натомість з'являються відділення комерційних підприємств, що надають поштові послуги «Нова пошта»,

«Інтайм» та ін.

Триває скорочення мережі проводового мовлення. У сільській місцевості число основних радіотранслюючих точок в 2008 р. в порівнянні з 1990 р. скоротилося на 90%, а в порівнянні з 2001 р. – на 31%. Згортання мереж проводового мовлення з закриттям нерентабельних радіотрансляційних вузлів, з скороченням протяжності ліній проводового мовлення в результаті зносу, відмовою малозабезпечених жителів, сільськогосподарських підприємств і організацій з низькими доходами від користування радіоточкою при підвищенні абонентської плати.

Телебачення радикальніше, ніж інші засоби комунікації. Успішна заміна аналогового на цифрове телебачення у 2018 р. дозволило забезпечити прийом 32 програм, а також здешевлення обладнання для прийому супутникового телебачення суттєво розширило кількість програм.

Рівень розвитку установ культурно-побутового обслуговування в Харківській області в сільській місцевості вкрай незадовільний. На жаль, головною проблемою є не тільки брак даних установ, але і їх незадовільна технічна оснащеність.

Низька частка закладів, що мають доступ до інформаційно-телекомунікаційних мереж на високій швидкості веде до низької затребуваності даних установ і, відповідно, скорочення їх відвідуваності. Дані установи є також місцем патріотичного та культурного виховання молоді в сільській місцевості, що забезпечують доступ до сучасної актуальної інформації. Слід звернути увагу на рівень розвитку центрів інформаційного забезпечення на селі – бібліотек.

Бібліотеки не здійснюють передплату на актуальні газети та журнали у зв'язку з нестачею фінансування, що в умовах не повної забезпеченості доступу до мережі Інтернет, чинить негативний вплив на інформаційний супровід у сільській місцевості. Слід враховувати також старіння кадрів, що віддають перевагу традиційним джерелам інформації.

Сільські клуби та бібліотеки в сучасних умовах багато в чому

визначають культурне життя села, залишаючись для селян і практично єдиним місцем спілкування, центрами формування громадської активності та розвитку духовності. Згортання діяльності установ культури - один із факторів росту непривабливості сільського способу життя, збільшення масштабу асоціальної поведінки та міграції найбільш активної частини сільського населення.

Розвиток соціальної інфраструктури надає прямий вплив на мотивацію праці та економічні результати. В системі факторів, що впливають на результативність виробництва, слід враховувати умови, що визначаються соціальною інфраструктурою. Інститути соціальної інфраструктури створюють передумови для розширеного відтворення робочої сили, залучення та закріплення кваліфікованих фахівців. Наповнена соціальна інфраструктура дозволяє звільнити працівника від безлічі побутових проблем, сприяє особистісному зростанню, надає йому більше вільного часу, що в сумі забезпечує його ефективну і мотивовану участь у господарській діяльності.

Таким чином, ґрунтуючись на теоретичному аналізі, практичному досвіді, перспективних напрямках розвитку сільської соціальної інфраструктури, представляється можливим її ефективне функціонування. Все це буде сприяти розвитку села як єдиного соціально-економічного, територіального та культурно-історичного комплексу, що виконує виробничі, культурні, соціально-демографічні, природоохоронні та рекреаційні функції.

Висновки до розділу 2

Сільські території відіграють значну роль при формуванні іміджу держави на світовій арені, так як, саме сільські території забезпечують продовольчу безпеку країни, яка є частиною національної безпеки.

У результаті аналізу визначено, що в даний час населення світу

перевищує 7 млрд. осіб, з яких понад 3 млрд. (46,4%) складають сільські жителі. Зростання числа міст і наближення сільських територій за рівнем розвитку інфраструктури до міських в розвинених країнах зумовило тенденцію до скорочення чисельності сільського населення.

Визначено, що загалом у світі існують дві концептуальні моделі державної підтримки розвитку локальних просторових систем сільського типу. У першій моделі умови і механізми державної підтримки закріплені в рамках єдиного законодавчого акту. Ця модель притаманна Європейському союзу, Канаді, Туреччині. У другій моделі існують різні програми, реалізація яких може відбуватися незалежно один від одного. Дана модель притаманна США, Мексиці, Новій Зеландії..

З'ясовано, що сільські території Європейського союзу займають 91% земельної площі, де мешкає більше 50% всього населення та виробляється близько 42% ВВП і розміщено 53% робочих місць

Доведено, що метою політики розвитку сільських територій ЄС є боротьба з бідністю та підвищення рівня життя їх населення. Основними інструментами є не тільки перерозподіл бюджетних коштів, а й пошук альтернативних джерел фінансування та підтримка місцевих ініціатив. Програми розвитку сільських територій в ЄС характеризуються комплексним підходом і спрямовані на підвищення активності в усіх сферах діяльності сільських територій. Соціальне облаштування сільських територій відбувається переважно через механізми самофінансування та самозайнятості.

У сільській місцевості мешкає третина населення України. За даними Державної служби статистики України в період з 1989-2018 рр. кількість жителів села зменшилась (із 16,4 млн осіб до 13 млн осіб). Зменшення кількості жителів прямопропорційно пов'язано зі зменшенням кількості сіл. Основними причинами скорочення чисельності населення та сільських населених пунктів є депопуляція та міграція, яка у переважній кількості випадків є трудовою.

Розвиток житлово-комунального комплексу іде в основному у великих і середніх містах, практично не торкнувшись сільських територій, що займають найбільшу питому вагу в загальній кількості поселень України. Дана тенденція пояснюється специфікою сільських територій, що обумовлена особливостями їх розташування, щільністю населення, невеликими обсягами робіт, а також відсутністю ринку виробників житлово-комунальних послуг. Також гостро стоїть проблема забезпечення сільського населення доброякісною питною водою.

Аналіз показує, що найважливішою проблемою в сільській місцевості є істотно нижчий рівень доходів і витрат населення в порівнянні з міськими. Так, в середньому по Україні рівень грошових витрат у сільській місцевості в 2018 р. склав 60,4% від аналогічного показника в місті. Зазначена негативна тенденція обумовлена рядом об'єктивних факторів, таких як низька середня заробітна плата в сільській місцевості, сезонність праці та ін.

Обов'язковий об'єкт сільської соціальної інфраструктури – фельдшерсько-акушерський пункт або лікарня. Проблема, полягає у залученні і утриманні медичних кадрів на селі. Медичні установи територіально доступні тільки для 49,4% сільського населення, для 40% вони важкодоступні, для 9% – недоступні. Через недостатність обсягів будівництва об'єктів соціальної та інженерної інфраструктури, нерозвиненість дорожньої мережі в сільській місцевості знижується територіальна доступність сільському населенню медичних послуг.

Загалом по Україні доступність закладів культури є не високою через низькі темпи розвитку соціальної інфраструктури. За даними соціологічного опитування, проведеного центром «Соціальний моніторинг» у 2015 р. в рамках моніторингу стану соціально-трудової сфери в сільській місцевості, установи культури доступні лише 39,6 % сільського населення, для 35,4 % – вони не зовсім доступні і для 20,1 % – недоступні.

Технічний стан шкіл сільських територій поліпшується повільними темпами, і відставання від міста в даному аспекті залишається значним.

Разом з тим, в якості позитивної тенденції можна відзначити скорочення відставання сільських освітніх установ від міських з доступу до мережі Інтернет. В даний час даний показник наближається до 100 %.

Проблема розвитку мережі доріг загального користування в сільській місцевості залишається практично незмінною. У 2017 р. в жодному регіоні України не було 100% забезпеченості сільських населених пунктів дорогами.

На даний час 90% сільських населених пунктів охоплено телефонізацією і майже 100% сільських жителів мають мобільні телефони. У сільських територіях зростає частка домогосподарств, що мають доступ до мережі Інтернет, проте, цей доступ значно нижче міського у тому числі покриття мобільним інтернетом 3G та 4G у селах майже відсутнє.

Дослідження якісного стану об'єктів сільської соціальної інфраструктури в Харківській області було проведено за тими ж показниками, що й загалом по Україні. Також за підтримки Харківського обласного центру зайнятості було проведено соціально-економічне опитування різних груп населення Харківської області. Було опитано близько 1000 жителів Харківської області, при цьому акцент був зроблений на вивченні думки молоді про розвиток соціальної інфраструктури села. Із загального числа обстежених: 52% – учні 9,10,11 класів; 17,6% – студенти коледжів чи професійних училищ; 6,4% – студенти вищих навчальних закладів регіону; 24% – жителі міст та сіл області. В результаті проведеного дослідження були виявлені характерні риси стану соціальної інфраструктури села.

Результати соціологічного обстеження різних вікових категорій жителів Харківської області виявили наступні проблеми в соціальній сфері: в поліпшенні житлових умов потребують 26% опитаних людей; в товарах першої необхідності – 15%. Негативні оцінки стану соціальної інфраструктури переважають у частині, що стосується громадського транспорту – 30%, житлово-комунальної сфери – 25%, будівництва та утримання доріг – 100%, харчування в шкільних їдальнях – 21%, умов

утворення і виховання дітей – 30%.

Крім того, за результатами даного опитування було здійснено ранжування побажань і пропозицій жителів області. Таким чином було визначено, що 1 ранг (33-24% опитуваних) – блок освіти і ЖКГ (шкільна і дошкільна освіта, ремонт і утримання доріг; благоустрій територій, медичне обслуговування, нестача і ремонт спортивних залів, секцій або стадіонів; ЖКГ, будівництво житла, культурне дозвілля молоді; охорона громадського порядку і безпеки); 2 ранг (19-13%) – блок охорони здоров'я (екологія, проблеми дітей і молоді, малозабезпечених верств населення, відсутність кваліфікованих кадрів, роботи громадського транспорту); 3 ранг (11-5%) – блок соціального захисту і культури (працевлаштування, розвиток сільського господарства, промисловості, брак шкіл, клубів, кінотеатрів, низька оплата праці в бюджетній сфері (поліцейських, працівників швидкої медичної допомоги). У сільських школах, спостерігається нестача кваліфікованого вчительського персоналу).

Основні результати нашого дослідження показали, що за останні роки сільська соціальна інфраструктура Харківської області прийшла в значний занепад. Тому потрібен швидший перехід від політики розрізненої, «фрагментарної» підтримки окремих компонентів, що складають сільський соціум, до комплексних масштабних проектів з розвитку соціальної інфраструктури села.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ УКРАЇНИ

3.1. Стратегічні напрями функціонування комплексного механізму державного регулювання розвитку сільської соціальної інфраструктури України

Дослідження стану реалізації державного регулювання розвитку соціальної інфраструктури, проведене в дисертаційній роботі, дозволило сформулювати такі концептуальні положення щодо стратегічних напрямів функціонування його комплексного механізму:

1. Держава зацікавлена у розвитку сільської соціальної інфраструктури.

Необхідно визнати важливість соціально орієнтованого типу економічного розвитку, а також те, що одним з найважливіших напрямків є розвиток людського потенціалу. У таких умовах взаємозв'язки, представлені на рис. 3.1 і доведені автором, набувають все більшої актуальності.

Рис. 3.1. Взаємодії, що виникають у розвитку сільської соціальної інфраструктури

Джерело: авторська розробка

2. У соціальній політиці держави у сфері розвитку сільської соціальної

інфраструктури необхідно враховувати типологічні особливості регіону, що передбачає наявність в ній варіативного компонента. Ця теза зумовлена певною диференціацією областей України за економічними умовами, рівнем доступності послуг для населення, рівнем розвитку сільської соціальної інфраструктури (у сфері охорони здоров'я та освіти), виявленої дисертантом.

При цьому регіональна політика повинна бути орієнтована не тільки на економічну динаміку, а також призводити до позитивної динаміки соціальних показників – з реального доходу, нерівності, доступності сільської соціальної інфраструктури, за допомогою її заходів необхідно сприяти скороченню диференціації рівня і якості життя в регіонах України [98, с. 38].

3. Для більшості областей України стратегічним напрямком доцільно прийняти одночасне поліпшення економічних умов та рівня розвитку сільської соціальної інфраструктури.

Більш того, інфраструктура, здоров'я та освіта людей відносяться до факторів базових вимог для економічного розвитку країни і/або регіону, що впливають на конкурентоспроможність території, рівень і якість життя населення.

Інфраструктура може і повинна розглядатися як соціально-економічний базис розвитку потенціалу регіональної економіки. При цьому важливо пам'ятати, що економічне зростання не завжди призводить до автоматичного вирішення соціальних проблем. Таким чином, для більшості областей актуальні виділені напрями регіонального розвитку з акцентом на соціальну складову.

Зважаючи на застосовані до дослідження сільської соціальної інфраструктури наукові підходи, нами визначено основні напрями стратегічного розвитку такої інфраструктури в межах функціонування комплексного механізму її державного регулювання (табл. 3.1).

Досягнення зазначених в таблиці 3.1 цілей сприятиме підвищенню рівня та якості життя населення, що є основним завданням органів влади та

місцевого самоврядування. Як справедливо відзначає І. Гукалова, між якістю життя і соціальною інфраструктурою існує прямий зв'язок, вони знаходяться у відносинах мети і засобів. Розвиток інфраструктури не повинен стати самоціллю, вона покликана підвищувати якість життя населення [27, с. 21].

Таблиця 3.1

Взаємозв'язок основних напрямів і цілей розвитку сільської соціальної інфраструктури України в рамках застосовуваних наукових підходів

Наукові підходи	Основні напрямки розвитку сільської соціальної інфраструктури регіонів	Головна мета розвитку сільської соціальної інфраструктури
Еволюційний	Удосконалення інституційного середовища, що сприяє розвитку сільської соціальної інфраструктури	Поліпшення умов життєдіяльності
Системний	Підвищення об'єктної та фінансової доступності соціальної інфраструктури у сфері охорони здоров'я та освіти	Задоволення всебічних потреб населення
Синергетичний	Пріоритетний розвиток сільської соціальної інфраструктури у сфері охорони здоров'я та освіти	Розширення можливостей для розвитку людського потенціалу

Джерело: авторська розробка

Звернемося до запропонованих вище стратегічних напрямів функціонування комплексного механізму державного регулювання розвитку сільської соціальної інфраструктури та деталізуємо їх (табл. 3.2).

1. Удосконалення інституційного середовища державного регулювання, що сприяє розвитку сільської соціальної інфраструктури.

Інституціональне середовище державного регулювання зумовлює організаційно-правові можливості розвитку сільської соціальної інфраструктури та змінюється (еволюційним або революційним) шляхом з часом. На думку В. Скуратівського, В. Троцинського, заходи соціальної та інституційної політики, спрямовані на поліпшення умов життєдіяльності, розвиток людини, модернізацію інститутів, можуть зробити навіть більший вплив, ніж заходи регіональної політики [153, с. 38].

Доцільно також приділити увагу вдосконаленню інституційного

середовища державного регулювання та створенню інституційних умов, які забезпечували б оптимальні темпи і напрямки розвитку інфраструктури з урахуванням місцевих особливостей і можливостей.

Таблиця 3.2

Стратегічні напрямки розвитку для поліпшення умов життєдіяльності та розвитку людського потенціалу

Напрямок розвитку регіону	Заходи впливу
1. Удосконалення інституційного середовища, що сприяє розвитку сільської соціальної інфраструктури	- внесення доповнень, змін в нормативні акти з метою розширення можливостей застосування державно-приватного партнерства для розвитку сільської соціальної інфраструктури; - розвиток інституту автономних некомерційних організацій; - уточнення санітарно-епідеміологічних вимог до влаштування, утримання та організації режиму роботи дошкільних і загальноосвітніх установ, що дозволяють модернізувати існуючі об'єкти сільської соціальної інфраструктури та збільшити
2. Підвищення об'єктної фінансової доступності сільської соціальної інфраструктури у сфері охорони здоров'я та освіти з метою підвищення задоволеності	- формування і розвиток нового типу інфраструктурних об'єктів – інтегровані соціальні установи, здатні надавати багатопрофільні послуги у сфері освіти, охорони здоров'я, культури, спорту і т. д. для населення регіону; - формування пересувної інфраструктури охорони здоров'я, успрямованої на проведення лікувально-діагностичних заходів; - розвиток інституту освітніх кредитів; - продовження і розвиток практики повернення сум податку на доходи фізичних осіб, витрачені населенням на медичні та освітні послуги
3. Пріоритетний розвиток сільської соціальної інфраструктури у сфері охорони здоров'я та освіти з метою розвитку людського потенціалу	- пріоритетний розвиток інфраструктури охорони здоров'я, пов'язаної з охороною репродуктивного здоров'я майбутніх матерів і батьків, з урахуванням високої соціальної значущості здоров'я матері і дитини; - цілеспрямоване реформування та розвиток інфраструктури охорони здоров'я (зміна структури об'єктів охорони здоров'я з акцентом на діагностичні та амбулаторно-поліклінічні заклади); - пріоритетний розвиток інфраструктури дошкільної, шкільної освіти, що сприяє: зниження ступеня дитячої бездоглядності, збільшення зайнятості працездатних матерів, закладці фундаменту

Джерело: авторська розробка

В умовах нестійкої економіки, коли фінансові ресурси місцевих бюджетів обмежені, а вирішення соціальних проблем не терпить зволікання, розвиток соціальної сфери можливо на основі інституційного партнерства,

створення механізму, що сприяє збалансованості інтересів основних суб'єктів процесу (держави, органів місцевого самоврядування і бізнесу).

Найважливішим засобом забезпечення розвитку соціальної інфраструктури стає державно-приватне партнерство (ДПП) [40, с. 64], що представляє собою законодавчо і інституційно закріплену систему відносин між державним та приватним секторами з метою розвитку соціально значущих і слабо розвинених галузей народного господарства для захисту громадських інтересів, в основі якої лежать принципи рівноправності, раціонального партнерства, розподілу ризиків і доходів, об'єднання зусиль державного і приватного сектора [39, с. 78]. При цьому виділяється декілька форм державно-приватного партнерства: концесійні угоди, контракти, договори оренди (лізингу), спільні підприємства.

Щодо фінансування сільської соціальної інфраструктури найбільш перспективним засобом є державно-приватне партнерство за договорами концесії.

Відповідно до концесійної угоди приватний інвестор (концесіонер) зобов'язаний вчиняти наступні дії:

- створити або реконструювати нерухоме майно, право власності на яке належить (або належатиме) концеденту (тобто державі, органам місцевого самоврядування);

- здійснювати діяльність, пов'язану з використанням нерухомого майна (передбачену угодою);

- при здійсненні діяльності, забезпечувати можливість отримання споживачами послуг [39, с. 79].

Інституційною основою державно-приватного партнерства в Україні є сукупність законів і нормативних актів, що регламентують правовий статус суб'єктів як учасників ДПП, особливості бюджетної підтримки та застосування даного механізму в різних галузях, а також Закон України «Про державно-приватне партнерство», що встановлює принципи і форми його застосування [134].

В рамках такої взаємодії органів влади та бізнес-спільноти влади, перекладаючи тягар несення витрат з будівництва та/або утримання майна на приватний сектор, вишукують додаткові фінансові ресурси для вирішення гострих соціально-економічних проблем, за які несуть відповідальність перед суспільством (населенням), скорочуючи бюджетні витрати на модернізацію об'єктів сільської соціальної інфраструктури [40, с. 68].

Проте, державно-приватне партнерство не стало повноцінним інструментом співфінансування соціальних об'єктів з ряду причин, серед яких: нечітка інституційна база, низька зацікавленість бізнесу, невибудовані механізми супроводу та взаємодії. У зв'язку з цим доцільно:

- внесення доповнень, змін в нормативні акти з метою розширення можливостей застосування державно-приватного партнерства для розвитку сільської соціальної інфраструктури у сфері охорони здоров'я та освіти;

- формування реєстру об'єктів, які потребують фінансових вливань через механізм ДПП, пакету інвестиційних проектів, що відповідають вимогам ключових інститутів та інструментів ДПП [40, с. 69];

- створення інституту (спеціалізованої структури в органах влади), основними функціями якого повинні стати консультативна, організаційна, методична підтримка суб'єктів, що беруть участь у проектах.

Додатковим поштовхом розвитку об'єктів сільської соціальної інфраструктури могло б стати введення такого інвестиційного інструменту, як інфраструктурні облігації [40, с. 80]. Враховуючи підвищення актуальності пошуку інструментів фінансування розвитку сільської соціальної інфраструктури і той факт, що у світовій практиці цей інструмент успішно використовується, вважаємо за необхідне уточнити можливості його застосування в інституційному просторі України.

Ще одним напрямком вдосконалення інституційного середовища є: уточнення санітарно-епідеміологічних вимог до влаштування, утримання та організації режиму роботи дошкільних і загальноосвітніх установах, що дозволяють модернізувати існуючі об'єкти соціальної інфраструктури та

збільшити доступність їх послуг.

У нинішніх умовах, розраховувати тільки на надходження фінансових коштів на розвиток об'єктів охорони здоров'я та освіти з бюджетів різних рівнів непродуктивно. Актуальним стає пошук внутрішніх резервів (за рахунок коштів і можливостей самих об'єктів інфраструктури) підвищення фінансової складової та можливостей надання послуг населенню [214, с. 35].

Зокрема, відповідно до ДБН 360-92 будівлі дошкільних освітніх установ повинні бути двоповерховими, однак допускається наявність третього поверху, але з обмеженнями на використання його площ [99]. Враховуючи, що групи для дітей повинні перебувати лише на першому і другому поверхах, підвищення потужності дошкільного навчального закладу можливе на основі реконструкції (модернізації), пов'язаної з добудовою третього поверху і розміщенням там допоміжних, управлінських та інших структур, що дозволить звільнити простір нижніх поверхів для збільшення кількості груп. Такий підхід дає можливість не тільки підвищити охоплення дітей регіону дошкільними закладами (як показало дослідження дисертанта в роботі, це актуально для більшості областей України), але і зберегти територіальну доступність, так як об'єкт інфраструктури не переноситься, а зберігає початкове розміщення, збільшуючи площу.

Розвиваючи соціальну інфраструктуру необхідно враховувати, що це служить поліпшенню умов життєдіяльності (еволюційний підхід). Так як підвищення якості життя і розвиток людського потенціалу є основою, що складають змістовну характеристику сучасних підходів до проблем розвитку суспільства [93, с. 35], то будь-які інститути та інструменти, що сприяють цьому, варто впроваджувати, конкретизувати і використовувати. У процесі соціально-економічного розвитку відбувається еволюційна зміна потреб населення, умов, що склалися, інституційного середовища, що впливає на вибір напрямів і можливостей розвитку сільської соціальної інфраструктури.

2. Підвищення об'єктної та фінансової доступності сільської соціальної інфраструктури у сфері охорони здоров'я та освіти з метою

підвищення задоволеності споживачів.

Основне завдання соціальної інфраструктури, в рамках системного підходу, – це задоволення потреб населення. Розділяючи думку І. Гнибіденко про те, що для створення ефективної інфраструктури необхідно враховувати потреби, які повинні бути максимально задоволені [20, с. 35], і, спираючись на проведене в дисертаційній роботі дослідження думки споживачів, вважаємо необхідним підвищити об'єктну доступність за рахунок формування і розвитку нового типу інфраструктурних об'єктів – інтегрованої соціальної установи (у сфері освіти), пересувної інфраструктури охорони здоров'я, спрямованої на проведення лікувально-діагностичних заходів.

Інтегрована соціальна установа дозволяє реалізувати комплексний підхід до розвитку об'єктів соціальної інфраструктури, в основі чого лежить можливість надання багатoproфільних послуг, які надаються не тільки учням, але і населенню території.

Такий підхід до розвитку сільської соціальної інфраструктури дозволяє не тільки задовольняти різноманітні потреби населення, але і підвищує соціальну комфортність, про яку писав Ю. Швалб, досягнення соціальної комфортності, є основною метою розвитку, а, отже, і головною функцією державного управління [183, с. 62].

Передача все більшого числа функцій органам місцевого самоврядування, перерозподіл фінансування соціальних витрат з державного бюджету на місцеві бюджети, а також на доходи і заощадження громадян [41, с. 54], призводять до того, що територіальні громади не завжди здатні розвивати сільську соціальну інфраструктуру (як показав аналіз, більшість територіальних громад здатні підтримувати тільки функціонування існуючих об'єктів), а населення – скористатися послугами інфраструктури. Проте, стосовно до соціальних послуг необхідна наявність рівних можливостей в споживанні, повинна бути забезпечена їх доступність. Досягненню цієї мети служить пересувна інфраструктура, яка «наближає» об'єкт до споживача.

Важливим аспектом доступності є фінансова складова, яка зумовлює

можливість отримання послуги за наявності інфраструктурного об'єкта на території. За своєю природою сільська соціальна інфраструктура близька до суспільних благ, так як ряд послуг, створюваних нею в Україні, належить до категорії гарантованих державою (наприклад, освіта, охорона здоров'я) [112, с. 51]. Однак соціальна інфраструктура не є чистим суспільним благом, так як не володіє ознаками не виключності зі споживання і неконкурентності в споживанні. Не виключність зумовлює неринкову форму надання послуг, а соціальні послуги, що створюються сільською соціальною інфраструктурою регіону, в сучасних умовах надаються як на основі неринкового, так і ринкового механізмів (рис. 3.2).

Рис. 3.2. Види надання послуг, що пропонуються об'єктами соціальної інфраструктури

Джерело: авторська розробка

Ринковий вид передбачає, що послуги пропонуються лише на комерційній основі, неринковий вид включає варіант надання послуг на безоплатній основі і пропозицію послуг за спеціальними (неринковими) цінами. Комбінація зазначених видів, з одного боку, дозволить підвищити доступність сільської соціальної інфраструктури для населення і розширити можливості задоволення потреб, з іншого – доступність спектру платних послуг ставиться у залежність від доходів населення.

Ураховуючи той факт, що середньодушові грошові доходи сільського населення істотно диференційовані, інструментами підвищення фінансової

доступності об'єктів соціальної інфраструктури має бути не тільки пряме підвищення доходів, але і застосування інструментів запозичення, зокрема, впровадження інституту освітніх кредитів і практики повернення сум податку на доходи фізичних осіб, витрачених населенням на медичні та освітні послуги.

Використання даного інструменту сприяє підвищенню фінансової доступності вищої професійної освіти для студентів, які отримують її на платній основі. Враховуючи важливість освіти у розвитку людського потенціалу, доцільно перейти від експериментальної форми надання освітніх кредитів, до організаційно і законодавчо вибудованій системі кредитування у сфері освіти.

Крім того, для підвищення фінансової доступності послуг, що надаються інфраструктурою освіти та охорони здоров'я, використовується можливість для населення повернення сум податку на доходи фізичних осіб, витрачених на подібні послуги.

Застосування зазначених інструментів дозволяє пом'якшити проблему обмеженої доступності для сільського населення послуг, які надаються на платній основі, що сприяє розширенню можливостей задоволення потреб. Таким чином, це підвищує результативність функціонування об'єктів сільської соціальної інфраструктури у сфері освіти та охорони здоров'я як підсистеми, націленої на задоволення потреб населення (системний підхід).

3. Пріоритетний розвиток сільської соціальної інфраструктури у сфері охорони здоров'я та освіти з метою розвитку людського потенціалу.

Розвитку людського потенціалу передують його формування, яке в свою чергу безпосередньо пов'язано з відтворенням населення. Враховуючи особливості демографічної ситуації (яка характеризується депопуляцією населення), актуальною для більшості областей України, первинним є пріоритетний розвиток інфраструктури охорони здоров'я, пов'язаної з охороною репродуктивного здоров'я майбутніх матерів і батьків, з урахуванням високої соціальної значущості здоров'я матері і дитини.

Вивчаючи питання розвитку людського потенціалу, О. Павлов підкреслює, що звуження відтворення населення – одна з детермінант, що визначають загрозу економічній безпеці окремого регіону, країни в цілому. Воно полягає в порушенні процесу відтворення робочої сили як такої, зниження якості трудових ресурсів внаслідок погіршення основних медико-демографічних характеристик стану здоров'я соціуму [115, с. 37]. Цю тезу поділяє А. Пакуліна та стверджує, що в соціальній сфері негативні наслідки видно і проявляються зараз, то в демографічній сфері вони носять довгостроковий характер і основна їх тяжкість проявляється в довгостроковій перспективі [119, с. 62]. На їхню думку, органи державної влади та місцевого самоврядування повинні направити заходи соціальних програм на підтримку інституту сім'ї, захист материнства і дитинства, забезпечення нормального рівня народжуваності. Автори підкреслюють, що цінність здоров'я очевидна, а ситуація яка склалася у галузі охорони здоров'я і здоров'я населення становить загрозу активному розвитку України.

Таким чином, проведене дослідження і думки фахівців, які вивчають проблеми відтворення населення, демографічної сфери, доводять, що найважливішим напрямом розвитку сільської соціальної інфраструктури є цілеспрямоване реформування і розвиток інфраструктури охорони здоров'я.

При цьому, як показало опитування, проведене в рамках дисертаційної роботи, рівень доступності об'єктів сільської соціальної інфраструктури у сфері охорони здоров'я споживачами оцінений як середній, сільські жителі не завжди можуть отримати медичну допомогу. Ці результати підтверджують тезу про те, що раніше розвиток охорони здоров'я в нашій країні не набув характеру залежності від потреб громадян як споживачів медичної допомоги, людина не стала центральною фігурою при формуванні право-відносин на отримання медичної допомоги.

Важливо відзначити, що стратегічним напрямком розвитку має стати зміна структури об'єктів охорони здоров'я, а саме, зсув акценту на діагностичні та амбулаторно-поліклінічні установи, діяльність яких

спрямована на діагностику, підтримку здоров'я населення. Повноцінне функціонування цих об'єктів, з одного боку, сприяє ранньому виявленню захворювань, що знижує необхідність в лікарняних установи, з іншого боку, наявність денного стаціонару в амбулаторно-поліклінічних закладах дає змогу «розвантажити» лікарні, дозволяючи тим самим знизити витрати на утримання об'єктів охорони здоров'я. За експертними оцінками підсумком проведення подібної реструктуризації медичної допомоги має стати зниження необхідності лікування в лікарняних умовах в 3-4 рази [87].

Нарівні зі здоров'ям основою людського потенціалу населення є освіта. Очевидно, що інфраструктура освіти підвищує людський потенціал, формуючи фундамент майбутнього благополуччя самої людини і регіону.

Проведене дослідження, доводить необхідність пріоритетного розвитку інфраструктури дошкільної, шкільної освіти, що сприяє закладці фундаменту людського потенціалу і одночасного збільшення зайнятості працездатних матерів, оскільки первинно його формування (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Об'єкти інфраструктури освіти та результати їх впливу на людський потенціал

Об'єкти інфраструктури освіти	Суб'єкти впливу	Результат функціонування (впливу)
1	2	3
Дошкільні освітні заклади	Діти дошкільного віку, їхні батьки	Формування («закладка фундаменту») людського потенціалу за допомогою: - розширення можливостей по формуванню і розвитку здібностей дітей; - залучення дітей в освітню діяльність;
Загальноосвітні заклади	Діти шкільного віку, їхні батьки	- зниження рівня дитячої бездоглядності та поширення девіантної поведінки серед дітей. Розширення кола працездатного населення, залученого до трудової діяльності за рахунок надання такої можливості для батьків, які мають дітей даної вікової групи

1	2	3
Заклади професійної освіти	Молодь, особи працездатного віку, які не отримали освіти відповідного рівня раніше (доросле населення)	Розвиток людського потенціалу за рахунок: - підвищення рівня освіти населення регіону; - залучення на територію області молоді, яка прагне отримати освіту і «закріплення» її в регіоні (це одночасно сприяє збільшенню кількості трудових ресурсів і впливає на рівень народжуваності); - можливості зміни професії (у разі незатребуваності початкової освіти), для збереження економічної активності населення

Джерело: авторська розробка

Зазначені напрямки та виділені дисертантом заходи необхідно вбудувати в рамки регіональної соціальної політики у сфері розвитку сільської соціальної інфраструктури та / або регіональних програм її розвитку.

Згідно думки О. Крюкова, основним засобом, що сприяє реалізації суспільних ідей, цілей і принципів соціальних відносин, є соціальна політика. Під якою розуміється система цілей і завдань органів державної влади щодо управління політичним, економічним та соціальним розвитком країни, а також механізм їх реалізації [76, с. 33].

У рамках розвитку сільської соціальної інфраструктури важлива активна позиція трьох суб'єктів соціальної політики, яка формується завдяки застосуванню сукупності засобів реалізації цілей (рис. 3.3).

При вирішенні проблем соціальної сфери повноваження між суб'єктами різних рівнів розділені, однак найбільш ефективна ситуація, при якій діє принцип інституційного партнерства. Як вірно відзначає В. Куценко, можна отримати швидкий ріст, спираючись на «швидкі фактори», наприклад, зовнішні для регіону джерела фінансування (беручи участь у програмах, проектах та інше), але це зростання не можна визнати стабільним, так як регіон стає залежним. Для підвищення конкурентоспроможності регіону та його повноцінного соціально-економічного розвитку необхідні «повільні» фактори – людські ресурси [82].

Рис. 3.3. Суб'єкти соціальної політики та економічні засоби впливу на розвиток сільської соціальної інфраструктури

Джерело: авторська розробка

Враховуючи, що людські ресурси «високої якості» і «достатньої кількості» є мобільним фактором, важливо підвищувати якість і умови життєдіяльності населення через розвиток сільської соціальної інфраструктури, що сприяє як розвитку людського потенціалу, так і закріпленню населення на території регіону.

Організація ефективного управління розвитком сільської соціальної інфраструктури передбачає регулярне відстеження її стану, виявлення змін, що впливають на функціонування її галузей. Підвищення ролі органів місцевого самоврядування у вирішенні питань, пов'язаних як з економічним, так і соціальним розвитком, а також неоднорідність (диференціація) територіального розвитку обумовлюють необхідність удосконалення

інформаційної бази та інструментарію для прийняття якісних управлінських рішень. Запропоновано алгоритм визначення траєкторії розвитку сільської соціальної інфраструктури (у сфері охорони здоров'я та освіти), що дозволяє враховувати особливості кожного типу регіонів (рис. 3.4).

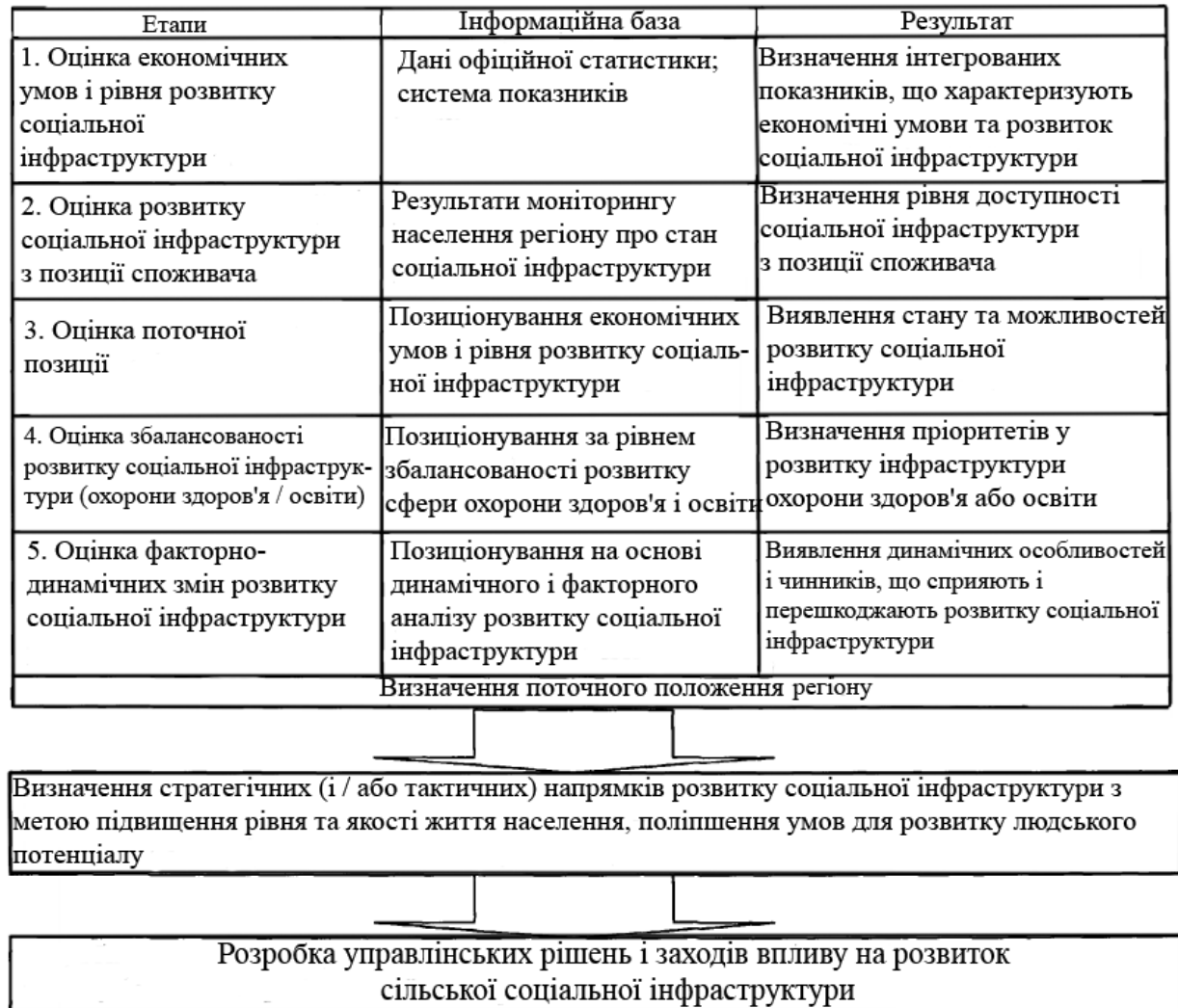

Рис. 3.4. Алгоритм визначення напрямів розвитку сільської соціальної інфраструктури

Джерело: авторська розробка

Запропонований алгоритм дозволяє визначити поточне і цільове положення регіону на основі моніторингу розвитку сільської соціальної інфраструктури. Здійснено розробку управлінських рішень та заходів впливу на розвиток сільської соціальної інфраструктури як частини регіональної соціальної політики.

З метою досягнення визначених у дослідженні стратегічних (еталонних) значень інтегрованих показників виділено управлінські рішення, заходи, програми (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

Еталонні (стратегічні) орієнтири та напрямки розвитку сільської соціальної інфраструктури Харківської області

Еталонний (стратегічний) орієнтир	Напрямок управлінських рішень, регіональні програми
«Економічні умови» (збереження економічних умов на рівні – «низький»)	<ul style="list-style-type: none"> - поліпшення економічного розвитку; - створення умов для початку підприємницької діяльності, в тому числі: залучення в активну підприємницьку діяльність молоді, а також навчання основам підприємницької діяльності у середніх, середніх спеціальних і вищих навчальних закладах; - підвищення бюджетної забезпеченості на основі власних коштів за рахунок: підвищення рівня збирання податків; стягнення до обласного бюджету заборгованості з податків; підвищення ефективності бюджетної політики; - зниження смертності (особливо населення в працездатному віці) за рахунок: підвищення профілактичних заходів і формування мотивації здорового способу життя; зниження виробничого травматизму; зниження рівня захворюваності соціально значущими такими, що становлять небезпеку для оточуючих захворюваннями
«Рівень розвитку соціальної інфраструктури (у сфері охорони здоров'я)» (підвищення рівня з «низького» до «середнього»)	<ul style="list-style-type: none"> - цілеспрямоване реформування та розвиток інфраструктури охорони здоров'я (зміна структури об'єктів охорони здоров'я з акцентом на діагностичні та амбулаторно-поліклінічні заклади); - пріоритетний розвиток інфраструктури охорони здоров'я, пов'язаної з охороною репродуктивного здоров'я майбутніх матерів і батьків, з урахуванням високої соціальної значущості здоров'я матері і дитини; - формування пересувної інфраструктури охорони здоров'я, спрямованої на проведення діагностичних заходів у районах області; - розвиток інституту (автономних некомерційних організацій); - збільшення рівня інвестицій у будівництво інфраструктури (за рахунок підтримки інвестиційних проектів через бюджетне та податкове стимулювання інвестиційної діяльності); - розвиток інституту ДПП.
«Рівень розвитку соціальної інфраструктури (в сфері освіти)» (підвищення рівня з «низького» до «середнього»)	<ul style="list-style-type: none"> - пріоритетний розвиток інфраструктури дошкільної освіти; - будівництво (та / або реконструкція) дошкільних закладів; - модернізація загальноосвітніх закладів та створення в них здоров'язберігаючих умов; - підвищення самостійності та відповідальності (в тому числі фінансової) при функціонуванні інфраструктури у сфері освіти; - розвиток інституту (автономних некомерційних організацій); - розвиток інституту ДПП з метою застосування ДПП при розвитку регіональної інфраструктури у сфері освіти;

Джерело: авторська розробка

Реалізація управлінських впливів і програм, наведених у таблиці 3.4, дозволить підвищити рівень розвитку сільської соціальної інфраструктури у сфері охорони здоров'я та освіти, поліпшити позиції регіону в цій сфері. Це сприятиме:

- підвищенню доступності зазначеної інфраструктури (що в свою чергу створить передумови для підвищення якості та рівня життя населення);
- розвитку людського потенціалу Харківської області (за рахунок покращення здоров'я та рівня освіченості населення);
- створенню та зміцненню конкурентоспроможності Харківської області за рахунок розвитку трудових ресурсів (тобто «утриманню» власного працездатного населення та залученню працівників із сусідніх територій).

З метою підвищення ефективності управління розвитком соціальної сфери, в тому числі соціальної інфраструктури регіонів, використовуються різноманітні механізми та інструментарій. Дисертантом запропоновано посилити застосування програмно-цільового управління та індикативного планування.

У Харківській області існують програмні документи, такі як «Стратегія соціально-економічного розвитку Харківської області до 2020 року» [190], «Програма економічного і соціального розвитку Харківської області на 2018 рік», в яких висвітлено проблеми, цілі, завдання, механізми реалізації та інструментарій досягнення цілей розвитку регіону, як в економічній, так і в соціальній сферах.

В якості основних проблем соціально-економічного розвитку Харківської області серед інших названо інфраструктурні обмеження економічного зростання, пов'язані з недостатнім розвитком сільської соціальної інфраструктури та незадовільна демографічна ситуація [23]. Поряд з цим підкреслюються: недостатній рівень доступності і якості медичної допомоги (особливо в сільській місцевості), а також низька доступність дошкільних освітніх установ та установ професійної освіти. Це дозволяє констатувати, що в регіоні тривалий час залишаються актуальні

питання розвитку людського потенціалу населення.

Для реалізації визначених автором напрямків і цільових орієнтирів запропоновано інструментарій та індикативні показники, які потрібно ввести в існуючі програмні документи. Так, у основних напрямках діяльності Департаменту науки і освіти Харківської обласної державної адміністрації запропоновано коригування цілей (рис. 3.5).

Відповідно до заявленої мети визначені стратегічні цілі, індикативні показники та їх цільові значення з урахуванням сформованих дисертантом напрямків розвитку соціальної інфраструктури та цільових орієнтирів.

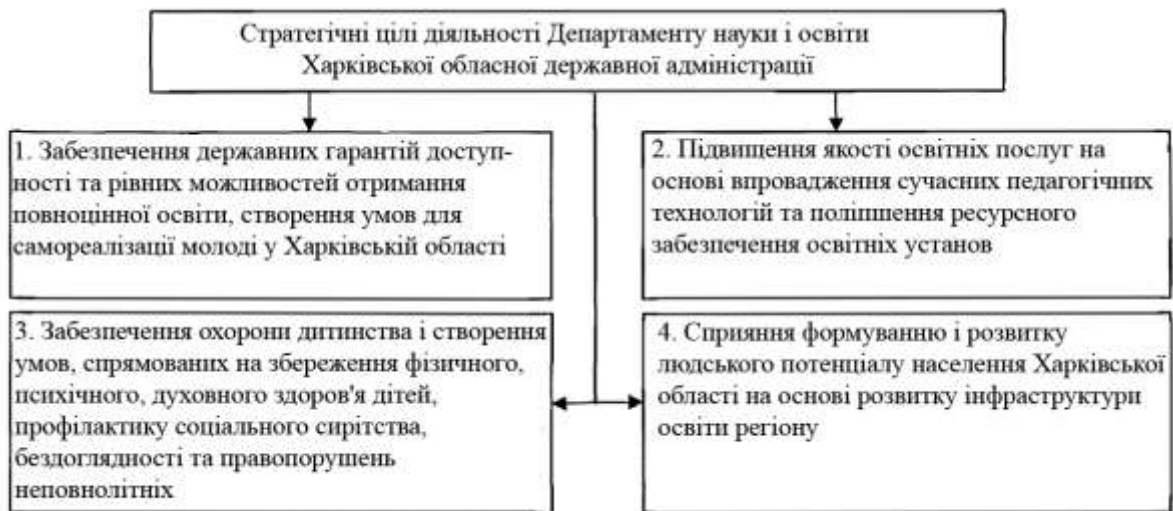

Рис. 3.5. Внесення доповнень до цільових орієнтирів діяльності Департаменту науки і освіти Харківської обласної державної адміністрації (з урахуванням пропозицій автора)

Джерело: авторська розробка

В основних напрямках діяльності Управління охорони здоров'я Харківської обласної державної адміністрації також запропоновано доповнити стратегічною метою, досягнення якої спрямоване на підвищення та розвиток людського потенціалу населення регіону (рис. 3.6).

Рис. 3.6. Внесення доповнень до цільових орієнтирів діяльності Управління охорони здоров'я Харківської обласної державної адміністрації (з урахуванням пропозицій автора)

Джерело: авторська розробка

Напрями розвитку, стратегічні орієнтири, запропоновані механізми реалізації та інструментарій доцільно використовувати для внесення уточнень і доповнень до програм і проєктів, що реалізуються застосовувати в якості основи для розробки управлінських рішень та заходів впливу, що реалізуються в рамках регіональної політики в частині розвитку сільської соціальної інфраструктури.

3.2. Програмно-цільовий метод державного регулювання розвитку соціальної інфраструктури сільських територій Харківської області

Розвиток соціальної інфраструктури сільських територій передбачає формування комплексу заходів, спрямованих на підтримку існуючої соціальної інфраструктури та розвиток нових форм соціально-економічного впливу на інфраструктуру у сільській місцевості.

Рішення завдання розвитку соціальної інфраструктури сільських

територій передбачає реалізацію ДПП, при якому місцеві органи влади спільно з провідними підприємствами та організаціями регіону здійснюють розвиток інфраструктури та соціального забезпечення на селі. Такий механізм успішно функціонує у розвинутих країнах, забезпечуючи необхідні фінансові ресурси для комплексного розвитку сільських територій.

Основним засобом підтримки та розвитку сільських територій в даний час є метод програмно-цільового планування, що реалізується через систему державних програм різного рівня. Фінансування проектів з розвитку соціальної інфраструктури в сільській місцевості в даний здійснюється виключно за рахунок державного і обласного бюджету, що виділяються по ряду ключових напрямків через реалізацію програм відповідного рівня. На жаль, головним недоліком такого підходу є вкрай низька залученість представників бізнесу у вирішення проблем соціального розвитку села. У таблиці 3.5 представлені основні переваги і недоліки діючої в даний час системи програмно-цільового планування в Харківській області.

Таблиця 3.5

Переваги та недоліки сучасної системи програмно-цільового планування в Харківській області

Найменування показника	Переваги застосування програмно-цільового планування	Недоліки застосування програмно-цільового планування
1	2	3
Визначення цілей	Цілі визначаються виходячи з державних пріоритетів розвитку сільських територій, є можливість узгодити цілі з загальними напрямками розвитку країни	Слабо враховуються особливості окремих регіонів, немає можливості розширити або уточнити цілі
Визначення завдань	Завдання формуються виходячи з напрямків бюджетного фінансування і визначаються виходячи з програми державного рівня	При визначенні завдань немає можливості розширити перелік з урахуванням особливостей регіону при збереженні державного фінансування, що обмежує динаміку розвитку регіону і не враховує сильні і слабкі сторони

1	2	3
Структура фінансування	Структура фінансування в обов'язковому порядку передбачає надання коштів місцевого бюджету за напрямками державного фінансування, що симулює місцеві органи влади розвивати ряд пріоритетних напрямів	Розширення переліку напрямів фінансування можливе лише за рахунок місцевого бюджету
Позабюджетне фінансування	Частина заходів програми може бути реалізована за рахунок позабюджетних коштів	Застосовуються адміністративні методи залучення позабюджетних коштів, не вироблений механізм надання преференцій для підприємств і організацій, що надають позабюджетне фінансування
Можливості зміни та уточнення	Передбачена можливість зміни та уточнення програми	Зміни вносяться в основному з метою скорочення напрямків фінансування, а не оптимізації за підсумками моніторингу
Моніторинг виконання	Передбачено ряд цільових індикаторів, що характеризують ефективність виконання програмних заходів	Моніторинг ведеться формально або не проводиться зовсім, індикатори часто не виконуються або обрані невірно
Контроль за виконанням програми	Ведеться контроль цільового використання коштів, контроль виконання цільових показників	Контроль реальної ефективності програми часто не проводиться, немає оцінки в довгостроковій перспективі, вносяться зміни в програму, що робить досягнення цільових індикаторів неможливим
Державно-приватне партнерство	Передбачено в рамках структури фінансування	Переваги для комерційних організацій, що здійснюють з фінансування проектів не передбачені, що обмежує залучення фінансових ресурсів

Джерело: авторська розробка

Головною метою реалізації програм щодо забезпечення розвитку сільських територій є створення комфортних умов життєдіяльності в сільській місцевості. Згідно з пірамідою потреб А. Маслоу в першу чергу необхідно задовольнити базові потреби в умовах життєдіяльності в сільській місцевості.

На даний час не повністю задоволені потреби в установах інфраструктури, пріоритетними, на наш погляд, є:

– введення (придбання) житла для громадян, які проживають у сільській місцевості;

- введення в дію загальноосвітніх закладів;
- відкриття медичних закладів;
- введення в дію установ культурно-дозвільного типу;
- введення в дію розподільних газових мереж;
- введення в дію локальних водопроводів;
- розвиток мереж зв'язку та комунікацій.

Сучасні технології дозволяють вирішити ряд завдань за рахунок застосування нових засобів і методів подолання проблем. Зокрема, аналіз показує, що застосування швидко монтованих будівель і споруд котеджного типу дозволяє забезпечити економію до 40% на будівництві житла в сільській місцевості. При цьому, головною проблемою є не зведення самої будівлі, а формування необхідної комунальної інфраструктури, зокрема електрогазопостачання, каналізації, системи зв'язку і т. д. У цьому випадку можлива ефективна реалізація ДПП, при якому зведення житла здійснюється за рахунок коштів комерційних організацій або приватних осіб, а формування комунальної інфраструктури – за рахунок державних ресурсів. Такий підхід, дозволить істотно скоротити вартість готової будівлі і залучити молодих фахівців у сільську місцевість.

Рішення проблеми нестачі освітніх установ можливе за рахунок розвитку механізмів дистанційної освіти. З удосконаленням засобів зв'язку і комунікацій вчитель здатний одночасно обслуговувати велику кількість віддалених користувачів, що дозволяє скоротити очні візити в школи і витрати на освіту в цілому. Безумовно, такий підхід вимагає розвитку систем зв'язку, але більш важливим фактором є необхідність збереження соціальної взаємодії учня, наприклад, культурно-дозвільні заходи, патріотичне виховання тощо.

Вирішення проблеми медичного забезпечення потребує суттєвих вкладень у розвиток медичної інфраструктури. Стан транспортної мережі в сільській місцевості незадовільний, терміни отримання необхідної медичної допомоги перевищують допустимі. У розвинених країнах проблема частково

знімається за рахунок розвитку медичної авіації, але високі витрати в українських умовах роблять такий підхід малоефективним. У зв'язку з цим обґрунтовано медичних закладів з можливістю доставки пацієнтів до спеціалізованої установи у разі необхідності.

Установи культурно-дозвільного типу, що збереглися з радянських часів в даний час не відповідають вимогам часу. Застосування сучасних технологій дозволяє вирішити проблему низької книго забезпеченості бібліотек, нестачі фільмів в кінотеатрах, але вимагає певного рівня розвитку систем зв'язку і комунікацій. Надання затребуваних послуг для сільського населення – головне завдання модернізації культурно-дозвільних установ. Досвід розвинених країн свідчить про можливість формування таких центрів на базі торгових і споживчих організацій. Торгові центри, поширені у великих містах, можуть бути застосовані в меншому масштабі і в сільській місцевості, при цьому фінансування культурно-дозвільних заходів може здійснюватися через залучення коштів комерційних організацій.

Удосконалення системи програмно-цільового планування передбачає необхідність застосування сучасних технологій у процесі реалізації запланованих заходів програми та створення умов для ефективного використання наявних ресурсів. Вважаємо за доцільне зосередити увагу на двох аспектах:

- виявлення ключових точок зростання соціальної інфраструктури села;
- подолання негативних тенденцій, що склалися в силу ряду об'єктивних причин в сільській місцевості.

Сільське господарство в більшості районів Харківської області як і раніше залишається основною сферою прикладання праці жителів сільських територій, внаслідок чого сільську економіку можна характеризувати як моно галузеву. Така ситуація обумовлена нерозвиненістю на селі альтернативної сфери діяльності, покликаної зосередити надлишкову робочу силу, що вивільняється з аграрного виробництва. Рівень життя сільського

населення залишається вкрай низьким, збільшується розрив між містом і селом за рівнем доходів.

Низька оплата праці, а також відсутність робочих місць при недостатньому рівні надання соціальних послуг, незабезпеченість житлом створюють для населення, особливо для молоді, непривабливість проживання в сільській місцевості. Власне подвір'я стає єдиним місцем застосування праці для працездатних жителів села.

Загальноосвітні заклади, розташовані в сільській місцевості, складають значну частину всіх загальноосвітніх закладів області. Сільська школа в даний час багато в чому визначає, чи є майбутнє в конкретному населеному пункті. Від наявності школи та стану освіти в селі залежить стійкість розвитку сільських поселень і в цілому сфери АПК. Однак, в останні роки більшість сільських шкіл стають малокомплектними.

У результаті недостатніх інвестицій зменшилися обсяги будівництва об'єктів соціальної сфери та інженерної інфраструктури в сільській місцевості, збільшився наднормативний знос основних фондів, що супроводжується інтенсивним скороченням наявних об'єктів соціальної сфери та систем життєзабезпечення (рис. 3.7).

Реалізація державних заходів щодо забезпечення соціального розвитку села призвела до пожвавлення житлового будівництва та облаштування сільських поселень, поліпшення якості освітніх та медичних послуг.

Вихід села з кризи і перехід у фазу сталого розвитку стримують такі фактори:

- відомча роз'єднаність в управлінні сільськими територіями, яка домінує в управлінні соціально-економічним розвитком села на державному та місцевому рівнях, вузькогалузевий аграрний підхід до розвитку економіки села, а також відсутність цілісної стратегії та ефективних механізмів здійснення програм сталого сільського розвитку;

- обмеження доступу мешканців села до ресурсів життєзабезпечення та неефективність їх використання;

- слабкий розвиток інститутів громадянського суспільства в сільській місцевості і, перш за все, місцевого самоврядування;
- недостатнє наукове, статистичне та кадрове забезпечення сталого розвитку сільських територій.

Рис. 3.7. Модель підвищення ефективності програмно-цільового планування розвитку сільської соціальної інфраструктури

Джерело: авторська розробка

Рішення більшості виявлених проблем можливе на обласному рівні при розширенні фінансових можливостей обласного та місцевих бюджетів. Вирішення зазначених проблем потребує залучення значних фінансових ресурсів, концентрації коштів на найбільш пріоритетних напрямках, адресність виділення, ув'язка з кінцевими результатами, посилення контролю за цільовим використанням. Цим вимогам найбільшою мірою відповідає програмно-цільовий метод вирішення проблеми.

До зовнішніх ризиків, які можуть вплинути на реалізацію програмних заходів, відносяться:

- недостатній рівень фінансування;
- зниження рівня інноваційної та інвестиційної активності в аграрному секторі економіки;

- недостатня активність органів місцевого самоврядування; інші обставини, що негативно впливають на фінансову складову реалізації підпрограми і сільське господарство як основну систему утворюючу галузь економіки в сільській місцевості.

З усією очевидністю можна стверджувати, що фінансових коштів, виділених на реалізацію програми соціального розвитку села на період до 2020 р. недостатньо для досягнення значущих показників соціально-економічного розвитку соціальної сфери сільських територій.

В цілях розвитку сільських територій Харківської області нами запропоновано ряд заходів, що дозволяють підвищити ефективність витрачання фінансових ресурсів і залучити до реалізації програми комерційні організації. Основні серед них такі:

- створення агромістечок у сільській місцевості;
- реалізація принципів державно-приватно партнерства в сфері будівництва житла в сільській місцевості;
- підтримка місцевих ініціатив громадян, які проживають в сільській місцевості;
- розвиток медичних закладів;
- інтеграція дозвільних закладів з установами торгівлі та обслуговування;
- розвиток альтернативних засобів зайнятості: сільського туризму, стимулювання розвитку малих форм господарювання;
- розробка на рівні муніципальних утворень програм сталого розвитку населених пунктів.

Виходячи із вказаних передумов нами розроблено три сценарії розвитку соціальної сфери села до 2025 р. з урахуванням зроблених пропозицій і рекомендацій: інноваційний, інерційний і негативний.

Аналіз прогнозних значень показників свідчить про позитивні тенденції зміни щодо кожного заходу. За показником «Поліпшення житлових умов громадян» дані представлені на рис. 3.8.

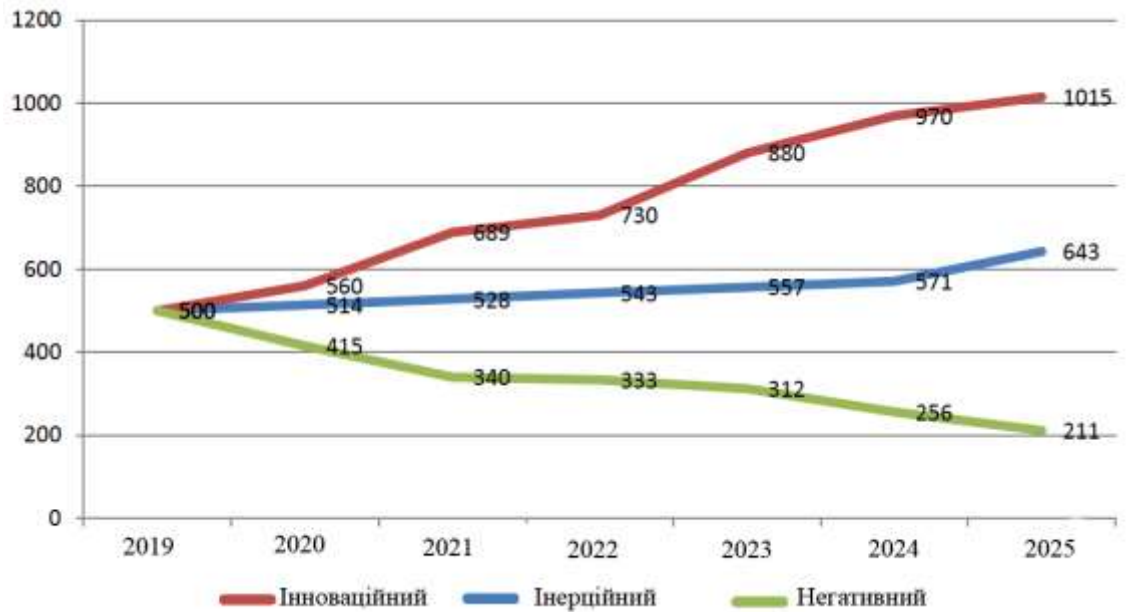

Рис 3.8. Результати зміни показника «Поліпшення житлових умов громадян» за період 2019-2025 рр. згідно із запропонованими прогнозними сценаріями

Джерело: авторська розробка

Прогноз створення учнівських місць з урахуванням реалізації програми дистанційної освіти у сільській місцевості та розвитку комунікаційних мереж в Харківській області представлений на рис. 3.9.

Скорочення числа обслуговуваного населення в сільській місцевості вимагає звернути увагу на модернізацію існуючих пунктів, а також оптимізувати чисельність даних установ виходячи з умов економічної доцільності і соціального забезпечення громадян. Крім того, необхідно враховувати, що при створенні таких пунктів потрібен кваліфікований фахівець, однак, випускники медичних вузів неохоче влаштовуються на роботу в сільській місцевості через низьку заробітну плату і відсутність необхідного рівня життя, наближеного до міських умов.

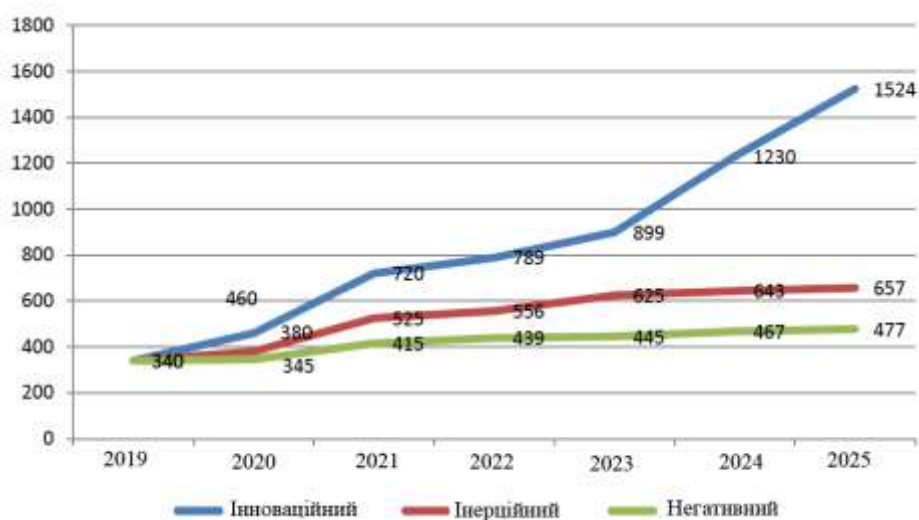

Рис 3.9. Результати зміни показника «Розвиток загальноосвітніх закладів» за період 2019-2025 рр. згідно з запропонованим прогнозними сценаріями

Джерело: авторська розробка

У зв'язку з цим дану проблему необхідно вирішувати в комплексі з кадровим забезпеченням. Результати зміни показника «Розвиток медичних закладів» за період 2019-2025 рр. згідно з запропонованим прогнозними сценаріями наведено на рисунку 3.10.

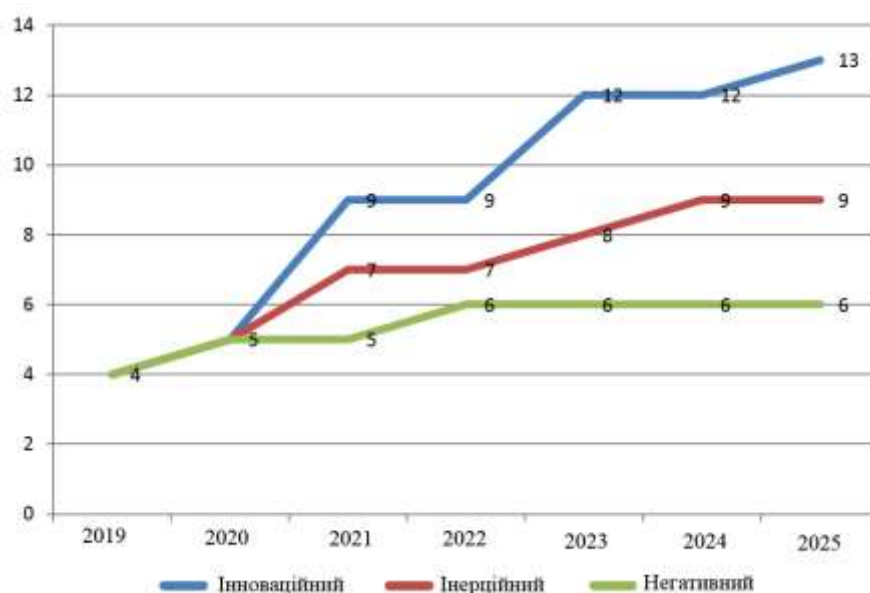

Рис 3.10. Результати зміни показника «Розвиток медичних закладів» за період 2014-2020 рр. згідно з запропонованим прогнозними сценаріями

Джерело: авторська розробка

Проте у зв'язку зі скороченням чисельності сільського населення, а також недоліком фінансового забезпечення чисельність даних установ поступово скорочується. Вирішенням проблеми є формування культурно-розважальних центрів спільно з комерційними (торговими та побутовими) установами регіону. Великі торгові мережі мають необхідні фінансові ресурси для створення на базі торгових точок культурно-розважальних центрів. Такий досвід є в США, Німеччині, Італії та ряді інших зарубіжних країн. Результати зміни показника «розвиток культурно-дозвільної діяльності на селі» за період 2019-2025 рр. згідно із запропонованими прогнозними сценаріями представлено на рис. 3.11.

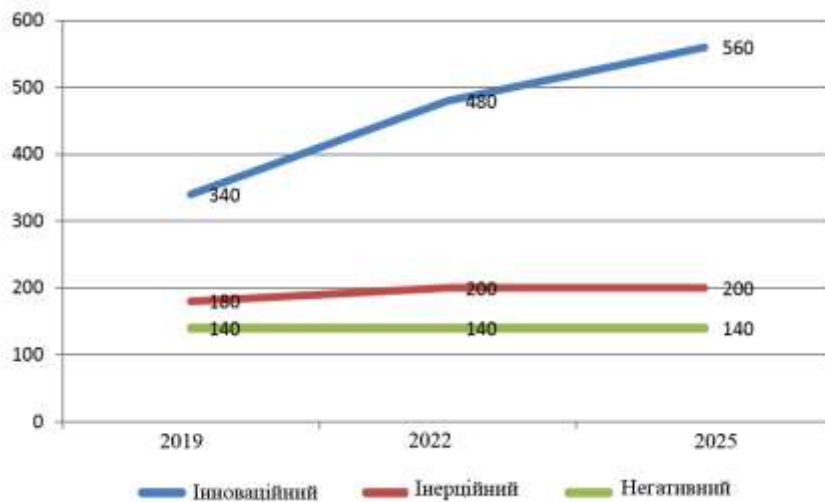

Рис 3.11. Результати зміни показника «Розвиток культурно-дозвільної діяльності на селі» за період 2019-2025 рр. згідно з запропонованими прогнозними сценаріями

Джерело: авторська розробка

Досягнення граничних значень і повного задоволення потреб сільського населення, безумовно, не вдасться домогтися, однак запропонований інноваційний сценарій дозволяє не тільки досягти більш високих відсотків задоволення потреб сільського населення (по першому показнику – 10,7%, за другим – 43,2%, по третьому – 6,5%, на четвертому – 16,5%), але також забезпечити економію фінансових ресурсів за рахунок

застосування інноваційних більш ефективних технологій, формування системи ДПП, скорочення експлуатаційних витрат і оптимізацію чисельності соціально-орієнтованих організацій.

Розвиток сільських територій пов'язаний зі створенням на селі умов життя, максимально наближених до міських умов. У зв'язку з цим першорядне значення має розвиток соціальної інфраструктури.

Формування сільської соціальної інфраструктури має включати в себе:

- створення центрів торгово-побутового обслуговування, таких, як сільськогосподарські (кооперативні) ринки, магазини крокової доступності, сервісні центри, універсальні торгові підприємства та ін.;
- розвиток багаторівневої системи охорони здоров'я, при якій базовий рівень забезпечується безпосередньо в сільських населених пунктах, а спеціалізоване медичне обслуговування здійснюється в районних населених пунктах;
- удосконалення житлового фонду, в тому числі квартирне і котеджне будівництво;
- розвиток об'єктів інфраструктури культури і відпочинку, створення готельних і туристичних центрів, рекреаційних зон;
- вдосконалення системи патріотичного виховання на селі, створення пам'ятників, заповідників, заказників в окремих районах області.

Основними завданнями організаційно-економічного стимулювання розвитку медичного обслуговування сільського населення є зниження захворюваності, смертності та зміцнення демографічного потенціалу.

Розвиток торгівлі та побутового обслуговування на селі повинен базуватися на залучення сільського населення до підприємницької діяльності, що дозволить сформувати умови, за яких сільське підприємництво стане економічно вигідним в першу чергу для самих сільських жителів.

Передбачається розвиток сфери послуг на селі, в тому числі юридичної та нотаріальної допомоги на базі центрів інформаційно-консультаційної

служби області, забезпечення сільського населення інформаційними ресурсами, проведення культурно-масових заходів, удосконалення роботи закладів культури за рахунок оснащення їх сучасним обладнанням.

Житловий фонд сільських територій в даний час значно застарів і не відповідає сучасним вимогам. Житловий комплекс має розвиватися з урахуванням задоволення потреб всіх груп сільського населення в облаштованому житлі.

Для залучення відпочиваючих (з числа як міських, так і сільських жителів) необхідно створення на сільських територіях об'єктів туристичної та сервісної інфраструктури з метою забезпечення сприятливих умов для активного і пасивного відпочинку. Розвиток туристичного бізнесу сприятиме припливу грошових коштів і створенню робочих місць. З цією метою необхідні розвиток транспортної, побутової, торгової інфраструктури, а також благоустрій існуючих природних зон відпочинку.

Важливим є створення системи культурного та патріотичного виховання дітей на селі. Основу повинні складати муніципальні дитячі садки з пільговою оплатою утримання дітей. За бажанням трудових колективів частина дитячих садків може залишитися у веденні сільськогосподарських та інших підприємств і організацій, які за свій рахунок забезпечуватимуть пільгове або повністю безкоштовне утримання дітей.

Необхідна модернізація сільських шкіл у напрямку покращення доступу до інформаційних освітніх ресурсів, зміцнення інфраструктури шкіл, у тому числі оснащення спортивними спорудами, їдальнями, місцями відпочинку, профільними класами.

Для підтримки здорового способу життя та формування культури відпочинку сільських жителів необхідно подальший розвиток спортивної інфраструктури на селі, включаючи як великі спортивні споруди фізкультурно-оздоровчі комплекси (в районних центрах і великих населених пунктах), так і спортивні майданчики (у сільських населених пунктах з відносно невеликою чисельністю населення). При цьому необхідно

забезпечити підтримку даних споруд в належному стані, призначивши наглядати організації з числа муніципальних установ або комерційних підприємств.

Першочерговим питанням при створенні агромістечок є визначення механізму фінансування. При створенні подібних інфраструктурних утворень в Республіці Білорусь все фінансування здійснювалося за рахунок держави. Причому досвід такої роботи показує низьку ефективність у зв'язку з відсутністю подальшої підтримки створених агромістечок, а також фактів порушення норм у зв'язку з потребою у прискоренні здачі проектів або застосуванні ненормативних матеріалів. Також були разі відсутності комунального забезпечення нових агромістечок і навіть електропостачання.

У зв'язку з цим пропонується механізм ДПП при створенні агромістечок, який базується на вкладення коштів у такі об'єкти інфраструктури як комунікації, транспортна інфраструктура, освітні установи, установи охорони здоров'я, культури і відпочинку, частково у формування житлового фонду.

При цьому комерційні організації забезпечують розвиток торговельної інфраструктури, побутового обслуговування, сервісного обслуговування, розвиток платної охорони здоров'я і т. д. Подібний підхід дозволить надалі здійснювати підтримку функціонування установ агромістечка за рахунок власників або орендарів і забезпечити тим самим розвиток необхідної інфраструктури (рис. 3.12).

Безумовно, виникає питання про те, як зацікавити комерційні організації в подібній діяльності. На практиці багато комерційних організацій в даний час зацікавлені у забезпеченні своїх працівників якісними умовами проживання, оскільки знижується плинність кадрів, підвищується кваліфікація і продуктивність праці. Перевагою також є залучення молоді на село за рахунок створення якісних умов проживання та гідної заробітної плати. Безсумнівно, позитивний вплив тут робить практика виплат випускникам аграрних вузів грошових коштів на благоустрій в сільській

місцевості.

Рис. 3.12. Напрями фінансування агромістечок

Джерело: авторська розробка

Створення агромістечок на території України має здійснюватися в кілька етапів. Вважаємо за доцільне виділити 4 основних етапи створення агромістечка:

I етап включає наступні заходи:

- Розробка Концепції створення та Концепції забудови агромістечка.
- Пошук оптимальних дислокацій агромістечка.
- Проектування зовнішніх інженерних об'єктів.
- Проектування внутрішніх інженерних об'єктів.
- Розробка містобудівної документації.
- Підготовка ділянок до будівництва.
- Проектування некомерційних і супутніх об'єктів.
- Укладення угод з партнерами.
- Залучення малого бізнесу.

II етап включає наступні заходи:

- Будівництво зовнішніх інженерних об'єктів.

- Будівництво внутрішніх інженерних об'єктів.
- Будівництво некомерційних об'єктів.
- Проектування і будівництво комерційних об'єктів першої черги (транспортні служби, склади, магазини).

III етап включає наступні заходи:

- Будівництво житлових об'єктів.
- Проектування і будівництво комерційних об'єктів другої черги (вторинна транспортна інфраструктура, торгово-збутові комплекси, сільськогосподарські ринки).

IV етап включає наступні заходи:

- Будівництво допоміжних об'єктів інфраструктури.
- Залучення сільських і міських фахівців (надання житла, постійних місць роботи, місць підвищення кваліфікації і т. д.)

Найважливішим елементом процесу створення агромістечок є бізнес-проектування. Бізнес – план створення і розвитку агромістечка будується за схемою, що включає наступні розділи:

- введення-резюме;
- мета діяльності – перелік торговельних, побутових, сервісних та супутніх організацій, об'єктів соціальної інфраструктури та основні напрямки їх діяльності;
- маркетингове дослідження (пошук необхідної інформації та її аналіз) – вибір оптимальних місць розміщення агромістечок, логістичних і транспортних потоків, оцінка ефективності торгово-побутової сфери та ін.;
- конкурентоспроможність за основними параметрами – взаємодія з промисловими, переробними підприємствами, організаціями сфери послуг та ін.;
- плани забезпечення агромістечка (виробничі потужності, сировинні ресурси, кадри);
- організаційні принципи (виробничі служби, їх координація, взаємодія і підконтрольність);

- правовий статус;
- комерційний ризик і заходи, що його обмежують (профілактика, страхування);
- фінансовий план (що включає дані про реалізацію продукції, про доходи і витрати, грошову виручку та інші надходження, баланс активів і пасивів, аналітичний розрахунок беззбитковості);
- стратегія фінансування (очікуване повернення вкладень);
- товарно-матеріальне забезпечення отриманих кредитів, отримання прибутку не нижче середньогалузевої норми.

Слід враховувати особливості створення агромістечок в плані забезпечення тривалого функціонування і взаємодії державних і приватних організацій, а також проведення заходів щодо спільного фінансування різних проектів.

Одним з основних критеріїв вибору оптимальних місць дислокації та розміру агромістечок є мінімум витрат споживання і максимум ефективності при організації агромістечка. Ефективність виражається рядом критеріїв, серед яких основним є прибуток організацій або індивідуальних підприємців, здійснюють діяльність у межах розташування агромістечка. Причинами вибору даного критерію є необхідність забезпечити кадрами сільськогосподарські підприємства певного району, забезпечити наявність сучасної інфраструктури і торгового обслуговування. Проте, держава не в змозі самотійно забезпечити ефективне функціонування агромістечок – необхідно ДПП та участь комерційних організацій. У кінцевому рахунку, комерційний успіх агромістечка визначається залученням максимального числа сільських жителів і забезпечення високого рівня кваліфікації працівників обслуговуваних підприємств. Для агромістечок час у дорозі, що витрачається працівником для того, щоб дістатися до місця роботи як чинник оптимального розміщення нівелюється високою якістю інфраструктури та наявністю сервісного та побутового обслуговування.

При плануванні розміщення важливе значення мають принципи

рівномірності і групового розташування. Принцип рівномірності полягає в розміщенні агромістечок відповідно до щільності населення. Принцип групового розміщення полягає в територіальному наближенні кількох агромістечок, що формують великий центр кадрового забезпечення.

Вибір оптимального варіанту розміщення, виходячи з економії на поточних витратах і збільшення річного прибутку, необхідно доповнити з урахуванням характеру зміни інвестицій в залежності від розміру та місця розташування агромістечка.

До переліку критеріїв, необхідних для планування розміщення агромістечок слід включити:

- число жителів регіону, де планується об'єкт;
- щільність населення;
- місткість ринку;
- коефіцієнт самозабезпечення регіону;
- виробничий потенціал і коефіцієнт його використання;
- комплексність розвитку сільськогосподарського виробництва в ув'язці з потужностями харчових і переробних підприємств;
- конкурентоспроможність об'єкта порівняно з діючими аналоговими об'єктами;
- розвиненість дорожньої інфраструктури (розв'язка, щільність руху, пропускна здатність доріг, наявність магістральних доріг, наявність міського транспорту, наявність кінцевих маршрутів міського транспорту та ін.);
- наявність приміщення і економія інвестицій в будівництво об'єкта;
- можливість освоєння нових територій;
- бюджетна ефективність;
- екологічність та ін.

Перераховані показники можуть бути ранжовані в порядку важливості відповідно до особливостей регіону і безпосередньо споживчого кооперативу.

Таким чином, забезпечення сталого соціально-економічного розвитку

сільських територій базується на створенні умов у сільській місцевості максимально наближених до міських, розвитку транспортної, торгово-побутової, житлової, спортивної інфраструктури, системи охорони здоров'я, створенні умов для залучення представників бізнесу до роботи на селі. Реалізація запропонованих заходів у межах реалізації комплексного механізму державного регулювання розвитку сільської соціальної інфраструктури дозволить істотно підвищити престижність сільської місцевості для молодих фахівців, зменшить міграцію сільського населення в місто, створить необхідні умови для забезпечення трудовими ресурсами сільськогосподарських підприємств регіону.

3.3. Обґрунтування стратегії розвитку сільської соціальної інфраструктури Харківської області

За рівнем соціально-економічного розвитку, якості і умов життя населення (освіта, здоров'я) сільська місцевість різко відрізняється від міської. Натуральні доходи за рахунок особистого підсобного господарства забезпечують необхідний мінімум харчування для жителів, але проблеми масової сільської бідності, безробіття і алкоголізму актуальні в сучасній Україні. Тому необхідне своєчасне вирішення соціальних питань сільських територій, скорочення розривів у рівні життя сільського та міського населення.

Для цього потрібно розробити стратегію розвитку сільської соціальної інфраструктури. При створенні стратегії застосовувався програмно-цільовий метод, який передбачає визначення цілей, принципів, завдань і елементів механізму реалізації стратегії, основних напрямків їх комплексного рішення в довгостроковій і середньостроковій перспективі.

Мета стратегії – розвиток і створення оптимальної сільської соціальної інфраструктури для підвищення якості життя сільського населення і

забезпечення доступності послуг установ соціальної інфраструктури для жителів області відповідно до соціальних норм і стандартів.

Розробка стратегії побудована на таких основних принципах планування:

1. Принцип безперервності передбачає тривалий процес вивчення соціально-економічного стану сільської соціальної інфраструктури як основного фактора розвитку сільських територій.

2. Принцип достовірності означає, що стратегія формувалася на основі зібраної достовірної інформації і заснована на об'єктивних (офіційні статистичні дані) і суб'єктивних критеріях (анкетування).

3. Принцип єдності включає ознаки системного характеру формування стратегії шляхом взаємодії всіх рівнів управління, елементів, зовнішніх (внутрішніх) факторів, які безпосередньо впливають на соціальну інфраструктуру села.

4. Принцип гнучкості означає своєчасне коригування планів і програм при зміні певних економічних умов і факторів (скорочення фінансування, оптимізація ресурсів тощо).

5. Принцип еластичності застосовується шляхом введення планових (прогнозних) резервів за основними економічними індикаторами, використання альтернативних сценаріїв розвитку сільських територій.

6. Принцип законності передбачає здійснення контролю і стратегічного планування у суворій відповідності до законодавства України, постійне спостереження за ходом виконання прийнятих законів, цільових програм, нормативних актів і управлінських рішень для досягнення поставлених цілей.

7. Принцип відповідальності означає відповідальність суб'єктів і посадових осіб за дотримання законів та виконання цільових державних (обласних) програм у сфері формування соціальної інфраструктури та достовірності наданої ними інформації.

8. Принцип науковості передбачає, що планування стратегії і механізму її реалізації здійснюється шляхом застосування науково обґрунтованих

методів і прийомів.

9. Принцип ефективності означає можливість практичного використання розробленої стратегії в діяльності органів влади сільських поселень. Стратегія має соціальну спрямованість і необхідна для підвищення якості життя сільських жителів регіону.

Основні елементи механізму реалізації стратегії включають: організаційно-управлінські, фінансово-економічні, мотиваційні, правові, соціальні засоби. Зміст стратегії розвитку сільської інфраструктури (мета, завдання та основні елементи механізму реалізації) представлено в таблиці 3.6.

Для створення високого рівня життя в сільській місцевості необхідно забезпечити населення регіону гідними умовами життя відповідно до певних стандартів і норм, що можливо при формуванні стратегії сталого розвитку сільської соціальної інфраструктури.

Система складання стратегічного плану (прогнозу) включає великий комплекс взаємозалежних процесів і етапів.

Своєчасний аналіз внутрішніх і зовнішніх факторів, які позитивно (негативно) впливають на розвиток сільської території та її соціальної інфраструктури, є базою для вироблення прогнозних значень (індикаторів) формування стратегії.

Дослідження потенціалу розвитку сільської соціальної інфраструктури як складової частини ефективного функціонування аграрного сектора економіки регіону представлено в другому розділі дослідження. При аналізі статистичних даних і матеріалів щорічного анкетного опитування були виявлені серйозні проблеми (відсутність гідної і високооплачуваної роботи, низький рівень доходу сільських жителів), що негативно впливають на демографічні фактори і міграційні настрої сільських жителів. Аналіз стану сільської соціальної інфраструктури виявило недостатню якість надання соціальних послуг у сільській місцевості, що обумовлено низьким благоустроєм житлового фонду (у порівнянні з містом), недостатньою

наявністю об'єктів культури, мистецтва, освіти і медицини (відсутність соціальних нормативів) та інші проблеми.

Таблиця 3.6

Основні елементи Стратегії розвитку сільської соціальної інфраструктури Харківської області

Мета стратегії	Розвиток і створення оптимальної соціальної інфраструктури для підвищення якості життя сільського населення і забезпечення доступності послуг установ соціальної інфраструктури для жителів області відповідно до соціальних норм і стандартів
Засоби реалізації	<ul style="list-style-type: none"> - організаційно-управлінські; - фінансово-економічні; - мотиваційні; - правові; - соціальні.
Основні завдання	<ul style="list-style-type: none"> - розробка та застосування соціальних стандартів забезпеченості сільських жителів об'єктами соціальної інфраструктури та дотримання норм обслуговування; - розробка та апробація методики оцінки соціальної забезпеченості сільських територій регіону; - удосконалення нормативно - правової бази щодо формування сільської соціальної інфраструктури; - вироблення обґрунтованих пропозицій щодо створення оптимальної соціальної інфраструктури села (за основними блоками механізму реалізації).

Джерело: авторська розробка

Для усунення вищеназаних проблем в якості основного етапу реалізації стратегії було складено обґрунтований сценарний прогноз розвитку соціальної інфраструктури в регіоні відповідно до норм і стандартів (див. підрозд. 3.2).

Дослідження перспектив розвитку сільських територій виявило, що в Україні практично не застосовуються і не розроблено комплексні методики оцінки якості життя сільського населення на регіональному рівні, існують тільки окремі індикатори, що характеризують ефективність діяльності регіональних органів влади.

Вивчення теоретичних аспектів і методик аналізу якості життя, дозволило виявити два основних напрямки оцінки якості життя населення:

суб'єктивна оцінка і об'єктивний аналіз, заснований на офіційних статистичних даних.

Так, наприклад, Всесвітня організація охорони здоров'я пропонує оцінювати якість життя за параметрами: фізичним, психологічним, за ступенем незалежності, суспільної значущості, з оцінкою навколишньої природи, екології, духовному стані і особистих переконаннях [38, с. 254].

Аналіз цих підходів дозволив нам запропонувати методика оцінки соціальної забезпеченості сільських територій регіону, яка необхідна для виявлення причин низького рівня життя та розробки практичних рекомендацій щодо підвищення розвитку сільських територій.

Комплексна методика передбачає складання інтегрального критерію соціальної забезпеченості сільських територій на основі аналізу шести основних груп (блоків) показників, що включають фактори, які впливають на стан досліджуваного явища. Основні блоки для оцінки соціальної забезпеченості сільських територій регіону представимо в таблиці 3.7.

Методика оцінки соціальної забезпеченості сільських територій Харківської області дозволить порівняти сукупність умов і показників, що характеризують певний рівень життя, з іншими регіонами України.

У таблиці 3.7 представлені основні показники, згруповані у функціональні блоки, за допомогою яких можливо розрахувати інтегральний критерій соціальної забезпеченості сільських територій регіону.

Для більш ефективного аналізу багато соціальних показників, які негативно впливають на якість життя населення, були замінені нами на протилежні індикатори: рівень загальної безробіття економічно активного населення – рівень відсутності безробіття; частка населення з доходами нижче величини прожиткового мінімуму – частка населення з доходами вище прожиткового мінімуму; рівень злочинності – рівень відсутності злочинності та ін. Отже, кількість індивідуальних індексів по кожному блоку відповідає числу використовуваних локальних показників (індикаторів) оцінки соціальної забезпеченості кожної області. Отримані індивідуальні

індекси об'єднуються в загальні індекси по кожному з шести сформованих блоків шляхом обчислення середньоарифметичного значення цих індексів.

Таблиця 3.7

Основні групи та показники оцінки соціальної забезпеченості сільських територій регіону

Блок комплексна оцінка	Основні показники блоку
Блок 1. Рівень соціально-економічного розвитку регіону	Обсяг виробництва сільськогосподарської продукції на душу населення; оборот роздрібної торгівлі в розрахунку на душу населення; пасажирооборот автомобільного транспорту на душу населення; частка населення, зайнятого в економіці, до загальної чисельності населення; рівень відсутності безробіття економічно активного населення; рівень відсутності злочинності; основні фонди в економіці на душу населення
Блок Матеріальне благополуччя і рівень доходів	2. Грошові доходи на душу населення; співвідношення грошових доходів та прожиткового мінімуму; частка населення з доходами вище прожиткового мінімуму; частка нарахованих пенсій по відношенню до прожиткового мінімуму пенсіонера; середньомісячна номінальна нарахована заробітна плата працівників організацій; обсяг платних послуг на душу населення; кількість автомобілів на 1000 населення; забезпеченість населення житлом; введення в дію загальної площі житлових будинків
Блок Демографічна ситуація регіоні	3. Індекс чисельності населення; очікувана тривалість життя при народженні; коефіцієнт народжуваності; індекс коефіцієнта смертності; коефіцієнт перевищення народжуваності над смертністю; індекс шлюбності; індекс природного приросту населення
Блок 4. Стан навколишнього природного середовища	Індекс викидів забруднюючих речовин в атмосферу від стаціонарних джерел на одиницю території з урахуванням щільності населення; паркан води з природних водних об'єктів для використання; індекс скидання забруднюючих речовин у поверхневі водні об'єкти; обсяг інвестицій в охорону земельних ресурсів; обсяг інвестицій в охорону та раціональне використання водних ресурсів
Блок 5. Рівень розвитку охорони здоров'я, освіти та культури	Забезпеченість населення лікарями; чисельність середнього медичного персоналу і лікарняних ліжок на 10 тис. осіб; наявність дошкільних установ на 100 дітей; охоплення дітей дошкільними освітніми організаціями; наявність загальноосвітніх установ на 1000 жителів; кількість студентів у закладах вищої професійної освіти, середньої професійної освіти та початкової професійної освіти на 10 тис. чол.; забезпеченість населення бібліотечним фондом і культурно-дозвільними установами на 1000 осіб
Блок 6. Забезпеченість соціальною інфраструктурою сільських жителів	Чисельність сільського населення; забезпеченість сільських жителів житловими приміщеннями; зведений індекс благоустрою сільського житлового фонду; забезпеченість сільського населення дошкільними установами; забезпеченість квартирними телефонами; забезпеченість публічними бібліотеками на 1000 сільських жителів; забезпеченість бібліотечним фондом; забезпеченість установами культурно-дозвільного типу сільських жителів

Джерело: авторська розробка

У Харківській області спостерігаються низькі індикатори розвитку сільської інфраструктури села, в нашому регіоні катастрофічно не вистачає сільських бібліотек, дитячих садків, шкіл, закладів дозвілля та культури.

Ситуація з сільською інфраструктурою плачевна і негативна для регіону з багатим ресурсним потенціалом і значними фінансовими ресурсами на душу населення, які слід спрямовувати на сталий розвиток села.

Для усунення виявлених протиріч необхідна стратегія формування оптимальної соціальної інфраструктури регіону. На наступному етапі дослідження відповідно до змісту стратегії після складання прогнозу розвитку соціальної інфраструктури запропонуємо практичний механізм її реалізації.

Реалізація стратегії включає основні елементи (блоки), розглянемо їх більш докладно.

Соціальний блок реалізації, розробленої нами стратегії спрямований на зростання рівня життя сільського населення як основного чинника соціальної забезпеченості сільських територій і формування стійкого аграрного сектора економіки регіону.

Соціальний блок стратегії включає заходи, спрямовані на вирішення демографічних проблем, поліпшення матеріального становища сільських жителів, соціального захисту населення, підвищення трудової зайнятості населення з метою профілактики безробіття.

Так, для вирішення демографічних проблем потрібно стимулювати природний приріст населення шляхом збільшення розміру дитячих допомог та соціальних виплат, матеріальної підтримки багатодітних сімей (введення додаткових пільг, субсидій, поліпшення житлових умов, видача субсидованих кредитів). Необхідно підвищення якості медичного обслуговування на селі (вакцинація, діагностика і своєчасне лікування захворювань) і проведення роз'яснювально-інформаційної пропаганди здорового способу життя (організація шкіл здоров'я, правильного харчування, відмови від шкідливих звичок і вживання алкоголю). Такі заходи

успішно проводяться в містах Харківської області, ефективність їх науково доведена, але в сільській місцевості недостатньо медичних закладів, медичних фахівців, відсутнє фінансування.

Представляється також важливим створення нових робочих місць з високим рівнем зарплати, організація курсів підвищення кваліфікації і професійного перенавчання для запобігання безробіття. Також необхідно підвищення розмірів допомоги по безробіттю і терміну їх виплати при відсутності реальної можливості працевлаштування у сільському поселенні.

Мотиваційний блок покликаний забезпечити взаємодію механізму реалізації стратегії розвитку сільської соціальної інфраструктури із зовнішньої економічним і соціальним середовищем (з відповідними економічними та господарськими механізмами), органами контролю ефективності. Мотиваційний блок припускає дослідження, послідовне уточнення і деталізацію (до рівня локальних цілей або підцілей) усіх мотивів діяльності та економічних очікувань від поліпшення соціальної інфраструктури в сільських територіях. В цілому мотиваційний засіб реалізації стратегії включає цілі стратегічного планування, інформаційне забезпечення (програми, зміни в нормативно-правових актах); методи впливу на зовнішні і внутрішні фактори (інструментарій, способи і технології досягнення поставлених цілей, нормативи забезпеченості сільського населення соціальною інфраструктурою); матеріальні, трудові і фінансові ресурси, при використанні яких реалізується розроблена стратегія.

До основних методів мотиваційного впливу на формування оптимальної сільської інфраструктури можна віднести: стратегічне планування на перспективу практичних заходів щодо сталого розвитку села, розширення пільгового оподаткування сільськогосподарських товаровиробників і малого підприємництва; інвестиційно субсидованого кредитування малого бізнесу, розширення сільських житлових програм, перехід до системи цільового фінансування села з державного бюджету. Можна здійснювати видачу субвенцій на розвиток соціальної інфраструктури

(повне цільове фінансування місцевих бюджетів, установ і громадян без залучення власних коштів) замість субсидій (пайове безповоротне фінансування громадян і підприємств).

В основі мотиваційного блоку необхідно використовувати науково обґрунтовані критерії (індикатори, соціальні норми), оперативно перевіряти їх дотримання на різних рівнях управління, з призначенням відповідальних осіб за виконання конкретного спрямування державних цільових програм. В цілях своєчасного досягнення нормативів забезпеченості сільського населення соціальною інфраструктурою потрібно заохочувати посадових осіб органів державної влади та місцевого самоврядування за їх виконання (преміювання, добавка до окладу) або карати за невиконання (штрафи, догани тощо).

Для розвитку мотиваційних факторів і підтримки самозайнятості населення необхідно спрощення порядку збору документів при організації власного бізнесу, застосування ефективної державної підтримки малого підприємництва, надання безкоштовних юридичних та інформаційних консультацій мешканцям з питань оподаткування, кредитування, страхування. Проведення безкоштовних консультацій можна доручити студентам останніх курсів вищих навчальних закладів і враховувати їх як стажування або виробничу практику у районах області.

Важливо на всіх рівнях управління (особливо у районах) підтримувати місцеві громадські ініціативи у сфері поліпшення житлових умов, соціальної інфраструктури (створення безкоштовного книгообміну в сільських поселеннях при відсутності бібліотек), виділяти грошові гранти на ці цілі. Потрібно підтримувати розвиток малого підприємництва у сільській місцевості, видавати субсидовані кредити при організації власного бізнесу в будь-якій сфері (агротуризм, мережа аптечних кіосків, об'єктів торгівлі, заготівля дикорослих ягід, грибів, трав), який дасть робочі місця сільським жителям.

Заходи, спрямовані на розвиток соціальної інфраструктури, потребують

значного бюджетного фінансування та внесення змін до нормативно-законодавчих документів, більш детально подамо цю інформацію у правовому блоці стратегії.

Правовий блок стратегії необхідний для усунення існуючих прогалин у нормативному законодавстві щодо аграрної сфери економіки. Потрібні закони в області підтримки сільського господарства країни розроблення, державних цільових програм, фінансування їх в належному обсязі. Наявність істотних прогалин і протиріч у законодавстві дозволяє органам влади і громадянам трактувати нормативні акти «по-своєму», працювати за принципом «що не заборонено, то дозволено».

В області формування сільської соціальної інфраструктури необхідно терміново затвердити соціальні стандарти (нормативи) забезпеченості сільського населення муніципальними об'єктами освіти, охорони здоров'я, медицини, культури і спорту.

Запропоновані нами нормативи представлені по основним соціальним установам і підприємствам обслуговування сільських жителів: дошкільних, шкільних освітніх і позашкільним установам; стаціонарах, амбулаторно-поліклінічної мережі, станцій швидкої допомоги, ФАП, аптекам; культурно-розважальним закладам і бібліотекам; підприємствам громадського харчування і магазинів; дільничним пунктами поліції, відділень зв'язку та юридичних консультацій. Нами рекомендується до впровадження певна забезпеченість цими установам сільських жителів (кількість місць, відвідувань, квадратних метрів) з урахуванням демографії досліджуваного регіону, радіусу обслуговування та транспортної доступності. При розробці нормативів використовувалися основні вимоги нормативно-правового законодавства України, встановлені стандарти, основні тенденції розвитку та формування сільської соціальної інфраструктури Харківської області, виявлені на основі досліджень та особистих спостережень.

Потрібно ввести і застосовувати додаткові індикатори забезпеченості населення соціальною інфраструктурою, надавати оперативну статистичну

інформацію у цій сфері для прийняття своєчасних заходів на місцевому та регіональному рівні. Також на законодавчому рівні важливо в найкоротші терміни розробити заходи відповідальності посадових осіб за надання недостовірної економічної та соціальної інформації в органи офіційного статистичного обліку (штрафи, дисциплінарні стягнення, звільнення від займаної посади).

Організаційно-управлінський блок включає розроблення державних та регіональних програм у галузі створення оптимальної соціальної інфраструктури, проведення оперативного моніторингу стану інфраструктури регіону, організацію практичних заходів з розвитку соціальної інфраструктури та сільських територій. Важливо своєчасне проведення контрольних процедур (попереднього, поточного і подальшого контролю) при плануванні і виконанні стратегії з поясненням причин виявлених відхилень і порушень.

Наш прогноз виявив, що в результаті недостатнього фінансування спостерігається щорічне скорочення сільських муніципальних установ соціальної сфери регіону (і по Україні). Потрібно забезпечити в повному обсязі сільських жителів соціальними послугами закладів освіти, медицини, спорту, культурно-дозвілєвого типу відповідно до норм і стандартів (з урахуванням радіусу обслуговування, пішої та транспортної доступності).

Необхідно виділяти додаткове бюджетне фінансування на заміну застарілого обладнання (в школах, клубах, дитячих садках) і на програми перенавчання персоналу в установах сільської соціальної інфраструктури. В сільських закладах не вистачає кваліфікованих кадрів, що володіють достатніми знаннями у сфері сучасних інформаційних технологій, необхідних для навчання дітей і ведення діловодства з використанням електронних ресурсів (інформаційних сайтів в Інтернеті).

Щодо шкільних освітніх установ рекомендуємо припинити практику закриття шкіл у сільських поселеннях, яка проводиться з метою «оптимізації» витрат на капітальний ремонт шкіл (при наявності ознак

аварійності будівель), закупівлю дорогого обладнання (комп'ютерів, засобів зв'язку, предметів для навчання та Інтернету).

Закриття сільських шкіл обґрунтовується демографічним спадом і скороченням числа школярів. Наші розрахунки показали, що при збереженні виявлених тенденцій в довгостроковій перспективі кількість сільських загальноосвітніх установ до 2025 р. може скоротитися на 20% порівняно з 2014 р., що є негативним чинником і вимагає якнайшвидшого вирішення на державному рівні.

У сільських поселеннях потрібно збільшити кількість дитячих дошкільних закладів для охоплення дошкільною освітою не менше 70% дітей віком 1-6 років. Наше аналітичне дослідження виявило оптимістичний прогноз розвитку даного показника при інших незмінних факторах, охоплення дітей дошкільними закладами до 2025 року складе 99,3%, що позитивно позначиться на рівні життя сільських жителів. Сьогодні при нерівномірному розміщенні установ спостерігається або переповненість, або недостатня наповнюваність сільських дитячих садків у результаті низького рівня матеріального достатку населення. Тому рекомендуємо провести роз'яснювальну роботу з мешканцями з приводу вартості відвідування дошкільних закладів та регіонального субсидування (часткової компенсації).

Основні рекомендовані заходи по поліпшенню житлових умов сільських жителів представимо нижче. Потрібно активізувати процес надання житла за соціальними програмами молодим фахівцям (з правом викупу за собівартістю при відпрацюванні 5-6 років на селі), багатодітним сім'ям та малозабезпеченим громадянам (за договором соціального найму), проводити ремонт аварійного житла за рахунок державного фінансування.

Рекомендуємо створення умов для формування сучасної інженерної інфраструктури та повного благоустрою житлових приміщень (газ, водопровід, опалення, каналізація) шляхом часткового державного співфінансування видатків або пільгового кредитування. Важливо усунути диспропорцію рівня благоустрою міста і села.

Особливо несприятлива ситуація в сільських територіях простежується по зведеному рівню благоустрою житла (різниця з містом майже в два рази). Для ефективності здійснення контрольних заходів у сільській житловій сфері можливе застосування зведеного індексу благоустрою житлових приміщень і показника загальної площі житла, обладнаної водопроводом і каналізацією. Необхідно наближення цих показників в короткостроковій перспективі до максимального значення (100%).

Вважаємо важливим застосування при будівництві сільського житла ресурсозберігаючих технологій, екологічно безпечних будівельних матеріалів та проектування альтернативних джерел освітлення (сонячних батарей), тепла і автономних систем інженерного обладнання.

Пропонуємо відмовитися від нав'язування практики повної газифікації сільських територій, на фінансування якої спрямовуються значні бюджетні кошти. Відповіді на питання, пов'язане з газопостачанням села, дозволяють зробити висновок, що сільських жителів не влаштовує нинішнє становище. Так як на підведення газових мереж до житла і придбання дорогого обладнання потрібні великі грошові вкладення при високій вартості обслуговування, труднощі в отриманні субсидій на ці цілі (великий перелік заповнюваних довідок і документів). В кінцевому підсумку грошові витрати на газифікацію сільських будинків, на нашу думку, економічно недоцільні і мають довгий термін окупності (у порівнянні з використанням електрики і зрідженого газу з балонів).

Необхідно забезпечення сільського населення регіону доброякісною питною водою для запобігання захворювань і отруєнь, запровадження відповідного індикатора в офіційному статистичному обліку, контроль за дотриманням установленого нормативу на муніципальному рівні управління. Якість сільської водопровідної води в Україні та регіоні дуже низька, очищення води не відповідає встановленому нормативному рівню.

Важливо на муніципальному рівні створити прозору і зрозумілу систему виявлення сільських будинків, що знаходяться в аварійному стані,

потребують капітального ремонту (отриманих за договорами соціального найму). А також потрібно забезпечити своєчасну постановку сільських жителів, що потребують поліпшення житлових умов на облік та встановити громадський контроль за формуванням списків черговості (обов'язково розміщення інформації на електронних сайтах в Інтернеті).

Створення якісної транспортної інфраструктури села включає своєчасне виконання заходів з дорожньо-транспортного обслуговування сільського населення, з будівництва та реконструкції автомобільних доріг з твердим покриттям, автомобільних під'їздів до сільських поселень.

Вважаємо за необхідне внести на законодавчому рівні зміну критеріїв цільової програми по капітальному ремонту сільських доріг автомобільних: кількість проживаючих осіб – більше 10 осіб, протяжність дороги не більше 20 км. Це дозволить виділяти в належному обсязі кошти з державного бюджету на будівництво та реконструкцію автомобільних доріг загального користування до сільських населених пунктів, що не мають цілорічної зв'язку по дорогах з твердим покриттям з мережею доріг загального користування. При виконанні заходів не повинно бути припинено фінансування з державного бюджету при скороченні бюджетних витрат, це абсолютно неприпустимо і негативно впливає на свободу переміщення сільських жителів.

Фінансово-економічний блок стратегії включає пошук необхідних фінансових ресурсів і бюджетних коштів у достатньому обсязі для формування оптимальної сільської соціальної інфраструктури. Це видається складним в умовах «оптимізації» бюджетного фінансування. Тому при розробці стратегії важливо раціонально застосовувати український і міжнародний досвід бюджетування фінансових ресурсів, вирівнювання доходів і видатків бюджетів в умовах складної економічної ситуації. У зв'язку з цим рекомендуємо чітко контролювати цільовий характер використання бюджетних коштів у галузі формування сільської соціально-інженерної інфраструктури, оцінювати неефективні витрати шляхом

складання та дослідження цільових показників та індикаторів.

Багато розглянути можливості залучення у розвиток соціальної сфери села потенційних інвесторів (благодійні організації) з наданням їм пільг з оподаткування, кредитування тощо.

У рамках заходів, спрямованих на вирішення проблем в аграрній сфері, необхідно збільшення виробництва сільськогосподарської продукції по основних категоріях господарств для самозабезпеченості регіону якісними продуктами харчування за раціональним нормам і фактичному споживанню.

На даний час державна підтримка спрямована, насамперед, на компенсацію вартості ресурсів для виробництва сільськогосподарської продукції; на підтримку галузі рослинництва (в розрахунку на 1 гектар посівної площі); на субсидування процентних ставок за довгостроковими банківськими кредитами.

За оцінками експертів, державні субсидії неефективні, повністю не доходять до сільськогосподарських товаровиробників; відсутня підтримка модернізації аграрної галузі з державного бюджету; регіональні програми розвитку АПК істотно скорочені у сфері оптимізації бюджетних коштів.

Система страхування врожаю сільськогосподарських культур в регіоні неефективна і потребує державної підтримки, максимальна компенсація страховика становить лише 70% загублого врожаю. Тому більшість сільськогосподарських товаровиробників відмовляються від страхування майна, що значно збільшує виробничі ризики і лягає важким тягарем на бюджет регіону (видача компенсацій на 1 гектар загублого врожаю). Рекомендуємо на законодавчому рівні детально опрацювати систему майнового страхування сільськогосподарських культур, поширити систему державного субсидування страхових внесків на страхування всіх груп сільськогосподарських тварин.

Для часткового усунення вищезгаданих проблем можна рекомендувати повернення до практики державної закупівлі виробленої сільськогосподарської продукції з фіксованою вартістю (з урахуванням

щорічної індексації), в ціну придбаних продуктів харчування потрібно закласти суму субсидій на підтримку сільського господарства регіону.

Система державної підтримки дозволить підвищити продовольчу безпеку країни, цільові субсидії (субвенції) будуть безпосередньо доступні сільськогосподарському товаровиробнику, що в кінцевому рахунку повинно забезпечити сільського жителя роботою і гідним рівнем заробітної плати. Відповідно успішні великі сільськогосподарські підприємства будуть вкладати фінансові кошти в створення оптимальної соціальної інфраструктури сільських територій та спільно з державними ресурсами будуть створені хороші умови праці, відпочинку, освіти і спорту на селі.

Узагальнюючи все вищевикладене, потрібно відзначити, що всі блоки механізму реалізації стратегії знаходяться в тісному взаємозв'язку і доповнюють один одного. Тільки оперативний і своєчасний розвиток всіх блоків стратегії, залучення фінансових ресурсів держави, підприємств, підприємців та сільських жителів забезпечить стале формування сільської соціальної інфраструктури відповідно до світових стандартів і соціальних нормативів.

Висновки до розділу 3

Визначено основні напрямки розвитку сільської соціальної інфраструктури що обумовлюють поліпшення умов життєдіяльності та розвитку людського потенціалу.

Організація ефективного державного регулювання розвитку сільської соціальної інфраструктури передбачає регулярне відстеження її стану, виявлення змін, що впливають на функціонування її галузей. Підвищення ролі органів місцевого самоврядування у вирішенні питань, пов'язаних як з економічним, так і соціальним розвитком, а також неоднорідність (диференціація) територіального розвитку обумовлюють необхідність

удосконалення інформаційної бази та інструментарію для прийняття якісних управлінських рішень.

Запропоновано для рішення завдання розвитку соціальної інфраструктури сільських територій використовувати державно-приватне партнерство, при якому місцеві органи влади спільно з провідними підприємствами та організаціями регіону здійснюють розвиток інфраструктури та соціального забезпечення на селі. Такий механізм успішно функціонує у розвинутих країнах, забезпечуючи необхідні фінансові ресурси для комплексного розвитку сільських територій.

Доведено, що основним засобом підтримки та розвитку сільських територій в даний час є метод програмно-цільового планування, що реалізується через систему державних програм різного рівня. Фінансування проектів з розвитку соціальної інфраструктури в сільській місцевості в даний здійснюється виключно за рахунок державного і обласного бюджету, що виділяються по ряду ключових напрямків через реалізацію програм відповідного рівня. На жаль, головним недоліком такого підходу є вкрай низька залученість представників бізнесу у вирішення проблем соціального розвитку села. Також проаналізовані основні переваги і недоліки діючої в даний час системи програмно-цільового планування в Харківській області. Запропоновано вдосконалення системи програмно-цільового планування здійснювати із застосування сучасних технологій у процесі реалізації запланованих заходів програми та створення умов для ефективного використання наявних ресурсів. Вважаємо за доцільне зосередити увагу на двох аспектах: виявленні ключових точок зростання соціальної інфраструктури села; подоланні негативних тенденцій, що склалися в силу ряду об'єктивних причин в сільській місцевості.

Виходячи із вказаних передумов нами розроблено три сценарії розвитку соціальної сфери села до 2025 року з урахуванням зроблених пропозицій і рекомендацій: інноваційний, інерційний і негативний. За наступними показниками: поліпшення житлових умов громадян; розвиток

загальноосвітніх та медичних закладів; культурно-дозвільної діяльності на селі. Аналіз прогнозних значень показників свідчить про можливість позитивних тенденцій зміни щодо кожного заходу.

Запропоновано шляхи удосконалення економічної складової комплексного механізму державного регулювання розвитку сільської соціальної інфраструктури, що передбачає зміни в податковій системі, спрямовані на мобілізацію значної частини податкових надходжень від економічних структур, що використовують у своїй виробничій діяльності природні ресурси на користь села, і підвищення участі в його розвитку міських господарюючих суб'єктів і городян, які є користувачами природного та інфраструктурного потенціалу села.

Обґрунтовано Стратегію розвитку сільської соціальної інфраструктури. При створенні Стратегії застосовувався програмно-цільовий метод, який передбачає визначення цілей, принципів, завдань і елементів механізму реалізації стратегії, основних напрямків їх комплексного рішення в довгостроковій і середньостроковій перспективі.

Запропоновано для реалізації Стратегії розвитку сільської соціальної інфраструктури використовувати наступні блоки: соціальний, мотиваційний, правовий, організаційно-управлінський, фінансово-економічний. Соціальний блок реалізації, розробленої нами стратегії спрямований на зростання рівня життя сільського населення як основного чинника соціальної забезпеченості сільських територій і формування стійкого аграрного сектора економіки регіону. Соціальний блок стратегії включає заходи, спрямовані на вирішення демографічних проблем, поліпшення матеріального становища сільських жителів, соціального захисту населення, підвищення трудової зайнятості населення з метою профілактики безробіття.

Мотиваційний блок покликаний забезпечити взаємодію реалізації стратегії розвитку сільської соціальної інфраструктури із зовнішньої економічним і соціальним середовищем (з відповідними складовими комплексного механізму), органами контролю ефективності.

Правовий блок стратегії необхідний для усунення існуючих прогалин у нормативному законодавстві щодо аграрної сфери економіки. Потрібні закони в області підтримки сільського господарства країни, державних цільових програм, фінансування їх в належному обсязі.

Організаційно-управлінський блок включає розроблення державних та регіональних програм у галузі створення оптимальної соціальної інфраструктури, проведення оперативного моніторингу стану інфраструктури регіону, організацію практичних заходів з розвитку соціальної інфраструктури та сільських територій. Важливо своєчасне проведення контрольних процедур (попереднього, поточного і подальшого контролю) при плануванні і виконанні стратегії з поясненням причин виявлених відхилень і порушень.

Фінансово-економічний блок стратегії включає пошук необхідних фінансових ресурсів і бюджетних коштів у достатньому обсязі для формування оптимальної сільської соціальної інфраструктури. Узагальнюючи все вищевикладене, потрібно відзначити, що всі блоки реалізації стратегії знаходяться в тісному взаємозв'язку і доповнюють один одного. Тільки оперативний і своєчасний розвиток всіх блоків стратегії, залучення фінансових ресурсів держави, підприємств, підприємців та сільських жителів забезпечить стале формування сільської соціальної інфраструктури в Харківській області відповідно до світових стандартів і соціальних нормативів.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі запропоновано нове вирішення актуального науково-прикладного завдання, пов'язаного із розробкою теоретичних засад та обґрунтування напрямків практичної реалізації державного регулювання розвитку сільської соціальної інфраструктури, що дозволило сформулювати такі теоретичні положення висновки і пропозиції:

1. Узагальнення науково-теоретичних підходів щодо державного регулювання розвитку сільської соціальної інфраструктури дало змогу визначити його основні завдання, принципи, функції, методи та форми, а також охарактеризувати сільську соціальну інфраструктуру як систему галузей, розташованих на певній території, які виконують різні соціальні функції, що створюють умови для ефективного функціонування людини і виробництва, соціальні умови відтворення працівників і гармонійного розвитку членів їх сім'ї. Ця система покликана виробляти суспільні економічні блага, які споживаються на основі принципу рівного доступу до них усіх членів суспільства незалежно від їх соціального статусу та доходів. Щодо розвитку соціальної інфраструктури сільських територій, то його представлено як безперервний процес поліпшення якості життя сільського населення на основі досягнення нормативного рівня розвитку житлово-комунального господарства, торговельно-побутового обслуговування, забезпеченості закладами охорони здоров'я, освітніми установами, спортивними спорудами та культурно-дозвільними установами, розвитку дорожньо-транспортного господарства за рахунок реалізації державно-приватного партнерства.

2. Уточнення сутності, складових та змісту комплексного механізму державного регулювання розвитку сільської соціальної інфраструктури дозволило визначити його мету, завдання, суб'єкт та об'єкт, принципи,

функції, методи та засоби. Доведено, що він представляє собою механізм координації та регулювання розвитку сільської соціальної інфраструктури, що включає в себе сукупність правових, економічних, інституційних, соціальних, екологічних, методів та засобів стимулювання розвитку даного сектора соціальної сфери села, заснованих на принципах демократичності, законності, добровільності, рівноправності сторін; з метою повного і всебічного розвитку людини шляхом створення комплексу життєвих благ, необхідних для розширеного відтворення робочої сили.

3. Аналіз найбільш значущих елементів світового досвіду соціального облаштування сільських територій дозволив визначити, що функціонування механізмів державного регулювання в цій сфері характеризується рівноцінністю двох цілей – розвитку сільської економіки та забезпечення сталого розвитку сільських територій через збільшення доходів сільського населення та його якісного соціального життєзабезпечення. З'ясовано, що для реалізації цих паритетних цілей використовуються інструменти фінансового, організаційно-економічного та нормативно-правового методів державного регулювання. Крім того, визначено інституційні й організаційні засади здійснення Єдиної сільськогосподарської політики в ЄС, до яких віднесено розвиток місцевого самоврядування, упровадження субсидіарного принципу, організацію міжвідомчого співробітництва, створення агентств сільського розвитку тощо. Ці засади дозволяють вирішувати широкий спектр проблем соціально-економічного облаштування села, тому аргументовано їх застосування в межах вітчизняної державно-управлінської практики із забезпечення розвитку сільської соціальної інфраструктури. Визнано, що для її ефективного розвитку можуть бути запозичені два взаємообумовлених тренда – агроекотуризм і агромістечка, як перспективний досвід забезпечення соціально-економічного розвитку сільських територій.

4. З'ясовано перспективи та суперечності функціонування вітчизняного державного регулювання розвитку сільської соціальної інфраструктури, що здійснено за допомогою визначення рівня розвитку такої інфраструктури в

Україні загалом і в Харківській області зокрема. Визначення цього рівня проведено за такими показниками: структура населення; житлові умови; грошові витрати; чисельність та рівень обслуговування медичними установами; рівень торговельного та побутового обслуговування; рівень забезпеченості установами культурно-дозвільного типу; рівень забезпеченості освітніми установами; доступність спортивних установ; рівень розвитку транспортної та комунікаційної інфраструктури. Ураховуючи чисельність і структуру сільського населення України, з'ясовано, що загальний його приріст має від'ємне значення (чисельність населення скорочується). Основними проблемами в сільській місцевості визнані такі: істотно нижчий рівень доходів і витрат населення в порівнянні з міськими; доступність медичних установ та залучення і утримання в них медичних кадрів; доступність закладів культури; забезпечення сільських шкіл та їх наповнюваність; відсутність мережі автомобільних доріг у сільській місцевості та не задовільний стан існуючих.

Виявлено також проблеми, пов'язані із законодавчо-нормативним забезпеченням державного регулювання розвитку сільської соціальної інфраструктури, а саме: зарегламентованість у розподілі коштів і повноважень у владній і бюджетній вертикалі; залежність функціонування об'єктів інфраструктури від прийняття рішень вищими органами державної влади; невідповідність пропонованих вимог і стандартів наявним фінансовим і культурним ресурсам організацій та установ; непостійність в основному і додатковому фінансуванні. Воно відбувається переважно з бюджетних коштів, через механізми державних і регіональних програм, а також за допомогою грантового фінансування. З'ясовано, що частка комерційних надходжень, як правило, незначна, а співфінансування не у всіх випадках представляється можливим. Крім того, установлено, що на успішність функціонування об'єктів соціальної сфери впливає безпосередня взаємодія керівників об'єктів соціальної інфраструктури з місцевими органами влади.

5. Запропоновано модель підвищення ефективності планування у сфері

забезпечення соціально-економічного розвитку сільських територій з огляду на його сучасний стан. Сутність цієї моделі полягає у визначенні ключових точок зростання, зокрема, у створенні та розвитку мережі автомобільних доріг; використанні сучасних технологій у будівництві та розвитку житлово-господарського комплексу, засобів зв'язку тощо; реалізації державно-приватного партнерства; розвитку сільського туризму й альтернативних засобів зайнятості; створенні географічно доступних медичних і навчальних закладів на селі; розвитку сучасних агромістечок у сільській місцевості; інтеграції закладів дозвілля з установами торгівлі та обслуговування. Запропонована модель передбачає подолання негативних тенденцій шляхом активізації органів державної влади та місцевого самоврядування, науково-дослідних, освітніх та комерційних організації щодо застосування системи програмно-цільового планування, державно-приватного партнерства та інновацій у розвитку галузі.

6. Обґрунтовано стратегію розвитку сільської соціальної інфраструктури Харківської області. При створенні цієї стратегії застосовувався програмно-цільовий метод, який передбачає визначення цілей, принципів, завдань і елементів механізму реалізації стратегії, а також основних напрямків їх комплексного вирішення в довгостроковій і середньостроковій перспективі. Метою запропонованої стратегії є розвиток і створення оптимальної сільської соціальної інфраструктури для підвищення якості життя сільського населення і забезпечення доступності послуг установ соціальної інфраструктури для жителів області відповідно до соціальних норм і стандартів. Аргументовано, що розробка цієї стратегії має відбуватися з урахуванням основних принципів планування, а саме: безперервності; достовірності; єдності; гнучкості; еластичності; законності; відповідальності; науковості; ефективності. Визначено основні блоки реалізації стратегії, що включають організаційно-управлінські, фінансово-економічні, мотиваційні, правові та соціальні засоби.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Айвазян С.А. Интегральные индикаторы качества жизни населения: их построение и использование в социально-экономическом управлении и межрегиональных сопоставлениях: монография. Москва: ЦЭМИ РАН, 2000. 117 с.
2. Андрусак Т.Г. Теорія держави і права : навч. посіб. Львів: Фонд «Право для України», 1997. 198 с.
3. Бакуменко В.Д., Надолішній П.І. Теоретичні та організаційні засади державного управління: навч. посіб. Київ: Міленіум, 2003. 256 с.
4. Баландин Д.А. Управление комплексным развитием на инновационной основе инфраструктуры сельских территорий: монография. Екатеринбург: Институт экономики УрО РАН, 2016. 157 с.
5. Баландин Д.А. Теоретические аспекты развития инфраструктуры сельских территорий. *Журнал экономической теории*. 2018. №3. С. 444–448.
6. Беляева, Л.А. Уровень качества жизни. Проблемы измерения и интерпретация. *Социс*. 2018. №1. С. 34–40.
7. Берданова О., Вакуленко В. Стратегічне планування місцевого розвитку: практ. посіб.; Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні». Київ: ТОВ «Софія-А», 2012. 88 с.
8. Битяк Ю.П., Гаращук В.М., Дьяченко О.В. Адміністративне право України: підруч. Київ: Юрінком Інтер, 2010. 544 с.
9. Бойко Н. Медична інфраструктура в ОТГ: формуємо разом. Місцеве самоврядування, 2018. № 1. URL: <https://i.factor.ua/ukr/journals/ms/2018/january/issue-1/article-33482.html> (дата звернення: 17.03.2019).
10. Бойко-Бойчук О.В. Механізми державного управління: узагальнена модель. *Теорія та практика державного управління*. 2008. № 1. С. 51–57.
11. Бородіна О., Прокопа І. Сільський розвиток в Україні: проблеми

становлення. *Економіка України*. 2009. № 5. С. 59–67.

12. Бондаренко Л.В. Интегральная оценка уровня жизни сельского и городского населения. Москва: Гриф и К, 2009. 88 с.

13. Бондаренко Л.В., Шаяхметов И.Т. Методологические основы формирования социальной инфраструктуры села. Москва: «Книга-сервис», 2000. 66 с.

14. Булавка О.Г. Соціальна паспортизація сіл України – основа розвитку сільських територій. *Економіка АПК*. 2013. № 2. С. 78–81.

15. Васильєв О.В. Методологія і практика інфраструктурного забезпечення функціонування і розвитку регіонів України: монографія. Харків: ХНАМГ, 2007. 341 с.

16. Гавриш О.А., Довгань Л.Є., Крейдич І.М., Семенченко Н.В. Технології управління персоналом: монографія. Київ: НТУУ КПІ імені Ігоря Сікорського, 2017. 528 с.

17. Гайдуцький П.І. Про основні засади реформування системи державної підтримки сільського господарства та сільських територій. *Соціально-економічні проблеми розвитку українського села і сільських територій*: матеріали Сьомих річних зборів Всеукр. конгресу вчених економістів-аграрників. Київ, 2005. С. 85–93.

18. Геєць В.М., Гриценко А.А. Політекономічні й інституційні засади справедливості та усталеності соціально-економічного розвитку. *Європейський вектор економічного розвитку. Зб. наук. праць.* / Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля. 2012. Вип. 2 (13). С. 41–46.

19. Геєць В.М. Пріоритети національного економічного розвитку в контексті глобалізаційних викликів: монографія. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2008. 389 с.

20. Гнибіденко І.Ф. Сільська соціальна інфраструктура: аспекти розвитку та зайнятості населення. / Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України. Київ, 2003. 54 с.

21. Гоголь Т.В. Оцінка стану і результативності впливу органів державної влади на розвиток сільських територій. Державне управління: теорія та практика: електрон. наук. фахове вид. 2012. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Dutp_2012_2_33 (дата звернення: 17.03.2019).

22. Голіков А.П., Казакова Н.А., Шуба М.В. Харківська область, регіональний розвиток: стан та перспективи: монографія. / За ред. чл-кор. НАН України, проф. В.С. Бакірова. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. 104 с.

23. Головне управління статистики в Харківській області: Офіційний сайт. URL: <http://kh.uprstat.ua>.

24. Головка Л.В., Жаховська В.Л., Цісецький О.Є. Проблеми розвитку соціальної інфраструктури сільських населених пунктів. *Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України*. 2014. №19. С. 16–24.

25. Головка Л.В. Сільські поселення України: трансформаційні зміни просторових характеристик. *Демографія та соціальна економіка*. 2017. № 1. С. 93–108.

26. Горовий В. Соціальні інформаційні комунікації, їх наповнення і ресурс: монографія. / наук. ред. Л. А. Дубровіна; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ: [б.в.], 2010. 360 с.

27. Гукалова І.В. Якість життя населення України: суспільно-географічна концептуалізація. Київ: Друкарня МВС України, 2009. 347 с.

28. Державна житлова політика України : проблема соціально-економічної ефективності: аналіт. доповідь. Київ: НІСД, 2012. –159 с.

29. Державна служба статистики України: Офіційний сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

30. Державне та регіональне управління в соціальній сфері : монографія / за заг. ред. д-ра наук з держ. упр., проф. А.О. Дегтяра. Харків: С.А.М., 2015. 551 с.

31. Державне управління в Україні: наукові, правові, кадрові та організаційні засади: навч. посіб. / За заг. ред. Н.Р. Нижник, В.М. Олуйка.

Львів: Нац. ун-т «Львівська політехніка», 2002. 352 с.

32. Державне управління в Україні: організаційно-правові засади: навч. посіб. / за заг. ред. Н.Р. Нижник. Київ: УАДУ, 2002. 164 с.

33. Державне управління в Україні: централізація і децентралізація: монографія / за ред. проф. Н.Р. Нижник. Київ: УАДУ, 1997. 448 с.

34. Державне управління: навч. посіб. / за ред. А.Ф. Мельник. Київ: Знання-Прес, 2003. 343 с.

35. Державне управління охороною здоров'я в Україні: генеза і перспективи розвитку : кол. моногр. / кол. авт.; упоряд. проф. Я.Ф. Радиш, передм. Т.Д. Бахтеєвої ; за заг. ред. проф. М.М. Білинської, проф. Я.Ф. Радиша. Київ: НАДУ, 2013. 424 с.

36. Державне управління: теорія і практика: навч. посіб. / за ред. В. Авер'янова. Київ: Юрінком-Інтер, 1998. 431 с.

37. Державне управління: Словн.-довід. / уклад. В.Д. Бакуменко та ін. Київ: УАДУ, 2002. 228 с.

38. Державний механізм забезпечення інформатизації системи охорони здоров'я: монографія / заг. ред. В.В. Дорофієнко. Донецьк: ТОВ «Цифрова типографія», 2008. 252 с.

39. Державно-приватне партнерство в системі регулювання економіки: монографія / за заг. ред. чл.-кор. НАНУ Т.І. Єфименко; НАН України, Ін-т екон. та прогнозув. Київ: [б. в.], 2012. 372 с.

40. Державно-приватне партнерство: теорія і практика: монографія / П. І. Шилепницький; Нац. акад. наук України, Ін-т регіон. дослідж. Чернівці: [б. в.], 2011. 454 с.

41. Децентралізація в Україні та її вплив на соціально-економічний розвиток територій: методичні підходи та результати оцінювання: наукова доповідь/ ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України»; наук. ред. І. З. Сторонянська. Львів, 2018. 144 с.

42. Дегтяр А.О., Дегтяр О.А. Прийняття державно-управлінських рішень у соціальній сфері : монографія. Харків: Вид-во С.А.М., 2014. 252 с.

43. Дегтяр О.А. Інституціональний механізм державного управління соціальною сферою. *Теорія і практика державного управління : зб. наук.пр.* Харків: Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2013. Вип. 1(40). С. 221–229.
44. Дегтяр А.О. Управлінські рішення в органах державної влади: монографія / за ред. А.О. Дегтяра. Харків: Вид-во “С.А.М.”, 2010. 276 с.
45. Дегтяр А.О. Механізми прийняття управлінських рішень органами державної влади щодо соціально-економічного розвитку регіонів: монографія / за ред. А.О. Дегтяра. Харків: ХарПІ НАДУ Вид-во “Магістр”, 2006. 299 с.
46. Дієсперов В.С. Сільські території як об’єкти організації економічної діяльності. *Економіка АПК*. 2014. № 5. С. 56–64.
47. Домбровська С.М. Державне управління вищою освітою в умовах трансформаційних перетворень: монографія. Харків: Оберіг, 2010. 176 с.
48. Домбровська С. М. Теоретичні аспекти формування механізмів державного управління у реформуванні вищої освіти України. *Державне будівництво*: електрон. наук. фах. вид. 2010. № 2. URL: <http://kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2010-2/doc/2/0.pdf> (дата звернення: 14.04.2018).
49. Доценко А.І. Сільське розселення в Україні: динаміка та структура : монографія / РВПС України НАН України. Київ: Фенікс, 2010. 288 с.
50. Древаль Ю.Д. До питання про сутність та зміст механізмів державного управління. *Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія : Державне управління*. 2014. Вип. 1. С. 57–63.
51. Дяконенко О.І. Основні детермінанти трансформації сільського розселення в Україні. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Механізм регулювання регіонального розвитку в Україні: Зб. наук. пр. / НАН України. Ін-т регіональних досліджень; редкол.: В.С. Кравців (відп. ред.). Львів, 2014. Вип. 5 (109). С. 381–389.*
52. Євсєєва О.О. Стратегічні напрями соціального розвитку, шляхи державного регулювання: монографія. Київ: СПДФО Коваленко В.Ф., 2011. 524 с.

53. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад. Ю.П. Сурмін, В.Д. Бакуменко, А.М. Михненко та ін.; за ред. Ю.В. Ковбасюка, В.П. Трощинського, Ю.П. Сурміна. Київ: НАДУ, 2010. 820 с.

54. Заяць Т.А., Краєвська Г.О. Державні пріоритети розвитку сільського розселення України. *Економіка та держава*. 2014. № 10. С. 15–17.

55. Заяць Т.А., Дяконенко О.І., Кравцова Т.Г., Заяць В.С. Сільські поселення України: потенціал продуктивності. *Розвиток економіки України під впливом економічних, соціальних, технологічних та екологічних трендів*: монографія. / за ред. М. С. Пашкевич, Ж.К. Нестеренко; М-во освіти і науки України, Запор. нац. техн. ун-т, Нац. гірн. ун-т. Дніпропетровськ, 2015. С. 221–229.

56. Заставецька О.В., Заставецька Л.Б.. Шляхи оптимізації розвитку сільських територій в Україні. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Географія*. 2014. № 2. С. 45–48.

57. Іванченко А.В. Основні складові механізмів державного регулювання зайнятості населення в Україні. *Публічне управління: теорія та практика: електрон. наук. фахове вид.* 2012. №1. URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/putp/2012-1/doc/3/02.pdf> (дата звернення: 07.04.2018)

58. Ігнатенко М.М. Соціально-економічний розвиток сільських територій: монографія. Херсон: Айлант, 2010. 238 с.

59. Інформаційний вплив: теорія і практика прогнозування: монографія / за ред. П.Д. Фролова; Національна акад. пед. наук України, Ін-т соц. та політ. психології. Київ: Міленіум, 2011. 304 с.

60. Інфраструктурне забезпечення конкурентної економіки регіонів (методологія і механізми) / під ред. П.Ю. Беленького. Львів: НАНУ Ін-т рег. дослідж., 2002. 308 с.

61. Інфраструктурний комплекс Західного регіону України: оцінка

стану і напрями розвитку: монографія / С.О. Іщук та ін.; НАН України. Ін-т регіональних досліджень. Львів: [б. в.], 2010. 242 с.

62. Караванський С. Практичний словник синонімів української мови / 3-тє вид., опрацьоване і доповн. Львів: БаК, 2008. 512 с.

63. Кейнс Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег. Избранное. Москва: Эксмо, 2007. 960 с.

64. Кириченко С.О. Підходи до визначення сутності поняття «соціальна інфраструктура» та її функціональне призначення. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2016. № 1(55). С. 56-60.

65. Клокар О.О. Розвиток соціальної інфраструктури як чинника формування трудових ресурсів аграрного сектора економіки. *Сталий розвиток економіки. Всеукраїнський науково-виробничий журнал*. Київ, 2012. № 11. С. 31-37.

66. Кижикіна В.В. Сравнительный анализ регионов Юга России по интегральному индексу качества жизни. Управление экономическими системами. 2018. №12 (36). С. 100–116.

67. Ковалюк О.М. Фінансовий механізм організації економіки України (проблеми теорії і практики): монографія. Львів: Видавничий центр Львівського Національного університету ім. Івана Франка, 2002. 396 с.

68. Ковальська Л.Л., Салівончик О.М. Соціальна інфраструктура регіону: механізми формування та розвитку: монографія. / Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України; Луцький національний технічний університет. Луцьк: Ж.В. Гадяк, 2012. 226 с.

69. Комяков О.М. Державне регулювання перехідної економіки : Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.01.01 / Київ. нац. екон. ун-т. Київ, 2000. 19 с.

70. Конституція України. Прийнята Верховною Радою України 28.06.1996 р. / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=254%EA%2F96%E2%F0>.

71. Корецький М.Х. Державне регулювання аграрної сфери у ринковій економіці: монографія. Київ: Видавництво УАДУ, 2002. 260 с.
72. Корецький М.Х., Дегтяр А.О., Дацій О.І. Стратегічне управління: навч. посіб. Київ: Політехніка, 2009. 240 с.
73. Коротич О.Б. Державне управління регіональним розвитком України: монографія. Харків: Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2006. 220 с.
74. Кравченко О.М. Теоретичні підходи до визначення поняття «механізм державного управління. *Державне управління: удосконалення та розвиток: електрон. наук. фахове вид.* 2009. № 3. URL: Режим доступу до журналу: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=56> (дата звернення: 17.03.2019).
75. Кравцова Т.Г. Актуальні проблеми збереження та нарощування людського капіталу сільських територій. *Соціально-економічні трансформації в умовах глобалізації: світовий та вітчизняний виміри* : матеріали міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Херсон, 1–2 берез. 2013 р.) / ред. кол. : К.С. Шапошников та ін. Херсон: Гельветика, 2013. С. 90–92.
76. Крюков О.І. Соціальна політика як необхідна умова функціонування соціальної держави. *Актуальні проблеми державного управління.* 2010. № 1. С. 31-37.
77. Кульман А. Экономические механизмы. / Пер. с фр. Е.П. Островская, под общ. ред. Н. Хрусталева. Москва: Прогресс-Универс, 1993. 189 с.
78. Курс економіки: учеб. / Под ред. Б.А. Райзберга. 5-е изд., испр. Москва: НИЦ ИНФРА-М, 2014. 686 с.
79. Курінний Є.В. Предмет і об'єкт адміністративного права України: монографія. Дніпропетровськ: Юрид. акад. МВС України, 2004. 340 с.
80. Куценко В.І. Соціальний вектор економічного розвитку : монографія. Київ: Наукова думка, 2010. 735 с.
81. Куценко В.І. Соціальна інфраструктура – важливий чинник стійкого функціонування сільської економіки (концептуальні підходи).

Агросвіт. 2009. № 9. С. 7-11.

82. Куценко В. І. Соціальна сфера: реальність і контури майбутнього (питання теорії і практики) : монографія / за наук. ред. Б.М. Данилишина; РВПС України НАН України. Ніжин: ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2008. 818 с.

83. Кучеренко В.Р., Макуха С.М. Національна економіка: відтворення соціальної інфраструктури села: монографія. Одеса: Друкарський дім, Друк Південь, 2012. 108 с.

84. Лавренюк, Є. С. Організаційно-економічні фактори регулювання розвитком соціальної інфраструктури села (на матеріалах Закарпатської області): дис... канд. екон. наук: 08.02.03 / Ужгородський національний ун-т. - Ужгород, 2005. 176 с.

85. Лазор О.Д., Лазор О.Я., Лазар І.Г. Основи державного управління та місцевого самоврядування : навч. посіб. Київ: Дакор, 2007. 312 с.

86. Латинін М.А. Теоретичні підходи щодо визначення механізму державного регулювання розвитку аграрного сектора економіки України. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2005. №2. С. 65–70.

87. Лемішко Б.Б., Мартинюк І.О. Комплексний механізм державного управління розвитком сімейної медицини Львівщини. *Семейная медицина*. 2015. № 5. С. 19–21.

88. Летуновська Н. Є. Зарубіжний та вітчизняний досвід участі підприємств у розвитку соціальної інфраструктури регіону. *Вісник Запорізького національного університету. Економічні науки*. 2013. № 3(19). С. 43–49.

89. Лібанова Е.М. Соціальні проблеми модернізації української економіки. *Демографія та соціальна економіка*. 2012. №1. С. 5–22.

90. Ліпенцев А.В., Поляк О.В. Основні напрямки формування механізмів надання управлінських послуг органами влади. *Теоретичні та прикладні питання державотворення: електрон. наук. фахове вид.* 2008. №

2. URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/tppd/2008-2/08lavrov.htm/08lavrov.htm> (дата звернення: 17.03.2019).

91. Лісовий А.В. Державне регулювання розвитку сільських територій. Київ: Дія, 2007. 400 с.

92. Лисов І.В. Забезпечення державного регулювання і контролю щодо використання та утримання житлового фонду та об'єктів комунального призначення. *Вісник Академії митної служби України. Сер. : Державне управління.* 2011. № 2. С. 98-104.

93. Людський розвиток в Україні: соціальні та демографічні чинники модернізації національної економіки: (колективна монографія) / Лібанова Е.М. та ін.; за ред. Е.М. Лібанової. Київ: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, 2012. 320 с.

94. Мартин А.Г., Осипчук С.О., Чумаченко О.М. Природно-сільськогосподарське районування України: монографія. Київ: ЦП Компринт". 328 с.

95. Малиновський В.Я. Державне управління: навч. посіб. Київ: Атака, 2003. 576 с.

96. Мезенцева Н.І., Батиченко С.П., Мезенцев К.В. Захворюваність і здоров'я населення в Україні: суспільно-географічний вимір: монографія. Київ: ДП «Прінт Сервіс», 2018. 136 с.

97. Мельниченко Н.О. Засади конституційного регулювання соціокультурної сфери країн ЄС. *Актуальні проблеми держави і права.* 2012. №3. С. 286–289.

98. Механізми реалізації регіональної політики: оцінка ефективності та напрями удосконалення: монографія / ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України»; наук. ред. С. Л. Шульц. Львів, 2018. 205 с.

99. Містобудування. Планування і забудова міських і сільських поселень ДБН 360-92. Наказ Міністерства регіонального розвитку та будівництва України від 4 грудня 2009 року № 555. URL:

<https://kga.gov.ua/files/doc/normy-derjavy/dbn/Mistobuduvannja-Planuvannja-i-zabudova-miskyh-i-silskyh-poselen-DBN-360-92.pdf>

100. Мирна Н.В. Опрацювання комплексного механізму державної регіональної політики. *Державне будівництво: електрон. наук. фахове вид.* URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2010-1/doc/2/09.pdf>.

101. Моргулець О.Б. Менеджмент у сфері послуг: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 384 с.

102. Мордвінов О.Г. Управління аграрним природокористуванням в умовах ринкової трансформації: монографія. Київ: УАДУ, 2000. 344 с.

103. Мостовий Г.І. Агробізнес: державне регулювання: монографія. Харків: Основа, 2002. 300 с.

104. Надолішній П. Організаційно-функціональна структура державного управління: поняття і соціальна практика. *Вісник НАДУ*. 2003. № 3. С. 31–43.

105. Назаренко А.В., Звягинцева О.С. Сценарное прогнозирование развития социально-экономических систем. *Научный журнал КубГАУ*. 2012. № 84(10). С. 25–32.

106. Національні інформаційні ресурси як інтегративний чинник вітчизняного соціокультурного середовища : монографія / О.С. Онищенко, В.М. Горовий, В.І. Попик та ін.; НАН України, Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. Київ, 2014. 296 с.

107. Немець К.А., Вірченко П.А., Кулешова Г.О. Система освіти Харківської області: суспільно-географічний аспект: монографія. Харків: ФОП Петров В.В., 2014. 180 с.

108. Нижник Н.Р., Машков О.А. Системний підхід в організації державного управління : навч. посіб. Київ: Вид-во УАДУ, 1998. 160 с.

109. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки / пер. з англ. І. Дзюб. Київ: Основи, 2000. 198 с.

110. Олефір А.О. Господарсько-правове забезпечення державних закупівель у сфері охорони здоров'я: теоретичні та практичні аспекти :

монографія. Харків: Юрайт, 2012. 456 с.

111. Олійник О.В., Морозова Г.С. Економічний механізм сталого розвитку сільськогосподарських підприємств: монографія. Харків: «Місьдрук», 2012. 272 с.

112. Орлатий М.К., Прокопа І.В. Соціальна інфраструктура села. Київ: [б. в.], 2003. 82 с.

113. Осипов Ю.М. Основы теории хозяйственного механизма: монографія. Москва: Изд-во МГУ, 1994. 200 с.

114. Павлов О.І. Концептуальні засади розвитку соціальної сфери села в умовах його реформування. *Статистика України*. 2005. № 3. С. 77–80.

115. Павлов О.І. Сільські території України: функціонально-управлінська модель: монографія. Одеса: Астро-принт, 2009. 344 с.

116. Пальчук В. Пріоритет 2018 року – реформування сільської медицини. *Україна: події, факти, коментарі*. 2018. № 3. С. 43–55.

117. Палійчук Є.С. Соціальна інфраструктура села: організаційно-економічні передумови і механізми регулювання : монографія. / Держ. ВНЗ "Ужгород. нац. ун-т". Ужгород: АУТДОР-ШАРК, 2014. 169 с.

118. Пакулін С.Л. Державне регулювання і ресурсне забезпечення сталого розвитку соціального комплексу. *Економічний простір*. 2012. № 65. С. 103–110.

119. Пакуліна А.А. Специфіка державного регулювання соціальної сфери у сучасній змішаній економіці. *Економічний простір*. 2012. № 65. С. 111–116.

120. Папагеоргиу Дж. С. Показатели качества жизни. *Новые идеи в географии*. Москва: Прогресс, 1979. С. 111–121.

121. Парсонс Т.О Социальных системах. Москва: Академический проект, 2002. 862 с.

122. Петров А. Индикативное планирование: теория и пути совершенствования : монографія. Санкт-Петербург: Знание, 2000. 96 с.

123. Петрушенко Ю.М., Шишова Ю.Г. Фінансове забезпечення

культурного розвитку регіону. *Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка*. 2013. № 2, Т. 2. С. 160–169.

124. Пігуль Н.Г. Теоретичні аспекти формування соціальної сфери в сучасних економічних умовах. *Ефективна економіка: електрон. наук. фахове вид.* 2013. № 11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_11_61 (дата звернення: 17.10.2018).

125. Підвищення конкурентоспроможності та соціальної спроможності агропромислового виробництва на основі розвитку кластерних систем / за ред. Ю.О. Лупенка, М.Ф. Кропивка, М.Й. Маліка. Київ: ННЦІАЕ, 2013. 40 с.

126. Пітюлич М.М., Чакій О. І. Домогосподарства: соціально-економічні трансформації (регіональний аспект дослідження): монографія / Закарпат. регіон. центр соц.-екон. і гуманіт. дослідж. НАН України. Ужгород: Патент, 2009. 163 с.

127. Піхняк Т.А. Проблеми механізму державного регулювання економічного зростання. *Вісник АМСУ. Серія: "Державне управління"*. 2013. № 2 (9). С. 103-111.

128. Платон М. С. Социальная инфраструктура села. Москва: Агропромиздат, 1986. 150 с.

129. Попов Г.Х. Проблемы теории управления. Москва: Экономика, 1974. 320 с.

130. Попова О. Л. Нові пріоритети Спільної аграрної політики ЄС на 2014–2020 роки: стратегічні орієнтири для розвитку агросфери України. *Економіка АПК*. 2013. № 12. С. 89–96.

131. Поспелов Г.С., Ириков В.А. Программно-целевое планирование и управление. Москва: Сов. радио, 1976. 424 с.

132. Практика інноваційних розробок у сфері територіально-просторового розвитку міст і регіонів : монографія / під заг. ред. В.Т. Семенова, І.Е. Линник; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О.М. Бекетова. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2016. 300 с.

133. Приходченко Л. Структура механізму державного управління:

взаємозв'язок компонентів та фактори впливу на ефективність. *Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України*. – 2009. Вип. 2. С. 105–112.

134. Про державно-приватне партнерство: Закон України від 01.07.2010 р. № 2404-VI. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2404-17>.

135. Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку: Закон України, від 23.03.2000 р. № 1602-III. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1602-14>

136. Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 19.09.2007 р. № 1158. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1158-2007-%D0%BF>.

137. Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції розвитку сільських територій: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 19 липня 2017 р. № 489-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/489-2017-%D1%80>.

138. Про підвищення доступності та якості медичного обслуговування у сільській місцевості: Закон України, від 14.11.2017 р. № 2206-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2206-19>

139. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України; Стратегія від 12.01.2015 р. № 5/2015. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.

140. Про схвалення Концепції Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2021 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30.12.2015 р. № 1437-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1437-2015-%D1%80>.

141. Про схвалення Концепції Державної цільової програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 03.02.2010 р. № 121-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121-2010-%D1%80>.

142. Про схвалення Концепції розвитку сільських територій:

Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 вересня 2015 р. № 995-р.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995-2015-%D1%80>

143. Проблеми реформування соціальної інфраструктури села. Київ: Діловий контакт, 1999. 140 с.

144. Программно-целевой поход в управлени. Теория и практика. / Пер. с болгарского. Москва: Прогресс, 1975. 198 с.

145. Программно-целевой метод в планировании. / А.Г. Фолотов, В.Л. Тамбовцев, Б.В. Любренц и др.; отв. ред. Н.П. Федоренко. Москва: Наука, 1982. 150 с.

146. Прокопа І.В., Попова О.Л. Заселеність сільських територій: деструктивні зміни і загрози. *Економіка і прогнозування*. 2008. № 1. С. 63–84.

147. Радченко О.В. Категорія «механізм» у системі державного управління. *Держава та регіони : наук.-вироб. журн. Серія : Державне управління*. 2009. № 3. С. 64–69.

148. Райт Г. Державне управління / пер. с англ. Київ: Основи, 1994. 432 с.

149. Ратьковская Т.Г. Социальная инфраструктура Сибири: вопросы исследования и развития. Новосибирск: ИЭОПП СО РАН, 2010. 176 с.

150. Рибак І.В. Соціальна інфраструктура українського села: зміни, труднощі, проблеми (20 – початок 90-х рр. ХХ ст.). Київ: "Рідний край", 1997. 164 с.

151. Региональные проблемы социальной инфраструктуры. / ред. В.П. Можин; Москва: Наука, 1987. 270 с.

152. Решке Х., Шелле Х. Мир управления проектами. / Пер. с англ. А.В. Познякова, В.В. Познякова. Москва: Аланс, 1993. 304 с.

153. Реформування соціальної політики в Україні: проблеми та перспективи: навч.-наук. вид. / за заг. ред. В. А. Скуратівського, В. П. Трощинського. Львів: НАДУ, 2012. 368 с.

154. Рогожин О.Г. Економічні механізми міграцій та природного відтворення населення: концепція демоекономічної ніші. *Демографія та*

соціальна економіка. 2009. № 1. С. 61–70.

155. Розвиток сільських територій України (1990-2010 роки) : монографія. / М. К. Орлатий, І. Ф. Гнибіденко, І. М. Демчак та ін. ; за ред. М.К. Орлатого. Київ: НДІ “Укragропромпродуктивність”, 2012. 752 с.

156. Розвиток транспорту з метою відновлення і зростання української економіки : наукова доповідь / за ред. д-ра екон. наук О.І. Никифорук ; НАН України, ДУ "Ін-т екон. та прогноз. НАН України". Київ: ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України» 2018. 200 с.

157. Рудницька Р.М. Механізми державного управління: сутність і зміст / Р.М. Рудницька, О.Г. Сидорчук, О.М. Стельмах; за наук. ред. М.Д. Лесечка, А.О. Чемериса. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2005. 28 с.

158. Рябоконт В.П., Рарок Л.М. Тенденції розвитку соціальної інфраструктури сільських територій: монографія. Київ: ННЦ „ІАЕ”, 2018. 216 с.

159. Рябцева Н.В., Алсуф’єва О.О. Механізм узгодження економічних інтересів в інноваційній макроекономічній системі. *Економічний вісник*. 2013. №2. С. 77–84.

160. Саблук П.Т. Розвиток сільських територій – запорука відродження аграрної України. *Вісник аграрної науки*. 2006. № 5. С. 24–23.

161. Садовський В.Н. Основания общей теории систем. Логико-методологический анализ. Москва: Наука, 1974. 280 с.

162. Сбережение народа / Под ред. Н.М. Римашевской; Ин-т соц.- экон. проблем народонаселения РАН. Москва: Наука. 2007. 326 с.

163. Семенкова Т. Инфраструктура и сфера услуг. *Мировая экономика и международные отношения*. 1971. №3. С. 31–38.

164. Серьогіна-Берестовська О.В. Особливості управління розвитком соціальної інфраструктури села. *Вісник Національного університету цивільного захисту України*. 2018. №2 (9). С. 231-238.

165. Серьогіна-Берестовська О.В. Фактори, що детермінують управлінські практики модернізації соціальної інфраструктури

муниципальних утворень. *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences*. 2018. №4(31) С. 36-40.

166. Серьогіна-Берестовська О.В. Features of development of rural social infrastructure. *Публічне урядування*. 2019. № 1 (16). С. 65-72.

167. Серьогіна-Берестовська О.В. Вплив держави на розвиток соціальної інфраструктури в малих містах. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*. 2019. № 1. URL: [http://el-zbirn-
du.at.ua/2019_1/44.pdf](http://el-zbirn-du.at.ua/2019_1/44.pdf).

168. Серьогіна-Берестовська О.В. Закордонний досвід соціального облаштування сільських територій. *«Публічне адміністрування та національна безпека*. 2019. №2. URL: [https://doi.org/10.25313/2617-572X-2019-
2-5070](https://doi.org/10.25313/2617-572X-2019-2-5070).

169. Скрипнюк О.В. Соціальна, правова держава в Україні: проблеми теорії і практики. До 10-річчя незалежності України: монографія. Київ: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2000. 600 с.

170. Славкова О.П. Розвиток сільських територій: теорія, методологія, практика: монографія. Суми: Сум. нац. аграр. ун-т, 2010. 330 с.

171. Словник іншомовних слів за ред. О.С. Мельничука. 2-е видання, випр. і доп. Київ: Головна редакція «Українська радянська енциклопедія» (УРЕ), 1985. 966 с.

172. Словник української мови. URL: [http://www.sum.
in.ua/s/mekhanizm](http://www.sum.in.ua/s/mekhanizm).

173. Снісаренко О.Б. Аналіз рівня та якості фінансування соціально-культурної сфери у контексті індексу людського розвитку. *Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі: проблеми теорії та практики*. 2012. № 2(18). С. 5–19.

174. Современный финансово-кредитный словарь / Под ред. М.Г. Лапусты, П. С. Никольского. Москва: ИНФРА-М, 2002. 513 с.

175. Соціальна держава: досвід політико-економічного аналізу : монографія / Л.С. Шевченко, О.А. Гриценко, Т.М. Камінська та ін. ; за ред.

Л.С. Шевченко. Харків: НУ «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2012. 275 с.

176. Соціальна інфраструктура села: навч. посіб. / за ред. П.Т. Саблука, М.К. Орлатого. Київ: ІАЕ УААН, 2002. 466 с.

177. Соціальне партнерство і державна політика: від теорії до практики демократизації державного управління : монографія / В.Ф. Мартиненко, О.М. Крутий, С.Л. Кирий та ін.; за заг.ред. В.Ф. Мартиненка. Харків: Вид-во ХарРІ НАДУ "Магістр", 2009. 252 с.

178. Соціально-економічний потенціал сталого розвитку: підруч. / Під ред. проф. Л.Г. Мельника та проф. Л. Хенсен. Суми : ВТД «Університетська книга», 2007. 1120 с.

179. Соціально-економічні засади розвитку сільських територій (економіка, підприємництво і менеджмент): монографія / М.Й. Малік, М.Ф. Кропивко, О.Г. Булавка; за ред. М.Й. Маліка. Київ: ННЦ ІАЕ, 2012. 642 с.

180. Соціально-економічний розвиток села і сільських територій / за ред. В.К. Терещенка і П.А. Липка. Київ: Ніч лава, 2006. 264 с.

181. Соціально-економічне становище сільських населених пунктів України. Стат. збірник. Київ: Державна служба статистики України, 2018. С. 36-42.

182. Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави: національна доповідь / за заг. ред. В.М. Гейця та ін. Київ: НВЦ НБУВ, 2009. 687 с.

183. Соціально-психологічні засади становлення екологічно орієнтованого способу життя особистості: монографія / Ю.М. Швалб, та ін.; за ред. Ю.М. Швалба. Київ: Педагогічна думка, 2015. 216 с.

184. Социологический энциклопедический словарь (на русском, английском, французском и чешском языках) / ред.-коорд. акад. РАН Г.В. Осипов. Москва: Изд. группа «ИНФРА М–НОРМА», 1998. 948 с.

185. Стан водопровідних мереж України та шляхи запобігання

погіршенню якості питної води. *Журнал полимерные трубы – новости отрасли.* 2013. №1. URL: <http://polypipe.info/news/238-stanvodoprovidnuhmerezhukraini>.

186. Статівка А.М. Організаційно-правові питання соціального розвитку села в Україні: монографія. Харків: Право, 2007. 208 с.

187. Статистичний щорічник України за 2018 рік. Київ: ТОВ Видавництво «Консультант», 2019. 856 с.

188. Стратегічні напрями розвитку агропромислового комплексу України / за ред. П.Т. Саблука, В.Я. Месель-Веселка. Київ: ІАЕ, 2002. 60 с.

189. Стратегічне планування: вирішення проблем національної безпеки: монографія. / В. П. Горбулін, А. Б. Качинський та ін. Київ: НІСД, 2010. 288 с.

190. Стратегія соціально-економічного розвитку Харківської області до 2020 року. Затверджена рішенням Харківської обласної ради від 05.03.2015 р. №301. URL: https://kharkivoda.gov.ua/content/documents/431/43045/files/new-563_SRR2020.pdf

191. Тенденції впливу глобального інформаційного середовища на соціокультурну сферу України : монографія / О.С. Онищенко, В.М. Горовий, В.І. Попик та ін.; НАН України, Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. Київ, 2013. 224 с.

192. Теорія держави і права: навч. посіб. / А.М. Колодій, та ін.; за заг. ред. С.Л. Лисенкова, В.В. Копейчикова. Київ: Юрінком Інтер, 2002. – 368 с.

193. Терещенко В.І. Організація и управління (Досвід США). Київ: Товариство «Знання», 1990. 47 с.

194. Територіальний розвиток і регіональна політика в Україні: Виклики та пріоритети сталого ендogenous зростання регіонів України в умовах сучасних реформ: монографія / ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України»; наук. ред. В. С. Кравців. – Львів, 2018. – 157 с.

195. Ткач А. А. Інституціональні основи ринкової інфраструктури:

монографія. Київ: НАНУ Об'єднаний ін.-т економіки, 2005. 295 с.

196. Ткачук В.А. Розвиток соціальної інфраструктури сільських територій України в контексті їх сталого розвитку. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2013. Вип. 3. С. 69-80.

197. Токарчук Д.М. Методичні основи оцінювання соціальної інфраструктури сільських поселень. *Европейская наука XXI века : сб. тезисов междунар. науч.-практ. конф. (Перемишль, 27 апреля – 5 мая 2010 года) / Sp. z o.o. "Nauka i studia". Польша, Перемишль, 2010. Т. 8. С. 52–57.*

198. Топчій О.О. Розвиток соціального комплексу регіону в умовах інтеграційних процесів (на прикладі Харківщини) : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.05 / Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України. Київ, 2009. 19 с.

199. Третяк В.П. Управління розвитком соціальної інфраструктури України в умовах глобалізації : монографія. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна 2014. 317 с

200. Трансформація сільського розселення в Україні : кол. моногр. / за ред. Т.А. Заяць ; Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України. Київ, 2017. 298 с.

201. Трансформація соціальної інфраструктури в контексті забезпечення гуманітарного розвитку : кол. моногр. / В.М. Новіков, Н.М. Дєєва, І.С. Каленюк та ін. ; за наук. ред. В. М. Новікова, З. С. Сіройча. Вінниця : ПП Балюк І. Б., 2015. 384 с.

202. Третяк В. П. Управління розвитком соціальної інфраструктури України в умовах глобалізації : монографія. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна 2014. 317 с.

203. Туленков М.В. Соціальний захист у соціологічному вимірі : монографія. Київ: ІПК ДСЗУ, 2010 178 с.

204. Ульянченко Ю.О. Комплексний механізм державного регулювання розвитку конкурентного середовища в аграрному секторі економіки. *Актуальні проблеми державного управління: Зб. наук. Праць.*

Харків: Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2013. №1(43). С. 153–161.

205. Харківський обласний центр зайнятості. Офіційний сайт. URL: <https://kha.dcz.gov.ua>.

206. Харченко Н.П. Поняття механізму держави, наукові пошуки теоретико-правової дефініції. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия “Юридические науки”*. 2007. Т. 20 (59). № 2. С. 278–284.

207. Хома Н.М. Моделі соціальної держави: світовий та український досвід : монографія. Київ: Юридична думка, 2012. 592 с.

208. Хорунжий М.Й. Аграрна політика: навч. посіб. Київ: КНЕУ, 1998. 240 с.

209. Федорчак О.В. Класифікація механізмів державного управління. *Демократичне врядування: електрон. наук. фахове вид.* 2008. № 1. URL: <http://www.lvivacademy.com/visnik/index.html>.

210. Цветков В.В. Державне управління: основні фактори ефективності (політико-правовий аспект). Харків: Вид-во «Право», 1997. 164 с.

211. Центр «Соціальний Моніторинг». Поширення результатів опитувань. URL: <https://smc.org.ua/sociology/poшыrennya-rezultatив-opytuvan/>

212. Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

213. Чернега А.П. Етапи формування та моделі соціальної держави. *Часопис Київ. ун-ту права*. 2012. №4. С. 37–41.

214. Черниш О.І. Ринок послуг: механізми державного регулювання в трансформаційній економіці: монографія / Під заг. ред. В.В. Дорофієнка. Донецьк : РВК ПРОМО, 2005. 410 с.

215. Чернюк Л.Г., Пепа П.В. Соціальна інфраструктура та її пріоритетність в системі суспільного розвитку (методолого-організаційні аспекти). *Вісник Чернігівського держ. ун-ту. (Серія: Економічні науки)*. Вип. 1 (56). 2012. С. 10–20.

216. Чечель О.М. Принципи та механізм державного регулювання

економіки. *Вісник Академії митної служби України. Серія: Державне управління.* 2013. № 2. С. 103–111.

217. Шаяхметов И. Т. Социальная инфраструктура села: сущность, функции, размещение. Уфа : [б. и.], 1999. 60 с.

218. Шишкін В.С. Статистична оцінка ступеня задоволеності домогосподарств України житловими умовами. *Прикладна статистика: проблеми теорії та практики.* 2016. Вип. 18-19. С. 96-102.

219. Шпильова Ю. Основні напрями розвитку і розміщення соціальної інфраструктури в умовах транзитивної економіки: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.10.01 / Рада по вивч. продуктив. сил України НАН України. Київ, 2006. 20 с.

220. Штомпка П. Понятие социальной структуры: попытка обобщения. *Социологические исследования.* 2001. № 9. С. 3–13.

221. Шумпетер Й. Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия. Москва: Эксмо, 2007. 864 с.

222. Щодо проблем розвитку соціальної інфраструктури сільських населених пунктів / Аналітична записка Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1132> (дата звернення: 15.03.2019).

223. Экономический словарь : 14500 терминов / А. Н. Азрилиян и др.; под ред. А. Н. Азрилияна. Москва: [б. и.], 2007. 1152 с.

224. Энциклопедия социологии / Сост. А.А. Грицанов, В.Л. Абушенко, Г.М. Евелькин, Г.Н. Соколова, О.В. Терещенко. Минск : Интерпрессервис; Книжный Дом, 2003. 1312 с.

225. Юрчишин В.В. Сучасні аграрні перетворення в Україні / НАН України, ДУ "Ін-т екон. та прогноз. НАНУ". Київ, 2013. – 424 с.

226. Якість життя населення регіону: аналіз, прогнозування, соціальна політика: монографія / Під ред. Никифоренка В.Г. Одеса : Атлант, 2012. 316 с.

227. Якуба К.І. Життєвий і трудовий потенціал сільського населення України: теорія, методологія, практика. Київ: ННЦ "ІАЕ", 2007. 362 с.

228. Agriculture in the European Union / Statistical and economic information. URL: http://ec.europa.eu/agriculture/statistics/index_en.htm

229. Annual population / Food and agriculture Organization of the United Nations. URL: <http://www.fao.org/faostat/en/#data/OA>.

230. Becker G.S. Investment in Human Capital: A Theoretical Analysis. *Journal of Political Economy*. 1962. Vol. 70 (5), Part 2. P. 9–49.

231. Castles F.G. Black swans and elephants on the move: the impact of emergencies on the welfare state. *Journal of European Social Policy*. 2010. Vol. 20. P. 91–101.

232. Commissariat général à l'égalité des territoires (CGET). *Site officiel*. URL: <http://www.cget.gouv.fr.html>. (Date d'accès: 12.07.2019).

233. Common Agricultural Policy reform. URL: <http://www.defra.gov.uk/foodfarm/farm-manage/cap-reform/>

234. Claessen H.J. State. *Encyclopedia of Cultural Anthropology*. 1996. Vol. IV. New York. P. 1255.

235. Der Leader-Ansatz: ein grundlegender Leitfaden. Luxemburg: Amt für amtliche Veröffentlichungen der Europäischen Gemeinschaften. URL: http://ec.europa.eu/agriculture/publi/fact/leader/2019_de.pdf.

236. Esping-Andersen G. The three worlds of welfare capitalism. Oxford : Polity, 1990. 257 p.

237. European Pact for Gender Equality 2011-2020. *Eurofound*. URL: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/lisa/119628.

238. Gebietsbezogene Lokale Entwicklungsstrategie (GLES) für den Landkreis Barnim “Barnim - Zukunft durch Vielfalt und Kooperation”. Lokale Aktionsgruppe (LAG) Barnim, URL: http://www.barnim.de/fileadmin/user/kag_heidekrautbahn/ILE_LEADER/GLES_Barnim_19.04.17.pdf.

239. Gebietsbezogene lokale Entwicklungsstrategie der Lokalen Aktionsgruppe Uckermark 2009–2019. Beitrag zum Landes / LEADER Wettbewerb. URL: http://www.lag-uckermark.de/download/GLES_Endfassung.pdf.

240. Halbzeitbewertung des Entwicklungsplan für den ländlichen Raum 2007–2013 Mecklenburg-Vorpommern. Braunschweig, Johann Heinrich von Thünen Institute, 2007, 297 p.

241. Kelch D. European Union: Common Agricultural Policy. URL: <http://www.ers.usda.gov/briefing/europeanunion/policy.htm>

242. Population. / United Nations. URL: <https://www.un.org/en/sections/issues-depth/population/index.html>.

243. Production Indices / Food and agriculture Organization of the United Nations. URL: <http://www.fao.org/faostat/en/#data/QI>

244. Regards sur les territoires. Rapport de l'Observatoire des territoires 2017 / Commissariat général à l'égalité des territoires. URL: <https://www.cget.gouv.fr/ressources/publications/regards-sur-les-territoires-rapport-de-l-observatoire-des-territoires-2017>.

245. Rosenstein-Rodan, P. Notes on the Theory of the «Big Push». *Economic Studies*. 1994. №61. P. 38.

246. Rural Development in the European Union Statistical and Economic Information. *European Commission Directorate-General for Agriculture and Rural Development*. 2018. URL: http://ec.europa.eu/agriculture/statistics/rural-development/2018/fulltext_en.pdf.

247. Rural Development Programmes 2014-2020. *European Commission Directorate-General for Agriculture and Rural Development*. 2019. URL: https://ec.europa.eu/agriculture/rural-development-2014-2020_en.

248. The General Report on the Activities of the European Union. *European union*. 2018. URL: http://europa.eu/generalreport/pdf/rg2012_en.pdf

249. Study on «Statistical data on Women entrepreneurs in Europe» 2017. URL: http://ec.europa.eu/growth/smes/promoting-entrepreneurship/we-work-for/women/index_en.htm.

250. Study on female innovators and entrepreneurship 2018. URL: http://ec.europa.eu/growth/smes/promoting-entrepreneurship/we-work-for/women/index_en.htm.

ДОДАТКИ

УКРАЇНА

**ХАРКІВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕПАРТАМЕНТ ЕКОНОМІКИ І МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН**

майдан Свободи 5, Держпром, 3 під., 8 пов., м. Харків, 61022, тел.: (057) 705-10-17, факс: 705-10-29
E-mail: uek@kharkivoda.gov.ua, код ЄДРПОУ 38157940

01.03.2019 № 05-54/634
на № _____ від _____

ДОВІДКА

щодо впровадження результатів дисертаційного дослідження
- Серьогіної-Берестовської Оксани Вікторівни
на тему: «Державне регулювання розвитку сільської соціальної
інфраструктури»
на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління за
спеціальністю 25.00.02 – механізми державного управління.

У роботі Серьогіної-Берестовської О.В. удосконалено практичний підхід до здійснення державного регулювання розвитку сільської соціальної інфраструктури шляхом спрямування сукупності таких економічних методів та засобів, як стратегічне та індикативне планування, спрямовані на розроблення і здійснення державної політики, виконання державних цільових програм та розвиток соціальної сфери.

Обґрунтовані в дисертаційній роботі Серьогіної-Берестовської О.В. заходи з формування і функціонування державного регулювання розвитку сільської соціальної інфраструктури в умовах сучасних викликів використанні Департаментом економіки і міжнародних відносин Харківської облдержадміністрації під час реалізації Стратегії розвитку Харківської області на період до 2020 року.

Довідка видана без фінансових зобов'язань перед автором.

Заступник директора Департаменту економіки і міжнародних відносин Харківської обласної державної адміністрації – начальник управління аналітики, прогнозування та зведення інформації, к.держ.упр.

І. КОНОВАЛОВА

000826

ДОВІДКА**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Серьогіної-Берестовської Оксани Вікторівни на тему: « Державне
регулювання розвитку сільської соціальної інфраструктури»**

Сучасний стан демократичного розвитку України, його спрямування до європейської спільноти актуалізує проблему удосконалення державного регулювання розвитком сільської соціальної інфраструктури.

У дослідженні Серьогіної-Берестовської О.В. представлено теоретичне обґрунтування концептуального підходу до опрацювання державної стратегії регулювання сільської соціальної інфраструктури.

Запропоновані в дисертаційній роботі Серьогіної-Берестовської О.В. заходи, що включають певну послідовність дій, а саме застосування, таких методів і засобів як програмно-цільове планування, індикативне планування, соціальні стандарти, державно-приватне партнерство в межах визначених напрямів державної політики розвитку сільських територій з метою повного та всебічного розвитку людини шляхом створення життєвих благ, необхідних для розширеного відтворення робочої сили.

Висновки та пропозиції дисертаційного дослідження впроваджені в діяльність управління соціального захисту населення Старобільської РДА Луганської області в процесі планування та здійснення державної політики на місцевому рівні.

Начальник управління соціального
захисту населення Старобільської
РДА Луганської області

О.М.Дук

Продовж. дод. А

ЗАТВЕРДЖУЮ
перший заступник директора ХарРІ
НАДУ при Президентіві України,

Д.В. Карамішев

« » березня 2019 р.

М.П.

АКТ

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
здобувача кафедри політології та філософії
Харківського регіонального інституту державного управління
Національної академії державного управління при Президентіві України
Серьогіної-Берестовської Оксани Вікторівни
на тему «Державне регулювання розвитку сільської соціальної інфраструктури»
на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління за
спеціальністю 25.00.02 – механізми державного управління

Комісія у складі:

голова – завідувач кафедри політології та філософії, д.держ.упр., проф. Дзюндзюк В.Б.,

члени комісії – професор кафедри політології та філософії, д.держ.упр., проф.

Крутий О.М., професор кафедри політології та філософії, д.держ.упр., проф. Солових В.П.

цим Актом засвідчує, що результати дисертаційного дослідження Серьогіної-Берестовської О.В. на тему: «Механізми управління розвитком соціальної інфраструктури на регіональному рівні» використано при розробці навчального модулю «Демократичне врядування: теорія і практика» для слухачів магістерської підготовки зі спеціальності «Публічне управління та адміністрування» у Харківському регіональному інституті державного управління Національної академії державного управління при Президентіві України.

Голова комісії,
д.держ.упр., професор

В.Б. Дзюндзюк

Члени комісії:
д.держ.упр., професор
д.держ.упр., професор

О.М. Крутий
В.П. Солових

Додаток Б

Таблиця 1

Співвідношення чисельності міського та сільського населення в країнах Європейського Союзу 2013-2017 рр. (За даними Європейського Комітету Статистики).

Країна / населення	2013	2014	2015	2016	2017
Один	2	3	4	5	6
Бельгія, міське	7259 813	7 321 628	7444 114	7513 432	7562419
сільське	930 873	937 729	950 814	958 383	963 706
Частка сільського населення, %	11,4%	11,4%	11,3%	11,3%	11,3%
Болгарія, міське	1 247 059	1 249 798	1 291 795	1 296 615	1 302 316
сільське	2 941 973	2913 119	2 775 667	2 748 355	2 719 255
Частка сільського населення, %	70,2%	70,0%	68,2%	67,9%	67,6%
Чеська Республіка, міське	2 463 902	2 496 559	2 499 023	2 521 009	2 538 596
сільське	3 470 100	3 473 910	3 464 649	3 463 863	3 462 247
Частка сільського населення, %	58,5%	58,2%	58,1%	57,9%	57,7%
Данія, міське	1 175 411	1 191 565	1 209 627	1 224 892	1 242 351
сільське	1 637 995	1 634 948	1 632 849	1 629 852	1 626 626
Частка сільського населення, %	58,2%	57,8%	57,4%	57,1%	56,7%
Німеччина, міське			33 932 412	34 086 556	34 271 436
сільське	13 567 076	13 489 295	13 428 097	13 381 754	
Частка сільського населення, %			28,4%	28,2%	
Естонія, міське	524 938	526 505	528 468	566 741	567 967
сільське	645 789	644 966	644 184	604 760	600 298
Частка сільського населення, %	55,2%	55,1%	54,9%	51,6%	51,4%
Греція, міське	5 175 587	5 169 901	5 132 559	5 087 560	5 032 934
сільське	4 853 654	4 849 464	4 830 338	4 875 469	4 875 017
Частка сільського населення, %	48,4%	48,4%	48,5%	48,9%	49,2%
Іспанія, міське	27 249 034	27 409 494	27 529 662	27 650 933	27 628 244
сільське	3 458 121	3 468 098	3 473 781	3 467 986	3 442 379
Частка сільського населення, %	11,3%	11,2%	11,2%	11,1%	11,1%

Продовж. дод. Б

Продовж. табл 1

Франція, міське	22 490 039	22 610 137	22 743 841	22 870 464	22 991 088
сільське	19 232 532	19 316 671	19 380 440	19 459 743	19 528 379
Частка сільського населення, %	46,1%	46,1%	46,0%	46,0%	45,9%
Італія, міське	21 419 256	21 510 939	21 606 832	21 640 054	21 773 744
сільське	12 075 568	12 080 082	12 077 791	12 058 581	12 090 008
Частка сільського населення, %	36,1%	36,0%	35,9%	35,8%	35,7%
Угорщина, міське	1 712 210	1 721 556	1 733 685	1 727 495	1 735 711
сільське	4 728 936	4 699 390	4 665 316	4 662 201	4 642 049
Частка сільського населення, %	73,4%	73,2%	72,9%	73,0%	72,8%
Нідерланди, міське	11 892 140	11 966 838	12 037 515	12 105 124	12 152 187
сільське	107 191	106 827	106 521	106 266	106 129
Частка сільського населення, %	0,9%	0,9%	0,9%	0,9%	0,9%
Австрія, міське	2 866 092	2 884 802	2 907 688	2 916 169	2 949 943
сільське	3 756 938	3 752 889	3 751 460	3 746 787	3 746 789
Частка сільського населення, %	56,7%	56,5%	56,3%	56,2%	55,9%
Польща, міське	10 784 211	10 797 000	10 822 196	10 837 209	10 842 710
сільське	12 708 418	12 705 188	12 854 230	12 838 013	12 823 351
Частка сільського населення, %	54,1%	54,1%	54,3%	54,2%	54,2%
Португалія, міське	5 138 233	5 154 660	5 166 411	5 164 655	5 144 652
сільське	3 629 339	3 618 131	3 602 444	3 580 154	3 552 070
Частка сільського населення, %	41,4%	41,2%	41,1%	40,9%	40,8%
Румунія, міське	2 253 093	2 261 698	2 267 419	2 279 145	
сільське	9 829 219	9 794 037	9 758 991	9 070 979	
Частка сільського населення, %	81,4%	81,2%	81,1%	79,9%	
Фінляндія, міське	1 501 511	1 517 542	1 532 309	1 549 058	1 566 835
сільське	2 191 831	2 194 801	2 197 449	2 200 914	2 203 031
Частка сільського населення, %	59,3%	59,1%	58,9%	58,7%	58,4%
Швеція, міське	1 981 263	2 019 182	2 054 343	2 091 473	2 127 006
сільське	1 528 832	1 531 323	1 533 621	1 532 717	1 533 945
Частка сільського населення, %	43,6%	43,1%	42,7%	42,3%	41,9%
Великобританія, міське			45 944 122	46 690 782	
сільське	1 803 084	1 808 041	1 813 118	1 828 289	
Частка сільського населення, %			3,8%	3,8%	
Туреччина, міське	23 151 590	23 576 488	24 156 090	24 694 491	25 066 959
сільське	22 347 323	22 518 988	22 706 797	22 857 004	23 055 823
Частка сільського населення, %	49,1%	48,9%	48,5%	48,1%	47,9%

Джерело: Складено самостійно за даними [12]

Продовж. дод. Б

Таблиця 2

Пріоритетні напрямки розвитку сільських територій в ЄС згідно з відповідною Програмою на 2018-2025 рр.

№ п.п.	Пріоритети розвитку	Заходи
1	Сприяння передачі знань та інновацій в сільському і лісовому господарстві, кадровому забезпеченні сільського господарства	<ol style="list-style-type: none"> 1. Стимулювання інновацій, співробітництва та розвиток наукових досліджень в галузі розвитку сільських територій; 2. Зміцнення зв'язків між сільським господарством, виробництвом продуктів харчування, лісовим господарством, проведення наукових досліджень з метою поліпшення управління навколишнім середовищем і підвищення продуктивності аграрних підприємств; 3. Сприяння безперервному навчанню та професійної підготовки в сільському та лісовому господарстві.
2	Підвищення ефективності фермерського господарства та конкурентоспроможності всіх видів аграрного виробництва, просування інноваційних технологій для ведення фермерського господарства та сталого управління лісами	<ol style="list-style-type: none"> 1. Поліпшення економічних показників всіх господарств і сприяння реструктуризації і модернізації ферм з метою підвищення частки на ринку; орієнтація на диверсифікацію сільського господарства; 2. Сприяння підвищенню кваліфікації фермерів і пріоритетне забезпечення наступності поколінь.
3	Сприяння організації руху товарів, у тому числі переробки та збуту сільськогосподарської продукції, ветеринарного забезпечення та управління ризиками в сільському господарстві	<ol style="list-style-type: none"> 1. Підвищення конкурентоспроможності виробників сировини за рахунок більш тісної інтеграції їх в агропродовольчій ланцюга через системи якості, зростання доданої вартості сільськогосподарської продукції, просування на місцевих ринках і в коротких ланцюгах товароруху, виробників груп і організацій та міжгалузевих організацій; Підтримка фермерів зі страхування ризиків і управління ризиками.
4	Відновлення, збереження і зміцнення екосистем сільського та лісового господарства	<ol style="list-style-type: none"> 1. Відновлення, збереження та розширення біорізноманіття, у тому числі в районах ризикованого землеробства, а також районах з природними або антропогенними обмеженнями і в районах з охоронюваними природними ландшафтами; 2. Поліпшення управління водними ресурсами, в тому числі за рахунок контролю внесення добрив і пестицидів; Запобігання ерозії ґрунтів і раціональне природокористування.

Продовж дод. Б

Продовж. табл 2

5	Сприяння соціальній інтеграції сільського населення та економічному розвитку сільських територій	1. Сприяння диверсифікації, створення і розвиток малих підприємств і створення нових робочих місць; 2. Сприяння місцевому виробництву в сільських територіях; 3. Підвищення доступності та якості інформації та розвиток комунікаційні технології в сільських районах.
6	Сприяння підвищенню ефективності використання ресурсів і підтримки переходу до екологізації економіки в сільському господарстві, харчовій та лісовій галузях	1. Підвищення ефективності використання водних ресурсів у сільському господарстві; 2. Підвищення ефективності використання енергії в сільському господарстві і харчовій промисловості; 3. Сприяння наданню та використанню відновлюваних джерел енергії, побічних продуктів, відходів, залишків та іншої непродовольчої сировини для цілей розвитку біоекономіки; 4. Скорочення парникових газів і аміачних викидів в сільському господарстві; Збереження вуглецю в сільському і лісовому господарстві.

Джерело: Складено самостійно за даними [12]

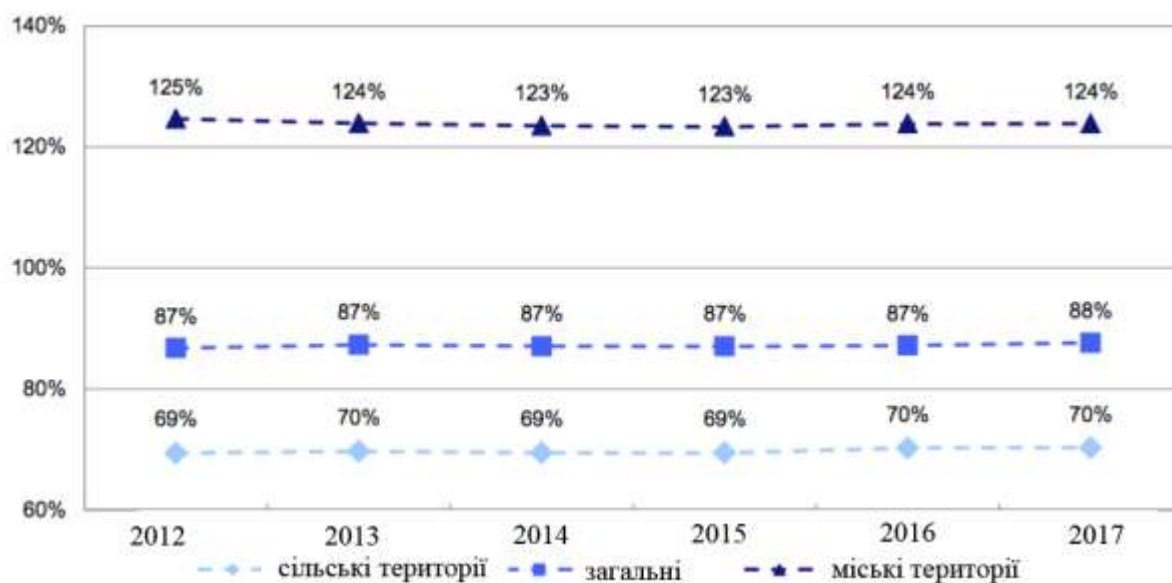

Рис. 1. Диференціація валового внутрішнього продукту на душу населення в залежності від територіального фактору (ЄС, 2012-2017 рр.)

Джерело: складено за даними ФАО ООН